

HAAGSCHE

DOCTOREN, CHIRURGEN

EN

APOTHEKERS

IN DEN OUDEN TIJD

SIGILLVM · COLLEGII · COLVMBIAE · NOVI · EBORACI
IN LVMINE TVO VIDEBIMVS LVMEN

Mr D. VEEGENS, HISTORISCHE STUDIEN, uitgegeven door Mr. J. D. VEEGENS. 2 deelen gr. 8°. **ƒ 7.50**

INHOUD: **I.** De Jeugd der Nederlandsche Republiek. — Pieter Corneliszoon Hooft. **Oldenbarnevelt's graf. — De voormalige Hofkapel.** — De schrijver der „Mémoires de Frédéric Henri." — **Het Mauritshuis en het Huis van Huygens. — De Zeestraat.** — Eene wandeling naar Hofwijck. — Eene mijmering (**De Scheveningsche weg**). — **Historische gebouwen. — De Ridderzaal. — De Stichting der Oranjezaal.** — Aanteekeningen en bijlagen.

II. Geddes en Jacob de Witt — Johan de Witt als Publicist. — Het publiek gebed. — Johan de Witt als Dichter. — Wendela Bicker. — Maria van Berckel — **De woning van Johan de Witt. — Iets over het graf der de Witten. — Iets over het vroegere Fransche Tooneel te 's-Gravenhage.** — Autobiographische herinneringen uit het begin dezer eeuw. — Levensberigt van Dirk Jacob Veegens. — Levensberigt van Jonkheer Jan Willem van Sypesteyn. — De Bosch Kemper's Geschiedenis van Nederland na 1830. — Levensschets van Mr. J. Heemskerk Bz. — Aanteekeningen en bijlagen

---

HOLLAND IN VROEGERE TIJDEN.

Merkwaardige personen en schetsen uit het maatschappelijk leven

DOOR Jhr. C. A. VAN SYPESTEYN.

Een deel in post 8° .... ƒ **2.50.**

INHOUD: Floris II van Pallandt, Graaf van Culemborg en Frederik de la Tremoille, Graaf van Laval (**'s-Gravenhage 1633**). — De moord van L'Espinay bij het Halstraatje te **'s-Gravenhage** (20 Juni 1646). — De ontvoering van Tancrède de Rohan en zijn verblijf in Holland (1638—45). — Mr. Jacob de Witt, een aanslag op zijn leven te **'s-Gravenhage** (24 Juni 1653). — Mr. Jacob de Witt en zijne nalatenschap. — Jean Cavalier **in den Haag** (1705—11). — Mevrouw du Noyer en hare dochters (1701—19). — Voltaire in **'s-Gravenhage** (1713). — Eene schaking van Gerrit van Raaphorst (11 September 1508).

STERFTECIJFERS van de Stad 's-Gravenhage over de jaren 1866—1884 (met eene sterftekaart). Uitgegeven door de Vereeniging tot verbetering van den Gezondheidstoestand. 1889.

Een deel in groot octavo . . . . . ƒ **1.**

HAAGSCHE OMTREKKEN

DOOR

DAMAS.

EERSTE BUNDEL. Maart 1884—Maart 1885.

Een deel in post 8° . . . . ƒ **2.90.**

TWEEDE BUNDEL. Maart 1885—Augustus 1886.

Een deel in post 8° . . . . ƒ **3.25.**

DERDE BUNDEL. September 1886—Augustus 1887.

Twee deelen in groot 8° . . . . ƒ **3.90.**

HAAGSCHE

DOCTOREN, CHIRURGEN

EN APOTHEKERS

HAAGSCHE

DOCTOREN, CHIRURGEN

EN

APOTHEKERS

IN DEN OUDEN TIJD

ARCHIEF-STUDIËN

DOOR

Dr. R. KRUL

'S-GRAVENHAGE
W. P. VAN STOCKUM & ZOON
1891

DE HAGE-DOCTOREN

(*Collegium medicum Hagae Bätavorum*)

1594—1799

De toestand der geneeskunst en harer beoefenaren in den goeden, ouden tijd moet beoordeeld worden naar de toenmalige zeden en gewoonten. Men dient het leven dier dagen, om zoo te zeggen, mede te maken, te begrijpen althans. De menigte is dom en onwetend, minacht kennis en beschaving, heeft eerbied voor kracht, ontzag voor machtsvertoon en vrees voor alles, wat boven haar verstandsontwikkeling gaat. Het bijgeloof bevolkt al het geschapene met goede, maar vooral met booze geesten. Jan Weyer (Wier) vertelt, dat sommige zijner tijdgenooten het aantal duivels schatten op 7,405,906. Dit is eerst drie eeuwen geleden, toen trouwens de wetenschappelijk gevormde artsen nog weinig gewaardeerd werden, waarvan hij zelf het beste bewijs is. Arts en vrijgeest zijn in den mond des volks woorden van gelijke beteekenis tot op dezen dag. Daarom heeft de Kerk vóór de middeneeuwen getracht de geneeskunde aan zich te trekken en tot een

geloovige volgelinge te kneden. Schoorvoetend was zij daartoe gekomen, wijl zij terecht begreep, dat een goed medicus een helder verstand moet hebben. Doch in den jare 1219 gaf Paus Honorius III den Bisschop van Boulogne bevel, om aan zijn geestelijken te verbieden het burgerlijk recht en de physica of natuurwetenschap, waaronder toen ook de geneeskunde behoorde, te bestudeeren. Ieder Concilie herhaalde dit verbod, elken overtreder met den ban dreigend. Desniettegenstaande practizeerden zelfs aartsbisschoppen en bisschoppen. — Gruwt de Kerk van bloedvergieten, ook bij haar gaat de Natuur boven de Leer. Nonnen, o. a. Hildegardis, Abdis van het klooster Rupertsberg bij Bingen, konden handig aderlaten; Abelard zette de nonnen van de kloosters te Paracliton aan tot het beoefenen der zoogenaamde kleine chirurgie. Bisschop Paulus van Merida was de eerste, die in den jare 250 de keizersnede verrichtte, na zich vooraf verzekerd te hebben van de stilzwijgendheid der kloostergeneesheeren. Werd niet Keizer Hendrik II te Monte Cassino door de Benedictijnen van den steen bevrijd? Had niet Paus Urbanus V den beroemden Guido van Cauliaco (Guy de Chauliac) tot biechtvader en heelmeester? — De derde stand, de burgerij, ontstond; zij had het leven veil voor de vrije beoefening der wetenschap, waar de ridderschap nooit en en de geestelijkheid, als het ware gedwongen, slechts schoorvoetend iets voor deed. Door den handel had de half beschaafde koopman kennis gemaakt met de fijne Arabische beschaving, en opgetogen trachtte hij haar ten zijnent in te voeren. De geleerdheid der Mooren in Spanje lokte velen, zelfs hooge geestelijken uit, om winst te doen met

het rijke, wetenschappelijke leven aldaar. Dit is de zuurdeesem, die het Europeesche werelddeel doordrong, dit is de kiem der latere ontwikkeling: de steen is geworpen.

Reeds in de negende eeuw wordt in Italië gewag gemaakt van de geneeskundige school te Salerna, waar ruim een eeuw later ook beroemde vrouwelijke docenten haar licht deden schijnen. Het aantal vrouwen-artsen was toen in Italië en elders vrij groot; maar na de Hervorming verminderden zij gaandeweg, om in onzen tijd weder op te duiken. De Nederlanden hadden eerst in 1426 een Hoogeschool te Leuven, gesticht door Hertog Jan IV van Braband [1]). Met toestemming van Paus Martyn V werd er een cursus geopend door geestelijke docenten voor Wijsbegeerte en Geneeskunde. Van ontleedkunde was geen sprake, evenmin van practische oefeningen. Het onderwijs, zoo hier als elders, bepaalde zich tot theoretische bespiegelingen. De doctoren deden aan uroscopie, hechtten veel aan astrologie en horoscopie. In 1556 vertoonde zich een komeet, die Pieter Foreest met zijn meester in de wis- en sterrekunde, Johannes Ophusius, te Haarlem nauwkeurig waarnam. Naar Alkmaar teruggekeerd, bleef hij haar gadeslaan, en beschreef den juisten loop. Uit zijn aanteekeningen voorspelde hij hongersnood en pest, hij, de eerste onder de broederen, bijgenaamd Hippokrates Batavis, wien in 1575 het professoraat in de geneeskunde te Leiden werd aange-

[1]) Dit was de eenige daad van Jan van Beieren, den slappen en weekhartigen man. In 1417, na den dood van Willem VI, huwde hij zijn volle nicht Jacoba met goedkeuring der Kerkvergadering te Constans. Dat zij hem spoedig moede werd, is niet te verwonderen.

boden en wien in 1597 Pieter Hoogerbeets een uitnemend latijnsch grafgedicht wijdde. Trouwens, het maken van astrologische almanakken door geneesheeren was toen algemeen gebruikelijk. — En de geneesmiddelen? Alle deelen van mensch, dier en plant, levende en doode, het vuilste en walgelijkste incluis; aarde, zand en steenen slikte de goê gemeente: alles door elkander, als muizedrek en koriander, in letterlijken zin 1).

Hier war die Arzenei, die Patienten starben,
Und niemand fragte: wer genas?

Voeg hierbij het geheimzinnige: de doctor in kostuum, de ellenlange voorschriften en de woekerhandel met geheime geneesmiddelen, die de arts liefst zelf afleverde, zooals Matthieu de Lobel, eenigen tijd lijfarts van Willem den Zwijger, het in kreupelrijm uitdrukt:

Eertijts isser gheweest menich medicijn,
Die hem niet heeft geschaemt zijn eijghen knecht te zijn.

De potten en flesschen in de apotheek waren gemerkt met sterrekundige of gedrochtelijke figuren, die de leek met verschuldigd ontzag aangaapte. Later, toen de medicijnmeester zich verheven waande boven het apothekershandwerk, werd het voorschrift aangevangen met ℞, als R gelezen en als Recipe, neem, verklaard; reden, waarom de stoffen in den genitivus prijken. Een en ander echter is onjuist. ℞ is het sterrekundige teeken van Iupiter Rex: IRx in éen letter saamgedrongen, om Zeus, den Oppergod, te herinneren zijn zegen aan het voorgeschrevene

1) Een zeer goedkoop en onschuldig middel uit de oude doos, waaruit in onze dagen goud is te slaan, was de toediening van gebraden jonge muizen aan zenuwlijders

niet te onthouden. En toen, ten slotte, de Alchymie haar fiolen uitgoot, geleek de warboel den baaierd. Hippokrates werd aangeroepen als de Onbekende Godheid, en Galenos aangebeden als een vermomde Arabier.

Twee mannen van zeer groot talent trachtten tot het zuiver kunstmatige standpunt van Hippokrates terug te keeren: Paracelsus † 1541 en Sydenham † 1689. — Maar twee! Immers de rijpheid van het wetenschappelijke oordeel en het kunstvaardige meesterschap door Hippokrates gevorderd, zijn van oudsher uiterst zeldzaam bij den arts [1]). De wedergeboorte der geneeskunde dateert van den jare 1628, toen William Harvey † 1657, na twaalfjarige voorbereiding, den grooten bloeds-omloop wereldkundig maakte. Toch zou het nog volle twee eeuwen duren vóor de wetenschappelijke geneeskunst haar intocht deed.

Verwerpen zonder beproeven. Verdoemen zonder overwegen. Ziedaar de karaktertrekken van den geneesheer in die dagen.

De geneeskunde in de zeventiende eeuw gelijkt de onstuimige zee, die alles en allen dreigt te verzwelgen. De naneef ziet nog met huivering, hoe die mannen, talent-vol dikwerf, storm en onweêr trotseeren, elkander aanvallen en bestoken, en bespat worden met het schuim van de brekende golf.

Aan de eene zijde de ten ondergang gedoemde Galenisten, beschut door roestige harnassen, verscholen achter

[1]) Verg. Dr. R. Krul in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1886, blz. 625. — Stellig waren er meer; zij schreven echter niet: het zijn de stillen in den lande, de arbeiders in den wijngaard der wetenschap.

wormstekige verschansingen. Voet voor voet wijken zij achterwaarts, geënterd en verdrongen door de vurige chymisten, die in overmoed alles te vuur en te zwaard ten onder brengen.

Onedel, maar verklaarbaar.

Het is des menschen zwak. Eerst bespot, dan met minachting, verachting soms, terug gewezen, eindelijk onderdrukt, woelt het en kookt het van binnen, tot de over-verhitte stoom met geweld zich een uitweg baant, alles vernielend wat hem in den weg is.

Zóo ontstaan, zóo woeden de omwentelingen op elk gebied.

De denker beschouwt den menschelijken geest als het perpetuum mobile, waarnaar rusteloos de wijsgeeren eertijds zochten, onbewust, dat zij het in zichzelven omdroegen. Hij is gerust, als aan het roer van staat en wetenschap mannen staan, bekend met de eischen van tijd en ontwikkeling; — die, het oog gevest op den manometer, de veiligheidsklep zóo belasten, dat de spanning evenredig blijft aan het weêrstandsvermogen van het werktuig.

Maar de wijsgeer schudt zuchtend het hoofd, als gespot wordt met den waarschuwenden wijzer. Zijn gemoed wordt bekneld als de stuurman, overprikkeld door het onheilspellend sissen, het denkvermogen verliest en met het schip te gronde zal gaan.

Oorzaak en gevolg. Dat moet zoo zijn. Niet voor hem, die den menschelijken voortgang als den cirkelgang beschouwt; voor hem is de geschiedenis een gesloten boek, de natuur een onbekende grootheid. Hij is de vreemdeling in Jerusalem.

Doch wèl voor hem, die weet hoe langzaam en zonder sprongen het heelal zich vormende vervormt, die begrijpt den grijzen dichter, als hij één dag rekent gelijk duizend jaar, en duizend jaar gelijk één dag. Hij is de wachter op Sions tinne.

Deze donkere stippen worden zwarte vlekken, als de Lezer bedenkt, dat de practijk over mensch en dier 1) volkomen vrij was, — wat zij feitelijk nog is. De kwakzalvers in allerlei gedaanten en vormen hadden vrij spel en de kunst bedelde om brood: een mislukt jurist kan notaris, procureur of secretaris, een mislukt theoloog schoolmeester worden; maar quid medicinâ? De artsen hadden in den regel bijbaantjes; de een was fluitspeler en reisde Europa door; de ander schoolmeester e. z. m. Bij het ontluiken der wetenschappen in de zestiende eeuw werd hij docent in de oude talen of predikant; hij trachtte in de vroedschap gekozen te worden en in den Schepenbank of op den Burgemeesterszetel te komen. De oorzaak van dit verschijnsel ligt niet in den arts, maar in het volk, dat nog geen begrip had van de waarde van wetenschap en kennis. In 1612 of iets vroeger richtten de Haagsche Stadsdoctoren en chirurgen een rekwest aan den Hove van Holland, waarin zij aandrongen om een stokje te steken voor het schaamtelooze optreden van „eenige uytheemse landloopers [die] haar onder de ingesetenen van den haag uytgeven voor medicyns en chirurgyns hoovaardiglijk sig vermetende alle siekten en menselijke gebreken te genesen."

Eerst zestig jaar later volgde de wettelijke regeling

---

[1]) Het vee is in Nederland ten langen leste in bescherming genomen door de Wet van den 8 Juli 1874.

dezer materie. Wel had de Magistraat den 22 Augustus 1622 bij Keure bevolen de Brieven van promotie „op peyne van tien ponden [gulden] thijen [ten] behouve van den Officier [baljuw] te verbeuren" op het Stadhuis te bezorgen, ter fine van onderzoek; maar de Heeren waren niet altijd in staat de echtheid van een buitenlandsch diploma te beoordeelen. Aan de bepaling „ende teffens Burger synde" was gemakkelijk te voldoen, want hij, die dit wenschte te worden, betaalde 6 £ 2 Sch. of *f* 6,10 (een schelling had toen de waarde van vijf cent.) Bij Resolutie van den 5 Februari 1672 werd den stadsdoctoren het visum opgedragen tegen betaling van „50 Caroli guldens", volgens art. 8 der Instituta medica van den 8 Januari 1658. Den 26 Juni 1674 is deze bepaling vernieuwd, maar den 23 December 1684 gesteld op „tien silvere ducatons" of *f* 31.50. Daar evenwel toen, evenals in onze dagen, doctorsbullen voor geld te bekomen waren (1), is bij de Renovatie der Keuren op Dinsdag den 13 November 1793 de clausule gevoegd: „of dezelve Brieven by eene fameuse Universiteit in behoorlyke en gewoonlyke form zyn verleend." Maar al was dit het geval, men leert uit de geschiedenis van Hendrik van

(1) Zoo kocht indertijd een jong Engelschman te Erfurt een bul, die hij aan Anglicus Ponto, zijn hond, vereerde. — Hoe het praatje, dat te Francker een ezel zou gepromoveerd zijn, in de wereld is gekomen, vertelt Boeles I blz. 366: „de zoon van een Gouverneur van Berbice verstond te weinig Latijn, om door ontgroening tot student gepromoveerd te worden; hij dong naar een bul en ontfing die ook, nadat een lid van den Senaat den collegaas had toegevoegd: Accipiamus pecuniam et remittamus asinum in patriam," d. i. laten wij het geld aannemen en den ezel naar zijn vaderland terugzenden.

Deventer, dat stadsdoctoren diens inschrijving weigerden, niet om het diploma, maar om zijn onbekendheid met het latijn: at latini sermonis ignorat. En al hadden Burgemeesteren van Amsterdam het Collegium medicum aldaar tweemaal om deze reden gelijk gegeven, dan was het toch zeer ongepast van Dr. Cornelis Stalpert van der Wiel, om Hendrik van Deventer praetense doctor te noemen. Het diploma immers is wettig verkregen, zooals blijkt uit het notariëele afschrift in het Oud-Gemeente-Archief; zóo begrepen het onze Burgemeesteren, en stonden aan Van Deventer toe om vrijelijk in den Haag te komen. Nimmer hebben stadsdoctoren dergelijke stoutigheid herhaald; integendeel, de vervolgde „onvermogende france Doctoren" lieten zij toe te practizeeren, zonder de leges te eischen, al bleek het later dat zij in goeden doen waren geraakt. Naar het latijn werd niet gevraagd; hùn latijn, waarmede Molière zoo guitig een loopje nam:

Essere in omnibus
Consultationibus
Ancieni aviso,
Aut bono, aut mauvaiso?

„Juro!"

Molière sprak op Vrijdag den 17 Februari 1673 voor het laatst dit onsterfelijke woord. Een stuiptrekking, gevolgd door een hevige hoestbui overviel hem klokke negen 's avonds. Ten tien ure uur was hij een lijk. Molière werd 51 jaar, 1 maand en 2 of 3 dagen oud.

Ik twijfel zeer, of Van Deventer het Juro zou uitgesproken hebben, en reeds de mogelijke weigering was

„un crime de lèse-faculté, qui ne se peut assez punir."

De gestorte gelden waren ten bate der stadskas, doch den 30 Maart 1706 „is op het Stadhuys geresolveerd de leges van nieu aankomende, en haar diploma vertonende doctores onder stads-Doctores te verdeelen," en den 2 April spraken deze af, dit gelijkelijk te doen, zoowel onder de aan- als onder de afwezigen; maar de leges der „examina chyrurg: pharmaceut: en obstretie sullen worden gedeilt en genooten bij de presenten." — Aanteekening van Dr. Pieter, zoon van Dr. Cornelis Stalpert vander Wiel. — De laatste overleed half October 1702 in den ouderdom van 82 jaar en is den 20 begraven; hij was in 1642 te Franeker [1]) gepromoveerd, zie Resolutiën dier stad van den 11 Juli 1642; op dien dag is hij aangenomen „tot ordinaris Haechs doctor, wijl hij genege was om nyet de arme luyden te dyenen." Evenals zijn broeder Dr. Johan, trok hij in het benarde jaar 1672 mede uit met het leger te velde en stond bij het Colombijne Vendel. Zijn zoon Pieter promoveerde te Leiden den 30 Augustus 1686 en is hier begraven den 22 Januari 1711.

De zich vestigende doctoren werden, na betaling der leges ingeschreven in een register, door mij gemakshalve Doctorenboekje genoemd. Het bevat twaalf doctoren

---

[1]) Banga, die een zeer goede schets van zijn werken geeft, noemt Leiden als promotieplaats en o. a. J. van Horne als een zijner onderwijzers. Dit is een lapsus memoriae, daar Van Horne eerst in 1651 buitengewoon Hoogleeraar te Leiden werd. Cornelis Stalpert was een leerling van Johannes Antonides van der Linden, van 1639—51 te Franeker de éenige Hoogleeraar in de Medicijnen, en in het laatstgenoemde jaar naar Leiden vertrokken. — Deze familie-opgaven zijn de juiste: alle biografen hebben fouten.

hier woonachtig Ante Annos Septendecem, nl. vóór 1670, waaronder Crayvangerus, d. i. „Bernardus Craeyvanger, Doctor medicinus ende predikant van de Remonstrantsche gemeente alhier." Hij practizeerde o. a. over „roelandt van der prik, bakker woonende op de gevolde gragt. Actum 6 augs. 1659." Dr. C. Solingen vermeldt hem in 1684; de dominé-doctor was toen reeds overleden.

De nieuwe reeks begint met Dr. Johan Stalpert, Hages eerste professor: Dies promotionis Domini Johannis Stalpart van der Wiele fuit 30 may anni 1660 Franeq. frisorum. De laatst-ingeschrevene is Dr. Sigismund Alexander op den 29 April 1797. — De stadsdoctor P. Eikendal schrijft aan het slot: „22 Januari 1799, Dren Nolst en Ontijdt protesteerden tegen dezelve [leges]. Wethouders van den Haag begrepen, dat die volgens de constitutie niet moesten betaalt worden. Stads Dr. van de Laar gaf ze onder quitantie weder 22 juny 1799. einde.

Ook Dr. Alexander kreeg zijn geld terug. Deze kwijting, met het zegel van het geneeskundig toezicht gestempeld, luidt: „De ondergeteekende verklaart van de Heer Doctor van De Laar De soma van ƒ 31.10 [stuiver] teruk ontvange te hebbe synde de Leges van het vertoonen van myn Diplome aan de Stads Doctoren van den Haag. s' Haag dn 22 Junii 1799. S. Alexander"

Maar bij de oprichting der Departementale Geneeskundige Commissiën op den 28 April 1806, tot de invoering van het Geneeskundig Staatstoezicht op den 1 November 1865 kostte het visum van den voorzitter voor elk diploma ƒ 30 voor een stad en ƒ 15 voor het platteland. De Geneeskundige Inspecteur teekent sedert dien dag gratis.

Hoewel de doorloopende reeks der stadsdoctoren begint in November 1594, dateeren de Acta of Notulen eerst van Januari 1657, en de Statuta van 1658. De laatste dragen de onderteekening van den stadssecretaris G. Graswinkel. In dezen jare zijn ingeschreven zestien doctoren; nummer twee staat Guilielmus Stratenus, d. i. Willem van der Straten, heer van Willeskoop en Kort Heeswijk, gewezen hoogleeraar te Utrecht. In 1645 verlangde Prins Frederik Hendrik hem tot lijfarts, maar hij wenschte te Utrecht te blijven; toen echter de prins den 5 Februari 1646 eigenhandig hem schreef, vertrok hij naar Den Haag, met behoud van den titel van hoogleeraar à *f* 600. Hij praktizeerde opvolgend over Willem II en III. Den 3 Januari 1648 bedankte hij voor het professoraat te Leiden, als opvolger van Ewout Schrevels. Het laatst vond ik hem in den nacht van den 21 Juni 1672 ten huize van Jan de Wit met Dr. Helvetius en de chirurgen De Wilde, vader en zoon, na den aanslag van Jacob van der Graaf. In het Doctorenboekje wordt hij niet vermeld. Waarom hij, de conservatief bij uitnemendheid, zijn ontslag als lijfarts verzocht en verkreeg kort nà den moord der gebroeders De Witt, is mij niet duidelijk. Hij ging weder naar Utrecht, waar hij van 1674—76 burgemeester en curator der Hoogeschool werd en, 88 jaar oud, in 1681 stierf. — Zijn roem beklijft tot in eeuwigheid, daar hij te Utrecht de eerste hoogleeraar is geweest, die den studenten les gaf aan het ziekbed anno 1636, het stichtingsjaar der Academie (16/26 Maart). Sedert 1621 onderwees hij de ontleedkunde in de landstael aan de toen nog Illustre School aldaar.

Eenige voorname doctoren worden vermeld bij het chirurgijns-gild, maar niet onopgemerkt mag blijven: Willem Ouwens, geboren te Delft in 1717, te Leiden gepromoveerd in de geneeskunde anno 1737 en te Harderwijk in de rechten anno 1747, toen hij reeds zes jaren hier stadsdoctor was. In dit jaar werd hij hoogleeraar in de geneeskunde te Franeker, waar hij later ook schei- en plantkunde doceerde. In 1672 werd hij honorarius, welke onderscheiding in de lange reeks van Franeker's professoren slechts viermaal voorkomt. Met die onderscheiding voldaan, verwaarloosde hij zijn lessen, kwam in de Vroedschap en werd weldra afgevaardigde ter Staten-Generaal; daardoor moest hij in Den Haag wonen, waar hij in 1679 stierf. De wetenschap dankt hem niets. Twee jaren te voren, den 3 November en volgende dagen, verkocht de boekverkooper Johannes Gaillard alhier zijn Cabinet, enz. De éenige stadsdoctor, die zich wereldberoemd heeft gemaakt, is Eduard Sandifort, den 12 November 1742 te Dordt geboren. Zijn vader was daar predikant bij de Hervormde Gemeente en werd later in Den Haag beroepen. Hier bezocht Eduard het gymnasium, ging in 1758, het sterfjaar zijns vaders, naar Leiden en vestigde zich als medicinae doctor in Den Haag, waar hij in 1769 buitengewoon en een jaar later gewoon stadsdoctor werd. Den 1 October 1770 ontfing hij de aanstelling tot lector in de ontleed- en heelkunde te Leiden, om reeds in 1778 tot de hoogste onderscheiding in die dagen, d. i. tot medicinae professor op te klimmen. Hij, de groote Sandifort, overleed den 12 Februari 1814.

De stadsrekeningen beginnen op het Rijks-archief met

den 1 Mei 1570 tot Sinte-Catrijne (30 April) 1571; dan volgt een gaping tot den 1 Mei 1585, met welken datum de rekeningen ook op het Stadhuis een aanvang nemen. In latere jaren is in beide reeksen nu en dan een hiaat. Met den jare 1600 is begonnen op den 1 Januari, het gewone burgerlijke jaar: „1600, beginnenden eersten Jan. Ende Eynden den lesten dach van Decemb. daer aen volgende." De eerste deelen zijn uitstekend bewerkt onder het trezorierschap van Claes van Doue [uit te spreken als Doove] Pieterz.

De Societeit is opgericht in 1584 en bestond uit vier collegiën „naementlick vanden Hoogen ende provincialen Raeden mitsgaeders vanden Luyden vande Reekeninge van Hollant [d. i. de Graeffelykheids-Rekenkamer] ende de Magistraet vanden Hage." Zij telde negen leden, waarvan de drie eerstgenoemde collegiën ieder twee afvaardigden en Den Haag drie. Na de opheffing van de Rekenkamer der Graeffelykheid in 1728 werd het getal leden acht, te weten: twee uit den Hoogen Raad, twee uit het Provinciale Hof en vier uit den Haagschen Magistraat, waarvan éen Burgemeester, éen Schepen en twee leden der Vroedschap waren.

De voorzitter was altijd het oudste lid van den Hoogen Raad. Bovendien was er een secretaris en een ontvanger, beide bezoldigd.

In 1795 veranderd in den Raad van Finantiën, is zij in 1812 opgeheven door Napoleon, bij keizerlijk decreet, uitgevaardigd te Moskou. Hare rekeningen, met enkele gapingen, loopen van 1 Mei 1585 tot 31 December 1765, en de Resolutien van 1 Mei 1585 tot 12 Juni 1802.

Haar wapen is „een Leuw en een oijevaer met de omschrijvinghe van Sigillum Societatis Hagiensis”. Resolutiën X july 1654.

Volgens Mr Jacob de Riemer is door de Societeit den 25 September 1579 tot Hage-doctor aangesteld: Camille de Castre op honderd pond van 40 groot het pond jaarlijks d. i. een groot of vier duiten = *f* 0.025 × 40 = *f* 1, dus *f* 100; daarvoor was hij verplicht „alle armen om Godts wille te dienen, die ’t zelve op hem begeeren.” Maar dit kan niet bewezen worden, zooals daar even is aangetoond. In 1585 en volgende jaren wordt gelezen: „Alsoe die vanden Hage bijde deser gheen doctoor inde medecinen aengenomen en hebben es over sulcx by den rendant over die wedden van dyen gheen betaelinge gedaen. Deeromme alhier gestelt met . . . . . nyet”

Dit nu is zeer verklaarbaar, daar de stedelijke geldmiddelen hier en elders in den lande niet schitterend waren en zelden toelieten de sobere wedden geregeld te voldoen. Zoo werd Pieter Tjeerts in 1565 te Franeker beroepen op *f* 50 en ruim *f* 100, door de heerschappen en geestelijke conventen bij te passen. Maar reeds in 1594 was de stad niet langer bij machte hem te betalen. (Banga, blz. 157.)

Eerst in 1594/5 wordt gevonden (en hiermede begint de doorloopende reeks der stadsdoctoren): „Betaelt Doctor Petrus Wittendel, doictoir inde medicijnen, de somma van hondert ponden over een halff jaer zijner gaige tegen twee hondert ende tachtich ponden tsiaers — daer van bij den Hage betaelt wert, twee hondert ponden, ende bij drie collegien — naementlich vanden hoogen —

ende provincialen Raeden mitsgaders vanden Luyden vande Reekennige van Hollant de resterende tachtich ponden verschenen den thienden meije anno XVc vijff ende tnegentich blijckende bij dacte van d'aenneminge, ende quitantie dus hier . . . . C £"

De aanstelling geschiedde dus den 10 November 1594.

Uit dezelfde jaarrekening blijkt, dat Bartholomeus Hamel als stedemeester, d. i. stadschirurg is aangesteld den 18 October 1593 op 80 pond; er volgt onmiddellijk op, dat hem „den XVIII april XVc vijff ende tnegentich" is uitbetaald „twee ende tzeventich ponden over een halff jaer wedden." — De volgende jaren blijven voor den doctor IIc en voor den chirurg Ic xliiij £.

In 1603 is Hamel verdwenen, en wordt eerst in 1609 opgevolgd door mr Jan Quartelaer, meermalen vroedschap en burgemeester, op 200 pond. In 1632 zijn er twee en sedert 1647 drie stadschirurgen. In den jare 1604, toen de pest heerschte, is op dezelfde gage den 24 September als tweede stadsdoctor aangesteld de Schepen Dr. Ewaldus van Tedingerbrouck, d. i. Ewout Schrevelszn [1]); hij werd in Den Haag anno 1575 geboren en stierf den 5 Juli 1647 te Leiden, waar hij sedert 1625 hoogleeraar was in de geneeskunde. Zijn éenige verdienste, die hem dan ook de kroon der onsterfelijkheid op de slapen drukt, is, dat hij met zijn ambtgenoot Otto van Heurne sedert November 1636 (niet 1637) onderwijs gaf aan het ziekbed,

---

[1]) Zonderling werd eertijds met namen omgesprongen. Bernard Potgieter, chirurg te Amsterdam, noemde zich Ollularius; Jacob Voorbroek, hoogleeraar te Franeker, Perizonius, e. z. m.

hetzelfde jaar, dat Willem vander Straten het te Utrecht is begonnen. Dit zijn de eerste sporen van geregeld kliniesch onderwijs in Europa. Als medevroedschap van „sGrauenhage" ontving hij in 1617 „aan Tabbart Laecken 24 p. 16 Schellinge." — In 1620 is Wittendel verdwenen, en in 1622 worden gevonden: Schrevels, Henricus Rosaeus en Clement Overschie. De laatste met slechts 24 pond „over een jaer zijner gage"; in 1624 vroedschap geworden, krijgt hij „5 p. 12 sch. in de plaats van 2 stopen wijns."

Den 1 Mei 1607 is bij de Gereformeerde Gemeente alhier beroepen de zoo even genoemde „Heynricus Rosaeus Bedyender des H. E. [Heiligen Euangeliums] ende Medicinae Doctor; syn huysvrouw ende kinderen tot Delft brouwweringe doende," d. i. een bierbrouwerij bezittende 1). Ook zijn zoon Clement was medicinae doctor 2). De dominé-doctor overleed in 1637 en zijn Catharina ontving de *f* 200 „gage haer man sal." en nog in 1638 „25 ponden haer op haer sonderlinghe aenhouden ende bidden uyt compassie toegeleydt (op Requeste 6 nov. 1637.")

Dit is de éenige extra-uitkeering aan weduwen in twee volle eeuwen; toen de stadschirurg Johan Vonck den 21 Juni 1640 overleed, ontfing Aeltje Ruysch, zijn weduwe, „drie kwart jaer syner gage" (zijnde sedert 1634 *f* 150) ten bedrage van 112 pond 10 schellingen (een schelling had toen de waarde van acht duiten of vijf cent), alzoo *f* 112,50.

Rosaeus was tevens biervoerder, want bij genoemde

---

[1]) Zie Resolutiën der Stad van den 3 September 1633 en 22 Maart 1634.

[2]) Zie Resolutie van den 21 Februari 1623.

Resolutie van 1634 is hem, den „kerckendienaar alhyer toegestaen, dat hy de byeren van syn huysvrouw ende kinderen — sall mogen doen voeren door sulcken persoon als hem goed duncken sall.” Een jaar vroeger was aan zijn vrouw en kinderen verlof gegeven, dat zij „sullen tot byervoerster haerer byeren gebruyken Lysbeth Hendricks dochter.”

Wegens zijn heftige uitvallen op den kansel en in geschrifte, werd Rosaeus bij Resolutie van Hunne Hoog-Mogenden den 12 Februari 1616 van het predikambt ontzet. Maar hij zat daarom niet stil, en de klagende of doleerende gereformeerden drongen bij Prins Maurits aan op het bezit eener eigen kerk. Hun wensch was de Groote Kerk, maar de stadhouder liet de ontredderde Kloosterkerk voor hen in orde brengen, en vereerde op den 23 Juli 1617 de predicatie van den overmoedigen dominé-doctor met zijn Hooge tegenwoordigheid. Eerst in November 1618 namen de Staten hun verbod terug. De Doleerenden of Contra-Remonstranten noemden van toen af de (Sint-Vincentius-) Kloosterkerk de Prinsekerk, terwijl de Remonstranten (de vroegere vrienden van Henricus Rosaeus) haar de Scheurkerk heetten. De drie vernielde kruisen aan de zijde van het Voorhout zijn toen door de walgelijke draaiwerken vervangen

Toen den laatsten Januari 1643 Cornelis Stalpert stadsdoctor werd, ontfingen de drie collegaas elk *f* 200 tot den jare 1652, toen het honorarium tot *f* 100 is verminderd. In 1668 wordt tot vierden stadsdoctor op dit tractement aangesteld Johan Stalpert, professor in de ontleed- en heelkunde. Den 15 Januari 1688 is Cornelis vervangen door zijn zoon Pieter.

Het getal stadsdoctoren was in 1780 vijf, waarvan drie gewone met *f* 500, en twee buitengewone met *f* 150 's jaars. Den 27 Februari 1800 is besloten om hun aantal op vier te bepalen, ieder met *f* 400, met evenveel chirurgen en vroedvrouwen. De hoogbejaarde stadsdoctor Cornelis van Hoey genoot toen nog zijn volle *f* 300, hem den 18 April 1788 toegekend met de bepaling, dat „in het vervolg geene Pensioenen van dien aart meerder zullen worden verleend." Later kregen Arnoldus vande Laar en Anthony Laurillard dit Fallot het emeritaat met de helft van het salaris of *f* 200.

Den 26 September 1808 is vastgesteld:

„De Stadsdoctoren en -chirurgen zullen zonder bezwaar van hun kas [d. i. die der Gemeente] behandelen de Hoogduitsche Joodsche armen en id. Roomsch Catholieke, alsmede hunner Arm- en Weeshuizen, evenals van alle de gezindheden zonder onderscheid. Stadsdoctoren en -chirurgen zullen daarvoor genieten een douceur van *f* 25 jaars."

In onze dagen zijn er zes gemeente-doctoren, ieder met *f* 700 tractement. De Nederduitsch-Hervormde en de Waalsche diaconiën evenwel hebben haar eigen artsen. — Scheveningen, als Hages „zevende onderstandswijk" heeft twee vroedvrouwen en éen arts, die als genees-, heel- en artsenijmengkundige optreedt en, des gevorderd, verloskundigen bijstand verleent. Overigens heeft Den Haag zes chirurgen en zes vroedvrouwen, voor elke „onderstandswijk" éen. De heelmeesters trekken *f* 350 's jaars; maar ingeval zij twee wijken waarnemen *f* 600; waaruit blijkt, dat het Gemeentebestuur op penning-zestien past.

Sedert 1608 worden gevonden vrouwelijke stadsverlos-

kundigen, te weten „Zesken Jansd. geswooren vroetvrouwe op CL £ en Theuntgen Zybertsd. medegeswooren vroetvrouwe op L £."

Den 22 November 1668 is aan Dr. Johan vanden Hove het jaartractement van 50 pond uitbetaald „voor de eerste mael over 't bijwoonen ende staen over alle examens van apothecarissen, chirurgijns, vroedvrouwen ende andersints"; welk laatste woord slaat op de inspectie der theriak, zooals bij de apothekers, op blz. 41, wordt vermeld. Vanden Hove was geen stadsdoctor, maar in 1667 en vroeger meermalen vroedschap.

De stadsgegageerde doctoren en chirurgen, alsmede de gildemeesters der heel- en artsenijmengkundigen hadden een eigen bank in de Groote Kerk [1]); de stadsgenees- en heelkundigen waren vrij „van het Diakonschap en andere Schutterlijke lasten," en hadden evenals de „Doctoren van de respectieve Gods en andere huysen vrydom van de Stats imposten." Sebastiaan van Schoonderhage, „stads-breuckmeester, en chirurgijn van het Tuchthuys alhier vraagt en verkrijgt vrijdom van stads jmposten evenals de stads chirurgijns, jouisseeren." [2]) — Er waren toen vier stadsheelmeesters. — In 1799 waren de drie collegiën der genees-, heel- en artsenijmengkundigen vrij van de gewapende burgerwacht.

Gelijk meermalen is gebleken, was het *esprit de corps*

---

[1]) 1744. Geleeverd Ten diensten van de Heeren Stadts Doctoren Serursyns en Apothekers Bank v. d. Groote Kerk in s'Hage door G Winterswyk 28 oct. 5 Bybels in fo keur geb. fransch à 6 gl 13 S. . . ƒ33—5—0
Betaald 29 Mei 1745 G Winterswyk

[2]) Resolutie van den 17 November 1727.

onder de doctoren ten allen tijde flink; zij kwamen als éen man op tegen alle inbreuken op hun rechten. Zoo gebeurde het in 1739, dat Dr. Martinus Herman Geisweit door den Magistraat tegen zijn beede benoemd werd tot diaken. „De gezamenlijke gegradueerde Medicinae Doctoren van de Gereformeerde Religie" kwamen er tegen in verzet bij gemotiveerd rekwest aan Burgemeesteren, die het besluit der benoeming introkken. — Het recht der benoeming in kerkelijke betrekkingen is als praerogatief der Kroon nog uitgeoefend door Koning Willem I.

De doctorsgang of viziet werd in het laatst der zestiende eeuw goed gemaakt met acht groot of twintig cent; volgens De Riemer moest Camille de Castro (bl. 15) daarmede genoegen nemen. Later met dertig tot veertig cent, gelijk blijkt uit deze nota, in originali ten stadhuize:

Ghedaen ten tenbehouve vañ weduwe van Joost Hennekens negen visitatien door my Dr. Cornelis Stalpert van der Wiele t'sedert den 12 Febr 1666	2—14—0
Noch ten behouve van selve ghedaen seeven visitatien t'sedert den 23 Augustij over een quaetaertige koortse	2—16—0
	5—10—0
Hier op ontfangen een halff vat goet bier . . .	4— 0—0
Dit is my voldaen den 17 Sept 1666	—10—0

Cornelis Stalpart

Honderd jaar later vijftig cent, volgens nota in mijn bezit:

L D Fol. 3 Anno 1765 Gedaan ten dienste van De Heer burgemeester [Willem] Gerlings van den 13 jan tot 16 nov

door A. Dicten Med. Doct. 85 Viziten	66 à 10 St. .	*f* 33 —
	19 à 6 d° .	5 : 14
	Zamen .	*f* 48 : 14

waer onder 19 vis by uwELD domestiqui.

Voldaen 17 $\frac{1}{4}$ 66 de huysvrouw Van docter ud dicten.

Tot den 1 November 1865 bleef de doctorsgang karig beloond, dank zij de vaderlijke zorg onzer Provinciale Besturen; maar de leden van de Afdeeling 's Gravenhage en Omstreken der Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst meenden door de invoering der Geneeskundige Wetten op dien dag mondig te zijn geworden en het recht te hebben om zelven het loon vast te stellen, dat zij deden en nog doen.

Decus Artis [esto]! luidt de aanhef der Statuta door het Collegium Medicum in 1658 opgesteld. Velen waren een Sieraad der Kunst; maar ten allen tijde is er kaf onder het koren; immers „er worden Doctoren gevonden, die van de Academie niets anders wegdragen, dan twee letters vóór hun naam", volgens J. Heringa [1]). De pijnlijkste aandoening ontwaart men, als kok en bottelier samen kijven, want dan komt het huishouden op de praat en op de straat. De drukwerken dier dagen getuigen er van.

Bij het Chirurgijnsgild wordt gezegd, dat Dr. Theodorus Schoon door Burgemeesteren, den 15 October 1696, tot *f* 25 boete is veroordeeld wegens een lasterschrift, en dat hij den volgenden dag te vergeefs gratie ging vragen. Het is jammer van hem, den geleerde, die in 1689 heeft uitgegeven het *Tractatus physico-medicus* van Prof. Dr. Theodorus Craanen, [2]) zijn leermeester,

---

[1]) *Redevoering*. Utrecht 1816.

[2]) L. B. Apud Petrum van der Aa. 4°. Het portret van Craanen, een meesterstuk, versiert het werk in den waren zin van het woord; koper-

en in 1698 de tweede uitgave van: *Alle de Medicinale en Chirurgische Werken* door Dr. Cornelis Solingen, zijn vriend. [1])

De aanleiding tot het zeer onverkwikkelijke geschrijf gaf Schoon door de uitgave van:

Den Apotheker in 't hemd, of de wederspannige knegt tegen syn Meester. In 's Gravenhage, by Engelbregt Boucquet, Boekverkooper in de Halstraat, 1696.

Daarin vertelt hij o. a. dat de apotheker vermufte, verrotte Drogen voor goede waar verkoopt, en noemt hij de apotheken heel liefelijk doodhuysen. De bekende Dr. Eyben voelde zich geroepen, als zelven apotheek houdend, er tegen op te komen als:

Den Doctor in 't Harnasch Tegens Den Apotheker in 't Hemd. Behelsende een duydelyke wederleegginge van seker Libel, onlangs van Theodorus Schoon, M. D. in 's Gravenhage uytgegeven. Door doctor Eugenius Eyben. In 's Gravenhage, By Hermanus Groenhout, woonende op de Plaats 1696.

Onmiddellijk greep Schoon de pen op en weldra verscheen bij denzelfden uitgever:

---

gravure van A. Blooteling naar I. Toornvliet. De opdracht „Do Guiljelmo Henrico, D. G. Arausionensium et Nassaviae Principi", cet. eindigt aldus: „Vale, iterumque vale, & quod semper facis, domi, foris, pace, bello, terra marique, fortifer, feliciterque rem gere."

[1]) t'Amsterdam, By Jan ten Hoorn. 4⁰. — Solingen en zijn werken zijn beschreven door Dr R. Krul in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, jaargang 1885 — Nog verschenen van Schoon: *Waare oeffening en ontleding der planten*, enz 's Gravenhage, M. Uytwerf 1692. kl. 8⁰, en: *Neerlands Rouklagten uitgegalmd op de dood van Vorstinne Maria, Koningin van Groot Britannie* 2 dln. 's Gravenhage, 1695. 4⁰. Van Schoon is geen gedicht opgenomen; het tweede deel is zonder zijn medewerking uitgegeven. — Zie bl. 96 hiervoor.

Den Verwaande Campiœn Ougenius Eyben, voor de Naam-Doctoren, de Plamoters, en haar kraam: Geharnast in 't strijd-perk tredende, nedergeveld door Theodorus Schoon, Med. Doctor.'

Zonder den lezer te vermoeien met persoonlijke aanvallen en liefdevolle scheldwoorden, moge toch de verandering van den naamletter verklaard worden: eu in ou; want het Grieksche ou beteekent niet of neen. Schoon ontzegt hierdoor aan Eyben een genius of beschermgeest te zijn, hem aanzeggende, dat zijn geschrijf der zake geen goed deed. De naam Eugenius, edelgeboren of edelmoed, paste niet in de kraam van Schoon, en strookt alles behalve met het karakter van Eyben, zooals blijkt bij het Apothekersgild; bovendien was hij korten tijd buitengewoon stadsdoctor. Schoon zegt: „Zyn acte door de Heeren Burgemeesteren ingetrokken, en, ut fama est, met de hoogste indignatie aan stukken gescheurt." Wat ook de faam rondbazuinde, het ontslag, was zeer zeker niet eervol. Eyben stroopte ook op godgeleerd gebied, en vertaalde (hij was Luthersch) *Antiqua Lutheranorum fides*. Schoon zegt hiervan: deze „gerabraakte vertalinge wordt voor peper huysjes verkogt," omdat de schrijver, geboren te Esens in Hannover, behoort tot „dat halff soort van Hollanders, welke ons duyts rabraaken." Eyben verliet in 1706 Den Haag, waar zijn vrouw den 30 November 1703 in de Nieuwe Kerk is begraven. Zie voorts blz. 48.

In genoemde libellen schetst Schoon tafereeltjes zoo scherp en zoo ondeugend mogelijk: „hoe veel *Galenische Apoteek-Doctoren* ziet men niet, welker keelen door morgendrank verhit (te weten *Apotekers Aqua vitae*, &c.

dat morgen-lokaas en pensioen voor *recipe*), naarmiddags om verkoeling uytzien, en hun maag met wijn opgevult hebbende, met vol gelade buykken, *morbo caduco laborantes*, geen rooy houdende langs de straaten, *motu contrario*, en naar de Huysen des Lyders heen swieren: met welke de voorbygaanden de vingers op dezelve al guychelende wyzende, als dan de spot dryven; *verba non tangunt cutem*. En de Lyders van hun in dronkenschap behandelt, veeltijds het gelag van hun opgevulde penszak, bevende hand, schemerende oogen, stamelende tong, en ongegronde verwarde reeden, betalen moeten. — Zulke Zwynen en *Bacchus* kinderen worden van veele voor groote en wyze mannen gehouden en geagt — en hun Zwynen aart voor een swakheyt, ah! ah! broederlyke swakheyt aangemerkt." — Ook Bontekoe spreekt van doctoren, die „haar *sieken* genesen met drie *Recepten*. 1. Is de *Visite*; 2. Is het *soete Discours*; 3. Is de *Tijd*; waar bij sommige nog een vierde voegen 't welk is een *Gebed*, dat sy doen voor de sieke, soo prophaan als sy zijn."

De apothekers komen er bij Schoon niet beter af: „als hebbende zelfs al eer tot leerlinge in de *Hooge Schoole* tot *Leyden* my begaf [in 1678, 22 jaar oud] om de waardigheyt van Doctor te verkrygen [den 25 Juni 1682 1)], al over de acht jaaren in die *mors-huysen* gewoont, en dien drek gehanteert, de *bedorve*, *verouderde*, *vervalste*, en *beschimmelde enkele* [enkelvoudige] *Genees-middelen* behandelt, en aan Lyders op *recipe* uytgedeelt; en duysentmaal de *vervalschinge der compositien* aan-

---

1) In het doctorenboekje wordt hij onjuistelijk Fredericus genoemd.

schouwt, en selfs op ordre dier *mors Basen* de handen daar toe gebragt, en die zoo valsch bereyd. *Quid pro quo* te nemen was daaglyks werk. — Veele maken haer syroop van Rhabarber, van Curcuma; en die van violen, van Roodekool of blauwen Ireos, &c." — Hij had er bij kunnen voegen, dat zij oleum hyoscyami door opkoking met peenlof een prachtig groene kleur gaven.

Uit deze staaltjes blijkt, dat de klacht op den 30 Mei 1696: de graghten geven stank van sigh, ook op de pers toepasselijk is. Het Verzoek aan Delfland weegens een waterleiding door den Magistraat van dien tijd is dezer dagen eerst ingewilligd, edoch stroomlooze grachten rieken, „volgens het Philosophize Axioma

Putrescunt ni moviantur aquae.

Dat is:

Wanneer het water niet meer vloeit,
Ervaart men, dat 'er stank uyt groeit."

Zoo zegt Roelof Roykema in 1706. [1])

Dat onze wetten overeenkomsten tusschen doctor en apotheker verbieden, zal niemand wraken, die bekend is met de geschiedenis. Schoon vertelt, dat de artsenijmenger gereed zette „des namiddaags gansche bouteilles met wijn", om den doctor „met volle glasen te ontfangen". Deze „kreeg volgens een vaste wet syn smulkost, speceryen, aqua vitae de roodere, suykerbrooden, lange caneelstocken, coffy, chocolade, en ontallyke andere dingen meer van syn smul-knegt den Plamoter, en het jaerlyksche pensioen volgde op de hielen". Alles „op

[1]) Naamboek der beroemde genees- en heelmeesteren Leid. 1706.

kosten van den lyder". Bontekoe vertelt dat ook: „het is in ons land een spreekwoord geworden, 't is zoo duur als in d'Apotheecq. — Deze is een moorderesse, en diefvegge, voetster van de kwaksalvers, vyandinne van d'aanwas der kennisse in de medicijne en chirurgie, is maar geld-winning, alhoewel 'er eerlijke luyden onder zyn". Ook hij stempelt de apotheek als mors-huis, en klaagt, dat „den *Apotheker*, 't sy by gebrek van de dingen, die zy [de doctoren] voorschryven, 't sy met voorbedagt, dikwils *d'ordonnantie* soo niet toe en maakt, als zy geschreven hebben". Een krasse beschuldiging voor „de signori apothecari, die pols voelen, mantel dragen en niets doen als te praten en over 't straat te wandelen" 1). Voor de geschiedenis der geneeskunde hebben zoowel Cornelis Bontekoe als Theodorus Schoon groote beteekenis, daar zij krachtig, hoewel wat ruw, tot den val der Galinice Morspractyk medewerkten.

De veroordeeling van Schoon was het gevolg van zijn smalen op Prof. Dr. Maurits Reverhorst, Dr. Pieter van Wouw en D[irk] L[iebergen], de „*School Doctor*" der apothekers, en andere „*Oude en jonge naam en salet doctoren*, onder welke de *Haagsche Voorlezer* [Professor] wel uytmunt"; en eindelijk op „de zo genaamde doctor Samuel Cabeljaauw. Verbiedt coffy en thee. Drinkt ze zelf. Zijn zwager is een Kramer [apotheker]" — Zijn zuster nl. was getrouwd met Johannes vander Hoeven,

1) Verg. Dr. R. Krul, *Tijdschrift voor Geneeskunde*, jaargang 1882, bevattende een schets van Bontekoe's leven en Werken, uitgegeven t' Amsterdam, 1689.

die den 30 Juni 1661 den eersten steen heeft gelegd der nieuwe Collegy-kamer op de Groote Markt. Zie blz. 35.

Uit Journael-B blijkt dan ook, dat de apothekers hem zochten. Driemaal had Schoon actie met hen, wijl hij weigerde „Copijen van syne ordonnantien aan Regenten te geven". Regenten zijn der apothecarissen deken en hoofdlieden. De zaak liep met een sisser af. — De verdere lotgevallen van Schoon zijn mij onbekend. In Den Haag is hij niet gestorven; vermoedelijk is hij naar zijn geboorteplaats Hondsholredijk of elders in het Westland gegaan, waar hij hier en daar eigendommen bezat. Volgens acte van den notaris Gysbert de Cretser verkocht hij den 16 Februari 1693 te Naaldwijk „een groot en een klein huis nevens elkaar."

Een zaak, die diep ingrijpt in het maatschappelijke leven der geneeskunst-oefenaren is het buswezen, waardoor de minder met aardsche goederen bedeelden zich tegen een geringe geldelijke bijdragen kunnen verzekeren van genees-, heel- en artsenijmengkundige hulp. Oorspronkelijk voorzag elk Gildebestuur daarin, zich zelf mede kosteloos latende bedienen met de bekende aanmatiging. Maar in de achttiende eeuw verrees menig ziekenfonds, waarbij het bestuur wèl voer, zoodat in 1767 geklaagd wordt over de „alomme opgerichte Busschen voor gemene Lieden". Daar vooral de Meesters daaraan medededen, werd bij Resolutie van den 9 Januari 1782 den stads-chirurgen verboden bussen te bedienen. Dat toen reeds knappe burgers zich niet schaamden leden te worden, ligt in de menschelijke natuur. Immers de doctoren komen zoo makkelijk aan den kost! En

de apothekers . . . kunnen sedert de extra-bediening, tijdens de Belgische Revolutie ingevoerd, op hun louweren rusten. De klachten over slechte bediening zijn dan ook legio; reeds op Vrijdag den 2 Februari 1770 klaagde Dr. Dirk Hasselman, kortelings hier gevestigd, dat de „respective Buschgenoten” niet de hoeveelheid „Rob sambuci, honig en sijroopjes” geven als voorgeschreven werd. Dat deze allergewichtigste klacht heeft geholpen, is zeker, want nà dien dag zwijgen de archieven van „Busschen en Buschgenoten”, tot in onze dagen het Geneeskundig Staatstoezicht de oprichting van ziekenfondsen aanbeveelt, alsof zoo iets op der Inspectoren weg ligt.

De liefhebber onzer geschiedenis vindt in de Notulen der chirurgen een briefje, gedateerd Donderdag den 14 November 1793, van Dr. Pieter Jacob Groen van Prinsterer uit Hees in de Meierei van den Bosch, in 1783, oud 19 jaar, te Leiden als medicinae studiosus ingeschreven en den 23 April 1788 aldaar gepromoveerd publice s. more majorum, anders gezegd met de kap. Hij vestigde zich hier in Augustus van dat jaar en werd stadsdoctor tot den 1 Juli 1796, toen hij op verzoek eervol is ontslagen. De staatsman Groen was zijn zoon.

De meermalen genoemde Dr. Pieter Eikendal († 1823), kwam hier den 12 Augustus 1796 en werd reeds op Donderdag den 15 September, tegelijk met zijn vriend M. A. Kempenaer, benoemd tot stadsdoctor. Hun namen staan onuitwischbaar in de Annalen van Leidens Academie gegrift in verband met het volgende tragische voorval. Den 2 Mei 1794 waren de medische studenten Pieter

Eikendal, Martinus Adrianus Kempenaer († 1799) en Samuel van Schaak, alle Hagenaars van ruim 21-jarigen leeftijd, op het plein der Doelenkazerne te Leiden; de overste de Graaf verzocht hen beleefdelijk binnen den Doelen te gaan. Eikendal deed dit, maar de twee anderen gingen naar de poort. Van Schaak zeide: *Allons* of *Marchons ça ira*; waarop de overste boos werd, en hem met het plat van den sabel in de linkerwang een wond toebracht van een duim diepte, zich uitstrekkende van het oor tot den mondhoek, en bovendien nog eenige slagen gaf op den rug. Aan de gevolgen overleed hij den 11 Mei. Prof. Dr. Matthijs Siegenbeek, die het voorval onpartijdig mededeelt in zijn *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, zegt, dat het door het Hof van Holland in den doofpot is gestopt en dat de overste met eenige dagen vrij arrest is gestraft. Op bevel van den Erfstadhouder bleef hij te Leiden bij den troep tot handhaving van het prestige; ook van de Oranjezucht?

Door de Staatsregeling van den 23 Maart 1798 ('t 4e Jaar der Bataafsche vryheijd) heeft het Collegie van Stadsdoctoren den 24 September daaraan volgende als zoodanig opgehouden te bestaan. De functiën gingen over op den Agent der „Nationaale opvoeding deezer Republicq", en de examina nà den 1 Mei 1806 op de Departementale Geneeskundige Commissie, zooals bij de chirurgen wordt vermeld.

DE CONFRERYE VAN SINT-LUCAS-MEDECYN OF HET COLLEGIUM PHARMACEUTICUM

1580—1806

Vóór 2200 jaar krioelde het in Alexandrië van geneesheeren, die, om opgang te maken, zich opwierpen als specialiteiten. Aurelius Cornelius Celsus 1) zegt ons, dat toentertijd de geneeskundigen zich scheidden in hen, die genazen door dieet, door geneesmiddelen en door de handen, waardoor de grond gelegd werd der later zoo gewichtige afscheiding in medici, pharmaceuten en chirurgen. Mantias schreef het eerste handboek over de bereiding der voornaamste geneesmiddelen, een werk, dat tot in de middeneeuwen is gewaardeerd. Hij wierp een massa ballast weg, want toen reeds werd algemeen geklaagd over de veelheid van stoffe. Hij zag zeer goed, daar thans nog zijn voorschrift over de aanwending van het opium onveranderd kan nageschreven worden.

Den grootsten stoot kreeg de apothekerskunst door de Arabische geneesheeren, die haar van de Indiërs hadden

[1]) Liber I, Praefatio al. 2.

overgenomen, evenals de algebra en de getallen, zegt Humboldt. In de vijfde eeuw vluchtten de Nestorianen, de overgeblevenen der tien stammen, naar Perzië, en stichtten te Djondisabur een geneeskundige school met een ziekenhuis en een goed-ingerichte apotheek. Zij, die daarin arbeidden, de apothekers, hadden handleidingen, dispensatoria, eveneens van Indischen oorsprong. In de dertiende eeuw ging de adjunct van genoemd hospitaal naar Bagdad en schreef het beroemde Akrabadin, bevattende in zeventien hoofdstukken voorschriften der saamgestelde geneesmiddelen. Hieruit volgt, dat de Arabische genees- en scheikundige apothekerskunst haar wortelen in Indië heeft en dat o. a. Guy Patin de apothekers ten onrechte Cuisiniers Arabesques noemt. Khalif Abderrahman I, te Cordova had zelfs een botanischen tuin.

Italië bezat reeds in 1224 een volledige wetgeving op de genees- en heelkunstoefenaren, de apothekers en droogisten. De beroemde wet van Keizer Frederik II verbood den medicus tevens apotheker, confectionarius, te zijn, d. i. een winkel, *statio*, te houden of zich met droogisten te verstaan. Een model-artsenij(gift)menger uit de oude doos kan de lezer aanschouwen te Mantua in Romeo and Juliet, wien Romeo toevoegt: „I pay thy poverty, and not thy will". Act V, scene I.

In 1484 onderwierp Karel VIII de Fransche apotheek, *boutique*, aan het toezicht der Staats-artsen en der Geneeskundige faculteiten. In Duitschland waren de apothekers handelaren in medicamenten, uit Italië ingevoerd, en dikwerf in suikergoed, dat zij zelven bereidden; zij be-

kleedden dus de eerzame betrekking van suikerbakker, niet te verwarren met onzen banket- of koekbakker. Te Munchen had in 1297 de burger Willeken een apotheek, *Bude*, waarin, zooals trouwens overal elders, voorhanden waren specerijen, reukwerken, zalven, verf- en eetwaren, in éen woord alles, wat onder kramerswaren of kramerij wordt verstaan. Ook in de Nederlanden wordt in 1297 te Brugge gesproken van Nic^s^. van Dam, crudenare, en in 1304 van de cruydhalle, waarin kruiden, specerijen en droogerijen verkocht werden en van een Gilde met St. Amand als schutspatroon. In andere plaatsen behoorde de apotheker tot het Kramersgild, zooals te Amsterdam, te Groningen, enzv. De meeste artsenijwinkels prijkten met den Gaper, dien men aan den roem der Arabische geneesheeren heeft te danken. Het was òf een echte (olijfkleurige) Moor met reusachtige oorringen en een klomp zwavel tusschen de opgesperde kaken, òf een zoogenaamde (gitzwarte) moriaan met oorbellen en een pijp zwavel tusschen de tanden. Een enkele Gaper toonde de helder roode tong, als bewijs van goede gezondheid. Ons volk is gewoon in „de leerschool der zeden en gewoonten" den zwarten Moor van Venetië te bewonderen; het schuurt den zwarten moriaan en vereert de zwavel als bloedzuiverend middel. Zwavel, sulfur (niet sulphur) noemden de Grieken to theion, het goddelijke d. i. het raadselachtige, want al wat hun onverklaarbaar scheen, was iets bovenmenschelijks. Door de wet van 1865 is de gapende moolik (volkswoord voor mooileelijk, dat foeileelijk beteekent) voor goed van het pillenmagazijn verdwenen. Na dat jaar zijn vele apothekers tevens

droogisten, mits beide winkels gescheiden worden gehouden. Door genoemde wet is de droogist geschrapt uit de rij der wetenschappelijke mannen, waaronder hij een blauwen Maandag door de oude Geneeskundige Wetgeving de laagste plaats innam, maar hij houdt nog altijd den Gousen Gaper in eere [1]).

De eerste vermelding van apothekers in den Haag dateert van 1580; zij worden gevonden met de schilders en ververs (kladschilders) in het St-Lucas-Gildeboek-B, dat met genoemd jaar aanvangt [2]). Dit gild wordt in 1656 de Confrerie van Pictura. Een zestiental prijken er in, waaronder de bekende namen van Jacob Claessen Splynter en Cornelys Staelpert. Later schaarden zij zich

[1]) Algemeen wordt bij den Gaper aan een Gouwenaar, inwoner van Ter Gouw, gedacht, omdat het volk spreekt van Gousche kaas, enzv. Maar de klankovereenkomst verklaart niets. Ik heb mij de zaak zóo voorgesteld: reeds in den nacht der tijden staat de zwavel bekend als een voortreffelijk geneesmiddel; zij wordt tamelijk zuiver (gesublimeerd) gevonden in den omtrek van vulcanen, waaraan zij waarschijnlijk den Griekschen naam te danken heeft, als zijnde uit den hemel gevallen. Bij 's Gapers joyeuse entrée zal het volk hem begroet hebben als Gouse Gaper, hetzij om de goudgeele zwavel, hetzij om de gebronsde wangen. De D toch wordt in den regel hier ingeslikt, zooals bij goudsbloem, e.z.m. De Arabische Geneeskunde was toen 's werelds voogdes en 's Mooren aanschijn het kenteeken van den winkel-inhoud, zooals de druiventros van het wijnhuis. De druiventros op den grafsteen echter duidt aan, dat het overschot van een wijze of geleerde er onder rust of rustte. Is hier verband met het oude spreekwoord: *in vino veritas?*

[2]) Het Departement 's Gravenhage der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Pharmacie bezit een vrij volledige verzameling afschriften der Archiefstukken van het Apothekersgilde, berustend bij de Muzeum-commissie te Amsterdam; welke stukken mij welwillend ter inzage zijn verstrekt.

als kramers met kruideniers, confituriers en vettewariers, onder beschutting van den Heiligen Nicolaas. Dit deden zij nog tot het midden der zeventiende eeuw, hoewel zij den 23 November 1629 van „Schout, Burgemeesteren, ende Regierders van s' Gravenhage" zijn „gehoude voor een gilde apart, en vande Craemers, Comens, vettewariers ende andere gelycke neeringdoenden" gescheiden. Op dien dag zijn tot hoofdmannen aangesteld Abraham van Beurden of Burdere en Marcus vander Houve en tot Deken Frederick Simonszn vander Hal. Deze trad na twee jaren af en werd vervangen door den oudsten hoofdman; de gemeene gildebroeders kozen uit een viertal, opgemaakt door het bestuur, een tweetal, waaruit Burgemeesteren konden kiezen. Den 17 October 1631 ontvingen deze het volgende schrijven:

„De Edele Heeren Burgemeesteren sullen gelieven te verkiesen tot Hooftman uit dese onderst. twee persoonen, dewelcke by de gemeene Confrerye van St. Lucas-medicus tot Hooftmans syn gekooren":

Pieter Jansen Splinter, Schepen, en
Nicolaas Cornelissen van Wouw.

De laatste werd benoemd, hoewel Splinter het volgende jaar Burgemeester is geworden. In 1755 is „geresolveert voortaan geen roomsche confreres op het dubbeltal te brengen." Zachtkens aan klom het getal hoofdmannen tot vier, zooals blijkt uit de nog aanwezige Notûlen in „Journael-A beginnende Anno 1659 24 Marty", en wel Marcus vander Hoeven, Deken; Adam Harel, Willem Rottermont, Francoys van Sevenhuysen en Willem Wegewaert, Hoofdmans. Den eersten November 1661 krijgen zij van

de stad in huur een kamer aan de Prinsegracht „naest de Waech alhyer voorden tyt van vyff achter een volgende jaeren jaerlycx vand t sestich ponden van 40 grooten t pondt”, d. i. *f* 60. Hier werden de vergaderingen gehouden en de examina afgenomen. Bij Resolutie van den 26 October 1667 zijn de huurpenningen tot *f* 50 teruggebracht, „met dien verstande nochtans, dat de supplt sullen mogen volstaen met vyff en twintig gulden jaerlycx”, en bij Resolutie van den 1 November 1673 is hun de laatste *f* 25 geremitteert en verder „tot kennelyk wederseggen” vrijdom van kamerhuur verleend. Den 5 December 1681 is hun tegen *f* 30 ’s jaars „vergunt een kaemer boven het nieuwe booterhuis, ten oosten de kaemer henlieden voor desen vergunt”. Voor deze „onze buytenste kamer deur” is den 7 December 1754 een zwart bord geplaatst met de letters Collegium Pharmaceuticum. Sedert 1773 kregen zij van de stad *f* 50 ’s jaars voor vuur en licht. Op deze kamers kwamen de Gildebroeders jaarlijks bijeen den 18 October, „Sint-Lucas-Medecyn-dach”, of ook wel iets later, om samen lekker te eten en te drinken. De orde werd er streng gehandhaafd; op het minste vergrijp stond boete. Zoo den 5 Januari 1769: „Confr. Rottermont het binnekasje opgelaten 1 : 4 :”.

In het *Biografisch Woordenboek* van Van der Aa is geen enkele Haagsche Apotheker vermeld; trouwens geen hunner (ongeveer 180 van 1580—1806) heeft zich bijzonder onderscheiden. De éenige, die zich een onsterfelijken naam heeft verworven, *par droit de conquête*, is Frederik Ruysch, die den 16 Juni 1661 hier examen

deed; en den 22 October het diploma à *f* 10 ontfing. Hij was de derde, die in de nieuwe „Collegykamer" werd gesondeerd; de eerste was Johannes van der Hoeven, die den 30 Juni van dat jaar den eersten steen heeft gelegd van het gebouwtje naast de Waag. Ruysch vergat zijn Haagsche confraters niet, en schonk hun „verscheyde raritylen"; toen hij den 2 Maart 1708 hier vertoefde, werd bslotene hem „met een Collatie dieswegens te onthalen." Mij dunkt, ik zie haar binnentreden, die hooge kaarsrechte gestalte met de golvende krulpruik; het vervaarlijk ernstig uitzicht; den arendsneus; de heldere oogen; de breede witte wenkbrauwen; de handen bewegelijk, lenig, vlug. Hij is dan ook een krachtige figuur, die ongelooflijk veel heeft gewerkt, en daarom een eervolle plaats bekleedt in de geschiedenis der geneeskunde. Den 23 Maart 1638 in den Haag geboren, werkte (stond) hij in zijn jeugd in een apotheek, en opende zelf een winkel in Mei 1661, dus op drieëntwintig jaren leeftijd, zonder echter daartoe bevoegd te zijn; aangezocht om zijn preuve, examen, afteleggen, verklaarde hij zich onmiddellijk daartoe bereid, en werd, zooals gezegd is, den 16 Juni als Confrer aangenomen. In December daarop huwde hij van den beroemden architect Pieter Post de achttienjarige dochter Maria, die hem éen zoon en verscheiden dochters schonk. Hij wilde vooruit en werd den 28 Juli 1664 te Leiden bevorderd tot doctor in de geneeskunde, zie zijn Epist. XV, p. 8. In de *Acta* van Leidens Hoogeschool wordt vermeld:

Die 28 Juli 1664 Fredericus Ruysch, Hag: Com. Batavus,

de Pleuritide Med. Dr. creatus est a viro Cl. D. Joanne van Horne.

In de *Acta* der Haagsche Doctoren is zijn naam niet opgenomen. Daar hij als student in Den Haag bleef wonen, vertrok hij in den nacht meermalen naar Leiden, om de lessen te volgen. Twee jaren later, den 29 December 1666, werd hij te Amsterdam benoemd tot voorlezer, praelector, der anatomie, als opvolger van J. Deyman, docent in de ontleed- en heelkunde, in welke laatstgenoemde wetenschap hij ook les moest geven. Na den dood van den beroemden Hendrik Roonhuyse in 1672 werd hij „Statsvroevaer", d. i. voorlezer voor de vroedvrouwen. Dezen Hendrik verwarre men niet met diens zoon Rogier, berucht door het „Roonhuysiaansche geheim".

Hugh Chamberlin verkocht zijn geheim aan onzen Ruysch, die het weder aan Rogier Roonhuyse en vier andere Amsterdamsche vroedmeesters bij notarieele acte overdeed, stellig met winst, daar Ruysch nog al op den penning zag. „Het moet zeker betreurd worden, dat juist in de hoedanigheid van verloskundige 1) zijn karakter als mensch zich niet van de

1) Toch beoordeele men Ruysch niet te hard, want hij handelde volkomen als een kind van zijn tijd. „Ik ben niet meer verbonden het mijne te zeggen als een ander het zijne", schrijft de zwetser Stefaan Blankaart, in 1702 te Amsterdam overleden. Geheimen werden tegen belangrijke sommen overgedaan, en worden nog tegen goud opgewogen. Men denke slechts aan het geroep om octrooiwetten. „Dat is geen oneerlijkheid!" Als men oprechtelijk zóo spreekt, dan handelde Ruysch correct; immers de Mensch gevoelt nimmer gewetensknaging voor dingen, die hij gewoon is te doen. Al trekt men den neus op voor Voltaire, die woorden onwaar maken kan men niet.

voordeeligste zijde heeft doen kennen", zegt wijlen Prof. Dr. Leopold Lehmann te Amsterdam. Den 24 Maart 1685 werd hij Professor in de Plantkunde, doch bleef Praelector in de Genees- Heel- en Verloskunde. Daar hij zich zelven in 1674 anatomiae professor noemt, zullen zijn toehoorders hem steeds met dien titel hebben aangesproken, en van daar dan ook de dwaling, dat hij in ons land de eerste hoogleeraar in de verloskunde zou geweest zijn. Historiesch is het feit, dat hij de eerste medicinae doctor was, die in Nederland de verloskunde doceerde. De groote Haller, die in ons land zijn studiën voltooide, heeft Ruysch in 1725 en 1726 driemalen bezocht. Hij woonde toen in de Roos (in zilver een blauwe roos is het familiewapen) op de Bloemgracht, die uit de Prinsegracht „ontspringt"; was hardhoorend, maar onderrichtte en werkte gaarne. Het verstand was door den ouderdom verzwakt, hoewel het oordeel en de geleerdheid nooit sterk geweest waren. Daardoor scheen alles wat hij zag hem nieuw en werd voor eigen vinding gehouden. Hij was blufferig, kleingeestig en kindsch. Hoewel zeer hoffelijk, toch tamelijk ingebeeld. Haller maakte geen kennis met de schoone Rachel, de schilderes, maar met een andere dochter, oud 28 jaar en „zimlich garstig." De huishouding bleek slecht: toen Dr. Med. Bohlius, dien Ruysch zeer mocht, zijn gast was, schafte hij „nichts als Stockfische". Gelukkig echter behoefde men geen fooien te geven. Toen nog had hij een tamelijke, geneeskundige practijk. Zijn zoon Hendrik noemt Haller „ein unnüzer Mensch", die Prof. Botan. is geweest; wat een onjuistheid blijkt, immers in dit vak was de vader hoogleeraar. Deze

zoon is den 23 Maart 1663 in de kloosterkerk alhier gedoopt en in 1696 te Franeker in de geneeskunde gepromoveerd; hij werd stadsvroeddoctor te Amsterdam in 1712. Tijdens het bezoek van Haller was hij door „Sauffen und H." voor alles onbruikbaar. Hij stierf in 1727, vier jaar vóor zijn vader, die den 22 Februari 1731 overleed. Niemand kent de plek, waar de onvermoeide bijna drieënnegentigjarige arbeider rust; maar zijn werken getuigen van den grooten man, zijn werken, die „prouvent combien était fondée la réputation dont il a joui". Portal.

Den lezer, die mij trouw heeft gevolgd, is gebleken, dat Italië reeds in het begin der dertiende eeuw kon bogen op een volledige geneeskundige wetgeving; en deze was er zeer noodig, daar Italië van ouds berucht is als het land van den dolk en van het vergift. Door dit goede Staatstoezicht hadden de geneesmiddelen algemeen vertrouwen verkregen en werden wijd en zijd verzonden. Vooral de „Veneetsche Theriakel" vond grooten aftrek, en de geneesheeren dweepten met dit medicament, dat in bijna elke ongesteldheid werd toegediend, vooral bij pest en bij pestaardige ziektevormen (pestilentiën). In Mei 1747 was vóor de apothekers-kamer een decoratieschilderij te zien, waarop de woorden prijkten: S i n t T h e r i a c a, S i n t P a n a c e a; dit paneel is, jammer genoeg, verloren geraakt, maar strekt ten bewijze, hoe zeer men de theriak in eere heeft gehouden. De geschiedenis er van begint met Mithridates, Eupator of de Groote bijgenaamd, die over Pontos regeerde 120—63 jaar v. C. Hij liet het werk T h e r i a k a, over de middelen tegen den beet van vergiftige dieren, vervaardigen, dat op last van Pompejus

door den vrijgelatene, Lenæus, in het Latijn is overgezet. Dit middel droeg den naam van Mithridatium, en bestond uit een veertigtal stoffen. Het echte recept staat in Celsus, Liber V, Caput 23, 3. Maar Andromachos, de oude, uit Kreta, deed de gewichtige ontdekking dat addervleesch bij uitnemendheid versterkt en, met andere stoffen vermengd, den gebruiker tegen alle zoo dierlijke als plantaardige vergiften beschut. Dit univerzeele tegengift, de theriak, bezong hij in versmaat en droeg het op aan Nero, wiens Archiatros, eerste geneesheer of lijfarts hij was. De roem van het mithridaat begon te tanen. Om de theriak goed te bereiden, moet men een zeer geduldig artsenijmenger, Gesundheitswiederherstellungsmittelbereitungsanstaltsmischungkundiger (zie *de Navorscher* van 1885) zijn, daar zij uit vierenzestig middelen bestaat, allen in poedervorm gebracht. Vier gram van een goed praeparaat bevat ruim vijftig milligram ruwe opium. In 1705 kostte 30 gram vypers *f* 2. De adder heeft langen tijd een grooten naam gehad; Galenos behandelde o. a. vetzucht met adder-asch en peterselie, en Madame De Sévigné schrijft: „Madame De la Fayette gebruikt adder-bouillon, die haar blijkbaar opgeruimd en krachtig maakt". Zij sneed zelve het levende diertje in kleine stukjes. Dat was *son secret*.

Op de goede hoedanigheid der theriak werd hier streng toezicht gehouden. Den 22 November 1667 is benoemd tot „intendant over de dispensacy van theriaca Dr. Hovius [Johannes vanden Hove], daer voor hem jaerlycx tot een tractement vyfftich glñs was toegevoecht", waarvoor hij bovendien chirurgijns en apothekers moest

examineeren. Den 11 Januari 1681 overleden, werd bij Resolutie bepaald „te mortificeren de [die] commissie ofte charge". Zij was overbodig geworden, daar de apothekers den 13 November 1676 besloten om zelven de theriak ten profijte van het gild te bereiden, en met de Hage-doctoren het den 25 eens werden. Maar de Magistraat zag de kat uit den boom, en besloot eerst den 11 December 1697, dat door het Collegie de theriak zou vervaardigd worden, en dat ieder apotheker haar van het Gild moest aanschaffen (ampliatie Gildebrief). De bereiding was een waar feest, waarbij Stadsdoctoren verplicht waren tegenwoordig te zijn. De kamer geleek een receptie-zaaltje: op de tafel stonden een zeventigtal zoo groote als kleine schotels met de ingredienten, die zorgvuldig tot vier poeders werden gemengd, en dan nauwkeurig tot een enkele massa vereenigd. Een goed voorschrift geeft Pierre-Hubert Nysten, *in voce.* Na verrichten arbeid is het goed-eten, en de Gildemeesters noodden de Stadsdoctoren ten disch. Den 25 September 1744

„ hebben Regenten gesien, dat de gansche specie van de Theriaca is gestoten door den stamper in de tyd van agt dagen waarvoor is geaccordeert uyt consideratie van syn armoede en naerstigheid soo hebben Regenten aan syn gegeeven 6 gln „.

De theriak kostte *f* 4 het pond, d. i. 384 gram, in 1707 en later *f* 5. Dat er wel ereis gesmokkeld is, blijkt o. a. den 13 October 1759, toen de parfumeurs werden gedaagd, wegens bewezen verkoop van theriak, door hen driakel genoemd, waarvoor zij *f* 12 boete opliepen, die betaald is geworden. De lastigste mededinger was het orvietanum, orvietano, orviétan, zie *l'Amour Médecin* van Molière.

Het is een mengelmoes, waarin gedroogde adders de werkzaamste bestanddeelen heetten. Het werd in 1603 aan den Pont-Neuf en bij het Paleis verkocht door den Italiaanschen kwakzalver Jeromino Ferrante; het verrijkte onderscheiden geslachten in zijn familie. In 1741 was het nog te koop bij een zijner naneven in den *Soleil d'or*, rue Dauphiné, bij den Pont-Neuf. In een trouw-acte van den 9 Juni 1665 teekent zich de toenmalige bezitter van het geheim (een quasi-romeinsch dokter) Christofle Contugi, dit l'Orviétan, opérateur du Roi.

Het apothekers-examen werd afgenomen door Stadsdoctoren en het Gildebestuur in tegenwoordigheid van een Burgemeester-gecommitteerde, en bestond in een mondeling of theoretiesch en in een manuaal of practiesch gedeelte. Eerst simplicia of enkelvoudige middelen, dan groene kruiden (alleen 's zomers), vervolgens een mondjevol Latijn en eindelijk pulverizatie en praeparatie, d. w. z. enkele stoffen tot poedervorm te maken en het een en ander te bereiden, als een likkepot, zalven, pleisters, enz. Sukkelaars werden, evenals door de chirurgen, meermalen voorwaardelijk toegelaten. Eens, den 21 Mei 1745, bleek het, dat een candidaat de Pharmacopoea van buiten had geleerd, en „klapte als een Papegay". In den loop der tijden zijn de examengelden meermalen gewijzigd, en bedroegen in 1799 voor een vreemdeling *f* 310, voor een Hagenaar *f* 285, voor een apothekerszoon *f* 260; een meesterknecht (eerste bediende) *f* 73. Van deze gelden ontvingen de vier stadsdoctoren ieder *f* 5 (*f* 20), de zes regenten (deken, vier hoofdmannen en de professor) ieder *f* 10 (*f* 60), en de gilde-

knecht *f* 5. Het diploma werd afgeleverd à *f* 15. Het intreegeld was in 1659 „drie Rycksdaelders"; voor een leerling of voor een knecht (bediende) *f* 3. Jaarlijksche bijdrage *f* 3, en voor een droogist *f* 1,50. Kooper en verkooper van een winkel stortten *f* 6 elk. Gelijke som werd betaald door den apotheker bij het overlijden zijner vrouw, en, kwam hij zelf te vallen, door de weduwe of de erven. Tot de pharmaceutische practijk behoorde tot den jare 1865 het zetten van lavementen; bij deftige heeren deed dit de patroon; in 1765 betaalde de Burgemeester Willem Gerlings *f* 1,20 voor een clysma. In 1659 was bij het Gild aangesteld voor de zwakke vaatjes „Annitie de Klijsteerster". In 1706 telde den Haag veertien apothekers en vijf droogisten, nl. vier mannelijke en éen vrouwelijke, Elisabet Bout, die in 1705 een winkel opende, na de verplichte *f* 10 aan het Gild betaald te hebben; dit jaar bedroegen de jaarpenningen *f* 51—12. In 1749 was het getal pharmaceuten vierentwintig; in 1768 dertig; zevenentwintig hunner, behalve Cappel en de beide Boudesteyns, vader en zoon, wendden zich tot den Magistraat met het verzoek, om een gesloten Gild te worden, en het getal tot zestien à achttien te beperken. Maar de Regeering, stadsdoctoren gehoord, wees het van de hand. In 1775 besliste de Magistraat, achter het Collegium Medicum om, in gunstigen zin en bepaalde om hun getal, thans tot twee en dertig gestegen, op achttien à twintig te doen uitsterven. Anno 1803 waren er nog achtentwintig apothekers en acht droogisten; bovendien drie geëxamineerde apothekers zonder winkel en de ongeëxamineerde stads-apotheker.

Tot den huidigen dag is de artsenijmenger een doctor in den dop. Is deze volgens Constanter een raet-seer, op genen zouden zijn woorden kunnen toegepast worden:

Een Raetseer met een' P. voor 't midden, of voor aen [1]).

Hoe zal menig pharmaceut Constanter verwenscht hebben, om als Operman betiteld te worden. Opermann?!

Sprack Holland eens goed Duitsch (siet wat een' letter kan)
Ick waer soo goed als Baes, ick waer een Opper-mann.

Maar Oper- of werkman, Opper- of gezagsman, hij dokterde en meesterde er lustig op los, en daar vermaningen en boeten nooit ofte nimmer helpen, lokten stadsdoctoren in 1735 den Magistraat uit, om bij Resolutie den apothekers te verbieden „zieken te behandelen, lijken te openen of te balsemen". Dat zij de laatste twee kunstbewerkingen hebben gestaakt, is mij niet gebleken, maar wel dat zij bleven dokteren; zoo werd in 1788 apotheker Kempff deswegens tot ƒ 25 boete veroordeeld. „Hij beklaaagde zich daarover, vraagende waarom andere apothecars ook zo niet gestraft werden, dewijl zy ook practiseerden, doch wilde hunne naamen niet opgeven", en dat was braaf van hem. Intusschen betaalde hij niet, en bode Brink versleet een paar schoenen met heen en weêr loopen. De Regeering veranderde, Kempff werd tot zijn vaderen verzameld en dáarom, schrijven stads-

---

[1]) Raet-seer is hij, die naar de kwaal, de ziekte, het euvel of het zeer raadt. Praetseer hij, die veel praats heeft of die iemand ziek praat. De P. voor 't midden plaatst Bilderdijk vóor de T als raeptseer, iemand die zeer veel bijeen weet te rapen: een schraper, kostbaar voor den patient. Onmiddellijk vooraf gaat: Boeren—borsen—boorder, zoodat die verklaring zeer aannemelijk is.

doctoren, is de poursuite gestaakt. Waarschijnlijk behoorde hij tot de malcontente meesters in de Pharmacia, zooals Confrer Des Fontaine, van wien gezegd wordt: „op Maandag 1 October 1787, gevisiteerd het huis, alwaar gevonden is een geweer."

Zij werden evenwel met gelijke munt betaald; de droogisten toch, in de zestiende eeuw materialisten genoemd, zijn hun onsterfelijke onderkruipers. Reeds in 1699, toen zij te vergeefs poogden in het Gild te worden opgenomen, beliep Valck, de droogist, *f* 15 boete wegens den verkoop van medicamenten. Nu volgen de „Kruydteelders", wien bij Resolutie van 31 Januari 1739 verboden werd „exotische Drogeryen te verkoopen"; dan de kwakzalvers, die tegen betaling aan het Gild vrijheid hadden hun rommel aan den man te brengen. Zoo werd in 1693 *f* 3 ontfangen van een personaadje, „die voor het schavot hadde gestaen"; en in 1721 van den operateur Jan Thomas Velthoff „weekkelyks 30 stuyvers". Maar dikwerf kregen zij toestemming van den Magistraat, om met hun valsche waar de kranke beurs gezond te maken; deden zij het zonder permissie, dan vielen er boeten, die in 1751 *f* 50 opbrachten. Zoo liepen in het laatst der vorige eeuw hier rond de „Genever Olykoopen", die echter op klachten van stadsdoctoren door de Regeering zijn verjaagd; volgens de Notulen „worden zij thans niet ontdekt". Ofte wel zonder vergunning in een „Vergunning" geslopen? Een enkele maal is een kwakzalver afgewezen op grond, (let wel!) dat het voorgeven niet vrij is van zwetserye. 16 Maart 1774.

Ook de doctoren verkochten geheime middelen, even-

goed als de chirurgen; in 1704 is opgeteekend: „Dr. van Swinderen verkoopt Pillen, welcke hy in diverse Couranten heeft laten divulgeeren". Vóor de Gildemeesters gedaagd, stuurt hij zijn zoon, wien wordt aangezegd den verkoop te staken. In 1706 levert Dr. P. J. Wierman geneesmiddelen op recepten van Dr. Mareschal en wordt gesommeerd als onbevoegde; maar in 1709 beloopt hij *f* 12 boete, wegens het gereed maken en leveren van medicamenten, door denzelfden doctor voorgeschreven, ten huize van zijn moeder, de Wed. Wierman. Vóor Burgemeesteren ontboden, wordt de boete bevestigd en blijkt het, dat Mareschal candidaat, maar geen doctor in de medicijnen is. Wierman gaat voort met de receptuur; „den gerechtsbooden de bruyn" op hem afgestuurd; advocaat Roscam in de zaak opgetreden; eisch *f* 100 en de kosten; geaccordeerd en betaald *f* 75 op Vrijdag den 3 Januari 1710, met belofte „om zich in den vervolge te onthouden." In 1753 verkocht Eva, dienstbode van wijlen Dr. Abraham Rottermondt (den 22 Februari 1704 te Groningen gepromoveerd), pillen, „bij testament door juff. (1) de Wed. R.

---

[1]) Indertijd, toen te Franeker een professor tevens burgemeester was, is getwist, wie in de voorbede het eerst door Dominé moest genoemd worden. Eerst de professor, want zijn vrouw was Mevrouw; die van de Magistraat Juffrouw. Dit stemden Burgemeesteren niet toe. Gevolgelijk kreeg God door Dominé een geruimen tijd geen bescheid van al die hooge machten. Zoo vertelt K. Kamminga, Friesch Patriot, in 1787 uitgeweken. Waarschijnlijk slaat dit op den ouden Philippus Matthaeus, medicinæ professor in 1651. De burgers kozen hem tot Vroedschap in 1667. Hij was Burgemeester in 1669 en 1673. De krachtige, gespierde Hooggeleerde had een dubbel gebit, waarmede hij een gewoon sterveling kon optillen en een eind ver dragen. (Mr. W. B. S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool*, I, blz. 249 en II blz. 208 Leeuwarden, 1878 en 1889; 2 dn. 8°).

haar gemaak". Een poos daarna deed zij den handel over aan haar zuster. Ook notaris Simons verkoopt pillen en eenige andere medicamenten. Nog wordt gesproken van Cotteby's pillen, door diens zwager gevent.

Toch mochten de doctoren apotheken houden, mits zij aan het Gild contribueerden. In 1688 blijkt, dat Dr. Eugen Eyben, reeds vijf jaren in de Vlaemstraet gevestigd, „publicquelic de Conste der pharmacie exerceert". Hij wordt ontboden, doch komt niet. Een commissie verschijnt ten zijnent, maar de doctor beweert, nooit medicijnen verkocht te hebben, belooft te zullen komen; maar komt andermaal niet. Vóor Burgemeesteren gedaagd, wordt besloten de zaak te laten rusten, mits „buyten die van sijne eygene recepten als Docter geen medicynen te verkopen ofte te leveren eñ te destribueeren"; wat hij belooft. Een poos later citeert hij het Gildebestuur voor Burgemeesteren, die hem toestaan de pharmacie uitteoefenen, tegen betaling van *f* 50 en „de jaerpenningh"; hij betaalt, „nae dat al voorens syn Burgerrecht te hebben gekoft". Dit gebeurde den 10 November 1688 en den 16 is „gearresteerd" dat voortaan de doctor-apotheker zal betalen *f* 250 aan de Confrerie en aan den Gildebrief onderworpen zijn. In 1704 verkoopt hij zijn apotheek, en „dede 14 mart syne winckel uyt syn huys brengen, is Barent [de gildeknecht] door Regenten gelast deselve [d. i. den winkel] te arresteeren tertyt toe dat het recht de Camer competeerende soude betaelt zijn". Toch heeft hij den 9 April „boven het arrest syne winckel getransporteert". Wel belooft hij te betalen, na herhaalde sommatie, maar stuurt Barent steeds met mooie

praatjes van de deur; eindelijk, vóor Burgemeesteren gedaagd, geeft hij de zes gulden op den 24 Maart 1706, en verlaat kort daarna Den Haag. Ook Dr. Theodorus Schoon komt op het tapijt, maar hij en zijn pennestrijd met Eyben behandelde ik reeds. [1])

De geduldige Barent had een jaarlijksch tractement van *f* 16, en „een ryksdaelder als ordinair voor de continuatie; bij de electie van den Deecken oudergewoonte 3 : 3 : en met nieuwjaar 2 : 10 :" behalve de profyten, dus samen *f* 24,15 vast inkomen. De titel is van den 4 November 1750 af Collegiale Knecht, met een jaargeld van *f* 40 en een nieuwjaar van *f* 3.

In September 1736 geeft confrere Dr. Mulder een rekening van geleverde medicijnen om te worden getaxeerd; dit is de alhier practizeerende med. Dr. Johan Lodewijk Muller. Den 18 Augustus 1740 is Dr. Abraham Kaau als confrater aangenomen na betaling aan het Gild van *f* 2.50; hij kocht den winkel van den apotheker Wolfgank, maar verkocht dien weder in 1745. In het Doctorenboekje staan vermeld Dr. Jacobus Kaau in 1697 en Herman Kaau in 1729; deze vertrok in 1739 naar Rusland, waar hij in 1754 overleed. Abraham is er niet in opgenomen.

Den 13 Mei 1763 vestigde zich hier Gerrit Nitert uit Oldenzaal, te Leiden tot medicinae doctor bevorderd; hij huwde in 1781 Agnes Lippert, weduwe van den apotheker Loyens en ging bij haar inwonen. De Magistraat hakte den knoop door met te gelasten, „dat de apothecars winkel, ten huise van voors. Dr. Nitert op den naam van

---

[1]) Zie blz. 23—28.

de wed. Loyens zoude werde gecontineert." Hij hield een meester-gezel: wederom vooruitgang! De knecht is gezel geworden en heet in onze dagen bediende of assistent. Den 18 Augustus is de apotheek „met genoegen geinspecteerd." Nitert stierf in 1793.

Anno 1693 leefde zekere „van Til, Doctor en Drogist tot Delft, veylende sal volatile." In 1696 leverde Dr. Johannes Taurinus medicamenten; „onlangs geweesene apothecar tot Haerlem" en nu practizeerend geneesheer alhier. Carel Cristian Brandt, een Meckelenburger, te Harderwijk in de medicijnen gepromoveerd, kwam in Den Haag in 1751: den nieuwen Doct Brandt voortijds geweesen drogist als woonênde op 't spuy heeft een apothecarswinkel."

In het buitenland hadden zelfs professoren apothekerswinkels. Toen de student Albrecht Haller in Juli 1726 de prachtig „auf königlichen Befehl ganz gelb angestrichene Statt" Halle bezocht, vond hij den med. Professor Coschwiz „in einer Docter-Apotheke, die sein ist". In 1692 werd te Franeker tot Hoogleeraar beroepen Joh. Jac. Meyer, professor in de geneeskunde te Bazel; hij had „gesolliciteert uyt eygen motief", maar bedankte om vrouwlief „en dat daarenboven de voornaamste apotheek derselver steede (Schafhausen) over anderhalf hondert jaaren in haar geslacht altijd fleurissant geweest zijnde" enz. 1)

Uit een en ander blijkt duidelijk, dat de toestand der pharmacie zoo hier als elders nog al wat te wenschen overliet, vooral in het gereedmaken der medicamenten,

---

1) Boeles, II, blz. 334.

die ieder op zijn eigen manier vervaardigde. De behoefte aan een apothekerswetboek of pharmacopoea werd algemeen erkend, maar was moeilijk te bevredigen, daar elke stad een republiek vormde op zich zelve. Amsterdam is de eerste stad, die op aandringen van Nicolaas Tulp, „Prof. anat. oud Schepen en Raed" in 1636 het voorbeeld gaf; Leiden volgde in 1638, Utrecht in 1656 en den Haag in 1659, enz. Dus voor ons landje legio verschillende, plaatselijke voorschriften, tot in 1805 de Pharmacopoea Batava voor Noord-Nederland tot wet is geworden. In 1823 werd deze vervangen door de Ph. Belgica voor de Noord- en Zuid-Nederlanden; deze maakte plaats in 1851 voor de Ph. Neerlandica, tweede uitgave 1871 en derde 1889. — Van de Ph. Belgica zag in 1816 een Nederlandsche vertaling het licht, en de drie laatstgenoemden verschenen in beide talen tegelijk. Naar mijn bescheiden meening is de Latijnsche druk noodeloos geworden, daar niemand verplicht is die te koopen. Bevatte de tweede uitgave 670 geneesmiddelen, de derde telt er 514, waarvan slechts 226 verplichte, d. z. de stoffen, die voorhanden moeten zijn op den 1 Juli 1890 en volgende dagen.

Reeds in 1713 (de lezer neme den tijd in acht) is besloten „een begin te maken met het opstellen van een nieuw haegs dispensatorium of pharmacopae". Maar het vlotte niet, en de stadsdoctoren klaagden steen en been over slecht of verkeerd gereedmaken, zelfs over niet voorhanden hebben van medicamenten en over afwezigheid van den patroon, zoodat door de regeering de bewerking aan hen is opgedragen in 1729. De herdruk verscheen in 1738,

de derde uitgave in 1758 en de laatste in 1788. De regeering vereerde stadsdoctoren in 1738 een zilveren kop ter waarde van *f* 400, en in 1758 tachtig gouden ducaten. Van de derde editie verscheen in 1762 een Hollandsche vertaling bij den boekverkooper Johannes du Cros, bewerkt door „den taalmeester Bretone", getiteld *De Haagsche Apotheek*. De overzetting was zóo ellendig, dat het Gildebestuur aan de regeering een resolutie ontlokte, die „de vertaaling van de nieuwe apotheecq binnen de jurisdictie van 's Hage" verbood, en die resolutie werd in de couranten geplaatst. Du Cros adverteerde „hoe langer hoe vinniger" en gaf „zelvs een zeer odieuse na reeden in het ligt". Maar „terwyl hy zyne zaaken geheel in de war geholpen hebbende van zelfs den Haag verlaaten en aldus een einde aan alle disputen gemaakt heeft."

Daar echter een goed wetboek een doode letter blijft, als het toezicht ontbreekt, drongen de stadsdoctoren in Maart 1750 bij de regeering aan op „publieke inspectie der winkels" door hen en den deken met de hoofdmannen. Immers alle voorname steden in de provincie Holland, „allerbyzonderst" Leiden, deden het. De magistraat stelde reeds den 9 Juni een ordonnantie dienaangaande op, vervat in zestien artikelen, en bepaalde, dat boven den deken en twee der hoofdmannen drie stadsdoctoren zouden staan, waarvan éen praeses en de beide andere assessoren. De inspectie-zelve geschiedde door vier hunner, van elk collegie twee. Ten allen tijde, evenwel na kennisgeving, mocht de winkel geïnspecteerd worden en moest de patroon aanwezig zijn, die alles voorhanden

en bereid diende te hebben volgens de Pharmacopoea Hagana renovata. Kwalijk bereide of bedorven middelen werden afgekeurd en weggeworpen; de boeten waren ten profijte van de armen van de Nederlandsch Gereformeerde Gemeente. Om de onkosten te dekken werd hun het volgende jaar een toelage van *f* 250 „uit de Particuliere Thesaurie" toegestaan. In 1757 schonken de doctoren hun aandeel „ten faveure" van het Gild, dat nu ongeveer *f* 200 opstak, daar de onkosten jaarlijks ± *f* 65 beliepen, behalve de onmisbare jaarlijksche maaltijd, waarbij goed werd gedronken: „De Heeren Professores, Stads-doctoren en Apothekers van 't Collegie zijn debet aan P. C. Perrin Jaquet 1753, d° 17 April:

Een maeltyt bestelt voor Elf Persoone Middag, en avond, Geaccordeert a *f* 9 't Paar		*f*	49—10
's middags	Ses flessen Roode wijn	„	6—
	Neege dito witte wijn	„	9—
	Een flesse Moelselwijn	„	1—
Savonds	Vier flesse witte wijn	„	4—
	Ses flesse mol.	„	1—4
De Domestiques per ordre drie flesse wijn . .		„	3—
	Somma	*f*	73—14
Een flesse beste bourgognie		„	2—10

voldaan den 17 April 1753 P. D. Perrin Jaquet".

Bij gelegenheid van de winkel-inspectie bij Hermanus Jacobus Lippert en Matthias Millies zou de inspector Prof. Velse den laatsten hebben toegevoegd: „Duivels ventje, jij bent een zot, een knoer, en met aantasting hem bij de kin te trekken, op zijn wezen te slaan en hem bij de borst te vatten, en het Camisool open te

trekken". Maar de andere inspectores, Prof. M. W. Schwencke en de apothekers P. Kinkeed en C. Vlieg gaven een schriftelijk bewijs, dat „dit alles onwaar is", gedateerd 25 Augustus 1768. Negen maanden later werden Lippert voor twaalf en Millies voor zes weken door Burgemeesteren geschorst; onmiddellijk schrijft Velse aan de regeering haar verzoekende om, met het oog op de onschuldige vrouwen en kinderen, „graçieuslijk de opgelegde correctie van het sluiten te remitteeren". Dewelke „graçieuslijk" is „geremitteert". De inspectie-gelden zijn promptelijk betaald geworden tot en met 1794: „Vermits sedert het jaar 1795 de gelden tot het douceur voor inspectoren dienende niet Zijn ontvangen is er ook geen betaaling der gewoone onkoste Kunnen geschieden"; Notulen van 1802. In dit jaar echter zijn *f* 500 en in 1804 *f* 1250 door de Gemeente betaald. Het is de laatste maal: „1805 vrijdag 6 September het Collegie heeft gedefungeerd. P. Eikendal Scriba".

Behalve voor de winkels, waren er ook voor de stads-apotheek inspectores sedert den 1 Mei 1749. De eerste stads-apotheek is toen geopend op de Groote Markt, in het huis staande en gelegen tusschen de twee boterhuizen, hoek Groote Markt en Prinsegracht. Aangesteld is de persoon van Pieter Chataigné, gewezen eerste mr apotheker van het veld-hospitaal, op een jaarlijksch tractement van *f* 600 en een extra-ordinaire toelage van *f* 100 's jaars, mits hij den winkel met zijn toebehooren voor eigen rekening van tijd tot tijd behoorlijk liet schoon maken, waartoe ten zijnen behoeve een commissie zal worden benoemd. Hij moest, des gerequireerd, een nadere

proef als apotheker afleggen, om in het gild te komen. Hij kreeg een vast gezel, maar mocht niet trouwen. Den 7 Mei 1749 deed hij den eed. De eerste inspectores waren Prof. Thomas Schwencke en Dr. Sebastiaan Middelbeeck, ieder op een tractement van *f* 200 jaarlijks, waarvoor zij elken Donderdag-middag ten drie ure visitatie moesten doen. Tot dien tijd werden de medicamenten voor de armen geleverd door Antony van Cats en Pieter van Rottermond; aan beide is bij Resolutie van den 21 Maart 1749 levenslang toegelegd een tractement van *f* 800 's jaars. De taxatie der geneesmiddelen, die zij leverden, was opgedragen geweest aan de apothekers Gerard Reiners en Cornelis Voegen, ieder tot *f* 50 per jaar, welke opdracht den 1 Januari 1750 is ingetrokken.

Het eerste vaste contract voor de armen-medicamenten is van 1648 met den oud-Burgemeester apotheker Pieter Jansz. Splinter; de rekening moest door twee onpartijdige collegaas worden opgemaakt. Van den 1 April 1649 tot den 31 Maart 1650 trok hij *f* 1200. Den 15 Juli 1661 is aangesteld Timotheus Ravens, op de Plaats, wiens rekeningen eveneens door twee dwarskijkers werden nagezien; in 1667 kreeg hij een acte ad vitam, d. i. tot den 26 April 1682, daar het bleek, dat „in zyne rekeninge eenige leverantien waeren gestelt, die bij de doctoren niet waren geordonneert". Hij overleed in 1694 en is na „vyff posen luien" voor 16—5 (*f* 16,25) in de Sint-Jacob begraven.

Van nu af werd de leverantie aan twee apothekers opgedragen, o. a. aan den Schepen Pieter Pots, tot de stad een eigen winkel opende. De trouwlustige Chataigné

nam zijn ontslag in 1754, deed examen en begon een eigen zaak. Adam de Bley volgde hem op. In dit jaar zijn vervaardigd 13,603 recepten, waaronder die der „schoolmeesters en ondermeesters, mitsgaders hunne vrouwen en kinderen" (Resolutie van den 24 Mei 1752), behalve de medicamenten voor de stadschirurgen en den stadsapotheker. De kosten beliepen *f* 2494—12—10, waarbij kwamen *f* 700 voor den patroon, *f* 375 voor den gezel en *f* 400 voor de inspectores. Te samen *f* 3969—12—10.

Toen Dr. S. Middelbeeck in 1755 overleed, werd in zijn plaats benoemd Dr. Martinus Wilhelm Schwencke, zoodat de broeders-Professoren de inspectores waren. Deze, de jongere, was sedert 1750 Professor titulair in de plantkunde en gaf onderwijs in den Hortus gedurende de zomermaanden.

De posten op de bovenvermelde rekening beloopen aan Droges *f* 1200 en aan Kruyden, Bloemen, enz. ruim *f* 400, ergo bijna twee derde. De botanie was dus het gewichtigste vak voor den pharmaceut dier dagen. In 1671 is er reeds sprake van een plantentuin: „Doctor Stalpaert doet het voorstel van eenen hortus medicus publicus", maar eerst den 10 Juli 1675 is tot dit doel een „huis gecoft opde Varckemart". Van lessen, in dien tuin gegeven, blijkt niets, daar de apothekers in de eerste helft der achttiende eeuw herhaaldelijk de Societeit en den Magistraat aan boord kwamen met ellenlange smeekschriften „om te hebben een hortus medicus". In 1750 deed Dr. M. W. Schwencke het verzoek aan de Societeit, om den titel te mogen voeren van Professor in de botanie, „zonder desweegens eenig tractement te pretendeeren".

Dit werd hem den 17 September toegestaan „met permissie om voor de Apothecarissen en hunne jongens en die verder genegentheit mogten hebben omme sig in die wetenschap te oeffenen, te Lesen. En dat de intentie was, dat hetzelve zoude zijn buyten lasten en kosten van de Societeit". In April 1751 deed de Professor haar het verzoek, om „een jaarlijksche somme tot suppoost van de onkosten. Heeren Gecommitteerden van 't Hof waren wel genegen eene somma van *f* 500 's jaars te geven, maar wenschen 't oordeel van hun principalen te vernemen. Is besloten Heeren Gecommitteerden te verzoeken te handelen zooals het meeste convenabel en profitabel voor de kas was". Den 27 Juli werd hem *f* 315 „toegelegt jaerlyks tot onderhoud van desselfs Thuyn en Thuynman". In 1752 kocht hij het buyten Zantvliet, aan den Bezuidenhout, thans nr 12. Zijn tuinman C. vander Hoeven stichtte er een tweeden Hortus, waarvoor den professor den 1 April, op zijne aanvrage jaarlijks *f* 150 is toegelegd, welk subsidie den 1 October 1754 tot *f* 500 is verhoogd, wijl de toegang bij Resolutie van den 2 December voor de drie collegiën voortaan geheel kosteloos was. In een Memorie over de emolumenten en de onkosten, door den Professor gericht aan den Burgemeester van Slingeland, wordt gelezen: dat die tuin hem kostte *f* 10,000; dat jaarlijks moet berekend worden de interesten van dit kapitaal, reparatiën, verpondingen; aan den tuinier *f* 320, den tuinmansknecht *f* 150; „aen turf hout tot het stoken van twee oranjehuysen en drie kassen, aen mist, run, correspondentie en port van planten *f* 200", enz. Over het jaar 1751

hadden de apothekers en hun knechts voor den vrijen ingang in den Hortus betaald *f* 244, waarvan de Professor quitantie gaf „met bijvoeging uyt syn eygen Selfs, dat niettegenstaande dat tegenwoordige Regenten, haar gelt tot de jaarlijksche les, aan Syn Ed. hebben gepresenteert, Sulks graatieuselijk heeft afgeslagen, met bijvoeging van Regenten Sulks nooijt te sullen pretenderen". Voeg hierbij de eeuwige maaltijden, dan zal de lezer begrijpen, dat de Professor er niet bij profiteerde. Een enkel maaltje moge worden opgedischt:

„1755, 9 Juli ten dienste van myn Heer de Heer Professor Schwenke geleerv door J. Bosch

1 hoenderpasty	*f* 6—	1 ragou van kreeften .	*f* 1—16
1 ham.	„ 3—10	1 ragou van hanekammen	„ 1—8
1 rinder haas met ragou	„ 3—10	1 kersse en een amandeltaart	„ 3—10
4 assiët groente. . . .	„ 3—„	6 duyven in gely . .	„ 4—„
1 speen varken . . .	„ 4—„	Slaa en Suur	„ 1—„
1 haas met 6 quakkels .	„ 5—„	Carbonaden	„ 1—10
1 Cappoen	„ 1—10	dessertbrood, booter en Citroene	„ 10—„
2 Calkoene	„ 3—„	tafelgoed	„ 5—„
1 ass. erreties	„ 0—16		
1 ass. champion . . .	„ 1—„		
voldaan den 21 Juli 1755		J. Bosch.	*f* 59—10

De doctoren evenmin als de chirurgen en de apothekers gaven hier sedert 1756 bijdragen, wat te Amsterdam wèl geschiedde. Ieder hunner stortte daar jaarlijks *f* 6; bij zijn vestiging elke docter *f* 31,50 en elke apotheker *f* 100 eens; alles voor den Hortus, die bovendien aan de stad behoorde.

Martinus Wilhelm Swencke is in 1707 te Maastricht geboren en den 16 April 1731 te Leiden publiek in de

geneeskunde gepromoveerd. Hij was hier stadsdocter van 1735 tot 17 Januari 1780, toen hij ontslag verzocht en verkreeg „salvis honoribus et emolumentis". Hij overleed in den namiddag klokke vijf uur van den 15 Januari 1785 in den ouderdom van 78 jaren aan een borstkwaal en is den 19 in de Sint Jacob begraven. Niemand had lust hem optevolgen; de eenige liefhebber was C. vander Hoeven, Professors tuinman, nu hortulanus, die bij gemotiveerd rekwest aan de Societeit verzocht „om een douceur van *f* 230 à *f* 300 jaarlijks". Daarvoor nam hij op zich instructie te zullen geven aan de apothecarsgezellen op denzelfden voet als wijlen zijn meester. Dit goedgemeende aanbod is den 13 April 1785 gewezen van de hand.

Is het te betreuren, dat het onderwijs in de plantkunde niet werd voortgezet, toch gaf de Raad der Gemeente den 16 October 1806 het bewijs, niet onverschilig te zijn voor de bevordering der wetenschappen, door de benoeming van den medicinae Doctor Florentius Jacobus van Maanen tot Lector in de schei- en artsenijmengkunde, gelijk aan het slot van het Chirurgijns-Gild wordt vermeld. Deze lessen zijn in April 1837 gestaakt.

Het uiteinde van het Collegium Pharmaceuticum komt overeen met dat van het Collegium Chirurgicum. Om te ontkomen aan de algemeene afmaking der Gilden in 1798 beriep het zich ook op het verband met Kunsten en Wetenschappen, evenwel te vergeefs. Den 18 October 1804 zendt de Kamer van Politie het bericht, dat de dood volgt op den dag der invoering van het Geneeskundig Staatstoezicht, wat den 1 Mei 1806 geschiedt.

De laatste notulen luiden:

„1806 30 Mey Gecommitteerdens van het Stedelyk Collegie van Geneeskundig toevoorzigt, bestaande uit den Heere Doct. Van de Kastelen, den chirurgijn Holsteyn en den Apothecar Heyligers, tot overneming van de Goederen van het Collegium Pharmaceuticum. Aan Welke Door Deke en Hoofmannen Zyn overgegeven 15 Zilvere Lepels en dito Vorken [in 1725 was een dozijn tafelzilver gekocht voor *f* 197,30], benevens eene Recepis van 160 Guldens, en Verders alle de Goederen, Papieren, Boeken, Rariteyten, toebehoorende aan het voernoemde Collegie, Waarna Wy door Gecommitteerdens voor onze Werkzaamheden en bewezene diensten bedankt zynde, onze sleutels hebben overgegeven".

De laatste Regenten zijn: deken F. van de Laar; hoofdmannen E. Aldenhoven, P. J. Des Fontaine [de man van het geweer, blz. 46], P. Heyligers en L. van Essen.

De notulen en papieren rusten thans vrij dezolaat in het Stadhuis op den archiefzolder; de boeken zijn goed geborgen in de kast, behoorende bij de bibliotheek De Cocq; de Thesaurus Sanitatis of simpliciekast prijkt in vollen glans op het Gemeente-muzeum. De rariteiten echter zijn in 1814 verkocht, hetgeen jammer is; want daarbij bevonden zich o. a.: een (gewone) eenhoorn van 1694, nr 7, monoceros s. unicornu; en een (opgedolven) dito van 1753, nr 91, uni cornu fossile dono A. van Catz, die een jaar later ten geschenke gaf „een koperen bergwerker op zijn hoofd hebbende een glazen pluim", nr 128. Doch onherstelbaar is het verlies van de „Twee aardmanneties door confrer [Cornelis Voegen] ver-Eert" in 1753, daar niemand weet waarheen zij, de laatsten van hun ras, getogen zijn.

Een enkele bijzonderheid zij nog der vergetelheid onttrokken. Het geschiedde den 15 Januari 1789, dat Frederik Andres „particulier, geen Medicinae Doctor nog Meester Chirurgyn zijnde", examen verlangde te doen als Vroedmeester, een nieuwigheid, waar van geen voorbeeld alhier Exteerd". Het Collegium Medicum maakte bezwaar; alleen Professor Velse was vóor de toelating. Andres wendde zich tot Burgemeesteren met verzoek, om „het Collegium Medicum te authoriseeren en des noods te gelasten, hem suppliant in de vroedkunde te examineeren". Zaterdag den 16 Januari 1790 vergaderden de stadsdoctoren met het Chirurgijnsgilde-bestuur over deze zaak, zonder een besluit te nemen. Burgemeesteren deden er wijselijk het zwijgen toe [1]). Tien jaar later komt een dergelijke kwestie op het tapijt, nog dwazer dan de gemelde. „Het Concept-reglement van Geneeskundig Bestuur der Bataafsche Republiq" geeft in art. 168 den „Artsenijmenger of Apothecar de vrijheid, om de Vroedkunde, daartoe geexamineerd zijnde, te oefenen". Terwijl art. 183 der Concept-instructie hem gebiedt, om altoos in zijn apotheek te zijn. Voeg hierbij art. 196, dat de toelating omschrijft van personen, die zich op het behandelen van bysondere gebreken toeleggen, dan aanziet men den vermakelijken rondedans van den apotheker-vroedmeester of verlos-artsenijmengkundige, hand in hand met den leedezetter, inënter, tand-, oog-, breuk-, wond-, kanker-, pok- en haarmeester. Geen wonder, dat het

[1]) Suppliant schikte zich in zijn lot, daar hij hier den 10 Maart 1796 het meesters-examen met goed gevolg aflegde.

den Burger-Agent Prof. Dr. J. H. van der Palm bang te moede werd. Als afdoend middel zou hij, een andere Luther, de inktpot over de huppelende schare hebben gesmeten, zonder echter den tandmeester te treffen, zeggende: Ne pharmacopola ultra pilam! (Apotheker, blijf bij het mortier.) Zij deze anecdote niet historiesch, toch is zij waard om verhaald te worden.

HET CHIRURGIJNSGILD

genaamd de Cosmi-en-Damiani-Confrerie

1591—1806

I

1591—1683

De mensch, al stoft hij op vrijzinnigheid, is in den grond des harten behoudsman. Zijn liberaliteit heeft een grens, die noode wordt overschreden. De groote staatsman, de rechter wijsvinger opgestoken, leeraart: de behoudsman van heden is de vrijzinnige van gisteren! Dit denkbeeldige grenslijntje vormt tallooze partijtjes op elk gebied, want ieder waant zijn uiltjen een valk. Zoo is het sedert den beginne; daarom vereenigen enkele personen zich tot groepen of bonden, wat in den voortijd overdrachtelijk Gehilde of Ghilde heette en nog is te hooren in het woord hild, de hooi- of pakzolder. De bedoeling is eenvoudig, om zich gemeenschappelijk tegen vermeenden schadelijken invloed van buiten-af te vrijwaren;

met andere woorden, om ten koste van het gemeenebest gerustelijk de vruchten van eigen arbeid te plukken. Zij woonden onder éen tent, d. i. in hun taal letterlijk overgezet Gehilde, het latere Gildehuis, en namen niemand op in hun bent, dan na het afleggen van een proeve of examen, om te bewijzen het vak meester te zijn.

In het laatst der zestiende eeuw krijgt de Republiek der Vereenigde Nederlanden vasten voet, en nu herleven de Broederschappen, die in de middeneeuwen onder de bescherming der Kerk bloeiden en door de troebelen der tijden in het ongereede waren geraakt. Zoo ook komen anno 1591 de vier Haagsche chirurgen bijeen om onderling een Bond op te richten. Een hunner, Jan Quartelaer, wordt den 1 Mei 1594 tot vroedschap gekozen, wat ongeveer gelijk staat met lid van den Raad der Gemeente. Hij blijft dit tot 1628, en is in die jaren viermaal schepen (wethouder) en achtmaal burgemeester. Alle chirurgen zijn dus niet, zooals algemeen schimpend wordt gezegd maar barbiers, doch meermalen ontwikkelde mannen, die op den burgemeesters-zetel een zeer goede figuur maken.

In Augustus 1591 krijgt de Bond zijn beslag. De oudste chirurg Laurens Wou is de eerste Deken (decanus, oudste); Jan Quartelaer de eerste Homan (hoofdman); Gangeloff den Otter en Bartholomeus Hamel zijn de eerste leden. Allen zetten vóor den naam mr, zooals thans gebruikelijk is bij heeren advocaten en bij enkele werkbazen. Nù is de rechtsgeleerde meester bij uitnemendheid, maar toen de chirurgien, zooals Constanter dicht:

Een Smith heet meester Wilm, een Snijder meester Cent,
Een Beul heet meester Dirck, een Raedsheer meester Steven;
Elck moet bey naem en konst op 't meesterschapp toe geven:
Maer, of ghy, sonder bey, den Meester soght, ick ben 't.

In 1595 is als vijfde confrer aangenomen mr Harmen, na het doen eener preuve, examen, à *f* 10, en na storting van *f* 8, als intreê in het Gild.

Deken en hoofdman nemen dit examen af; het bestaat in het doen eener aderlating, het leggen van een paar verbanden en het beantwoorden van eenige theoretische vragen. Maar sedert 1665 wordt het bijgewoond door een gecommitteerde van Burgemeesteren, meermalen opperdeken genoemd, en de stads-doctoren. Allen „hebben de vrijheid om te mogen examineeren en stemmen" Wat vóor dien tijd in een uur afloopt, wordt nu over drie verschillende zittingen en evenveel uren verdeeld. Doch van de stichting der Confrerie af heet steeds een der Burgemeesteren aanwezig, want elk gild staat onder opzicht van den magistraat. De later te vermelden Jan Bruynestyn is de eerste, die op gemelden datum volgens de nieuwe regeling examen doet, na twee jaar knecht te zijn geweest bij mr Johan van Ligtenberg alhier, † 1666. Deze weigert hem den leerbrief af te geven. „Zijn nigt Cornelia la grange vraagt en krijgt den brief," den 22 Juli 1664 Te Harderwijk promoveert Bruynestyn den 18 Januari 1671 tot doctor in de geneeskunde. Hij was heelmeester van „Zijn Hocheyt" Willem III, die hem den 10 December 1678 „vereert een persoon met de Coorde gestraft ende heeft d'selve weer aen ons vereert, die wij des avonds op het Teatorum hebben gekreegen."

Elke stad eischt een examen, onverschillig of het reeds elders is afgelegd. Sedert 1630 wordt zelfs gevorderd, dat de candidaat twee achtereenvolgende jaren bij denzelfden Meester alhier in betrekking moet zijn geweest. Dit stedelijke stelsel van uitsluiting wordt in 1806 provinciaal, met die uitzondering, dat de beide Hollanden in twee ressorten worden gekapt: het Noorden in Amsterdam en Haarlem, het Zuiden in den Haag en Dort. Het laatste ressort omvat het Overmaase plus Rotterdam. Tot den jare 1890 bestond die indeeling voor het Geneeskundig Staatstoezicht: de provinciën Holland hadden elk een inspecteur en een adjunct-inspecteur; de laatste moest te Haarlem of te Rotterdam wonen, maar vond het geriefelijker te Amsterdam of in den Haag te rezideeren. Herhaaldelijk was de bevoegde voor een heele of halve provincie het slachtoffer der veete tusschen twee examen-commissiën, tot de Minister Thorbecke die Sineesche muurtjes deed vallen. De wet van 1865 heeft de puinhoopen opgeruimd.

De doctor vertoont het diploma aan Burgemeesteren en mag, burger zijnde of wordende, in de stad practizeeren. Den 22 Augustus 1622 neemt de Magistraat zich voor om strengelijk toe te zien op bedrog, en toen het blijkt, dat ook dit niet voldoet, worden bij Resolutiën van den 5 Februari 1672 en van den 26 Juni 1674 stadsdoctoren aangeschreven het diploma nauwkeurig te onderzoeken. 1) De doctor wordt aangesproken in de taele latii, het Latijn, en kan hij het er met een „Jantje van Leiden" niet afbrengen, dan wordt hem den Haag ontzegd.

1) Zooals bij de Hage-doctoren, blz. 8, uitvoerig wordt vermeld.

Den grootsten verloskundige zijner eeuw is dit overkomen: onze onsterfelijke Hendrik van Deventer, Hagenaar van geboorte en te Groningen gedoctoreerd, moest de wijk nemen naar Voorburg, omdat hij het Latijn niet machtig was. Maar de Haagsche Magistraat (eeuwig lof en eer daarvoor!) sprak als Opperste Rechter het veto uit, en Van Deventer woonde en werkte alhier.

De naam der Confrerie geeft den oprichters luttel hoofdbrekens, daar Brugge ten voorbeeld strekt. Toen Jan Breydel en Pieter Coninck hun geboortestad en daarmede hun vaderland zochten te bevrijden van vreemde onderdrukking, riepen zij alle chirurgen der goede stad Brugge op. Zij werden door de overheid aangesteld als heelmeesters bij het leger, dat de Franschen uit Vlaenderen verdreef na den bloedigen Gouden-Sporen-slag bij Kortrijk, anno 1302. In de rekeningen van Brugge staan zij geboekt als archiaters; de naam chirurg vindt men o. a. in 1340: Jan die Surgien van Atrecht. — Toen de vrede was gesloten en ieder zijn huisgoden had opgezocht, bleef de kameraadschap bestaan als een Bond met name Cosmas-en-Damianus, ontleend aan de volgende legende:

Er waren ereis twee Arabieren, broeders naar den vleesche, broeders ook naar den gemoede. In Syrië leerden zij de geneeskunst en te Aigai, de havenplaats in Cilicië, oefenden zij haar uit heel-end'al belangeloos. Zelooten voor het Christendom, trachtten zij door daad en woord de leer van den Man van Nazareth in de harten te planten van het volk, dat hen, de Geldeloozen, ἀνάργυροι, hoogelijk waardeerde. Maar lange reeds vlamde op hen de Praetor (prefect) Lusias, die dol-ijverig den

— te spaden! — last vervulde van zijn Meester, Keizer Valerius Diocletianus, om de Nazareeners te verdelgen. De broeders, gekerkerd, gepijnigd en gefolterd, bleven in de barning den Godmensch getrouw, tot der martelarije door onthalzing een eind werd gemaakt den zevenëntwintigsten September van het jaar onzes Heeren driehonderddrie. — De kerk eerde als Sinten en vele Genees-, Heel- en Artsenijmengkundigen kozen als Patroons Cosmas en Damianus, wier gebeente, naar men zegt, wordt bewaard in de Sanct-Michaël te Munchen, sedert den jare 1649.

De chirurgen, hun wetenschappelijke ondeduidendheid gevoelend, streefden naar vooruitgang, zooals blijkt uit den Gildebrief van 1628, daar zij met toestemming van den Magistraat, op eigen kosten een „Theatrum ofte Kamer van Anatomie" hebben doen bouwen. Het was een vooruitspringend gebouwtje aan de zuid-west-zijde der Sint-Jacob of Groote kerk, naast de kapel der Heeren van Assendelft, wier schandelijk geschonden prachtige tombe thans eindelijk zal worden hersteld. — Nu is het de woning n° 12 en de kerkingang er naast. Boven den ingang van het gebouwtje bevond zich een blauwe steen met de woorden:

COLLEGIVM ANATOMICO-CHIRVRGICVM

daarnevens een brandende wierookvaas met doodsbeenderen en de woorden:

VNA VIA

(allen den zelven weg)

De Cosmi-en-Damiani-dag is in den beginne jaarlijks gevierd op het Theatrum of in de groote kapel er achter. In het laatste geval ruischen de orgeltonen onder den maaltijd, waarvoor in 1606 mr Mathys, de organist, tien

stuiver beurt. Zonderlinge tegenstrijdigheid! het gewijde orgel mag het drinken en klinken begeleiden, maar de dag des Heeren moet heilig blijven; en als confrer Jan de Quavere op Zondag den 18 Maart 1660 den Sabbath schendt, door een behaagzieken bruigom, en nog wel een Rijswijker, een gladde facie te bezorgen, dan wordt hij op het Theatrum gekapitteld, ja zelfs de Magistraat door den kerkeraad aangezocht, om de keuren tegen Sabbathschenders strengelijk te handhaven, — wat niets uitricht. Zoo machtigen Burgemeesteren den 20 Maart 1700 Deken en Hoofdmannen, om bij „onsen confrater piere du marge — des Sondags of andere solnemlele kerkdagen syn bekkens — daar van daan te Laaten haalen" en hem te beboeten.

De kameraadschap in den aanvang zoo uitmuntend, slijt langsaam uit met de jaren en vooral met het toenemen van het ledental. Een der oprichters, Gangeloff den Otter, sterft arm; de confrers en de doctoren brengen hem ter ruste op Cosmi-en-Damiani-dag 1612 en betalen al de onkosten. Ziehier de nota:

1612 dootschult van mr. Gangeloff

in den eersten twee poosen voor mr Gangeloff geluydt komt de twee poosen de kerk haar regt	f	7— 〃 —〃
vant graf te openen de kerk haar regt . . .	〃	6— 〃 —〃
vant graf te maaken met de helpers twee kisten diep	〃	2—10—〃
nog met vier man een kist opgenomen terwijl het graf dieper Gemaakt werde en de selve kist weder in het graf geset soo dat behoort overmidts dat er geen gegrave puts genoeg benne daar voor sij hebben	〃	2— 〃 —〃
Over te brengen , .	f	17—10—〃

Overgebracht . .	*f* 17—10—〃
van de baar met de stokken te Swarten	〃 〃—12—〃
van de baar met de stokken te brengen	〃 〃— 8—〃
[1])	*f* 18— 8—〃

Ik ondergs bekenne van dese bovenstaande voldaan te Wesen actum den 10 October 1612

pieter Gerulich
coster,

Ik teeuw Iansen timmerman hebbe gelevert een Eyken kist, van derdalf voet breet daar aan verdient 11 gulde *f* 11— 〃 —〃

Ik onderget bekenne ontfange te hebben uyt hande van mr Verharenis [2]) de some van 10 gl. 5 stuyvers actum den 10 October 1612

teeu Jansen

den 27 September gelevert op die begraffenis van meester Gangelof 16½ stoop franse wijn tot 8 stuyvers een stoop [4.42 liter] naaste bedongen 〃 6—12—〃

hierbij betaalt Impost en acsijns tot 4½ stuyvers de stoop komt 〃 3—14—4

Gehielshout

doctor Schinck [3]) en Wittendael [4]) Schvenely [5]) hebben dese wijn betaalt dit alles is betaalt ter presentie van doctor Caurolis Antonnis Schenkels [3]), Everhardus Schrevelisse [5]), peterus Wittendael [4]).

Het Gild betaalde *f* 41—16—½.

---

[1]) De fout der optelling zal in den laatsten post zitten; de stokken-dracht is ten allen tijde zes stuiver geweest.

[2]) Mr Laurens Vijaar, uit te spreken Vi-iaar, is hoofdman in 1591, vermoedelijk deken in 1612.

[3]) Dr. Karel Anton Schenckels.

[4]) Petrus Wittendel, de eerste stads-doctor der doorloopende reeks.

[5]) Dr. Ewout Schrevelszoon, stadsdoctor van 1607 tot 1625.

In 1623 zijn er vijftien Meesters, en met het getal nemen de harrewarrerijen toe: het eigenbelang treedt op den voorgrond.

Toen de snijkamer te klein blijkt, om het toenemend getal confrers met de vrouwtjes te bevatten, wordt het feest twee-jaarlijks, en is den 4 October 1736 voor het eerst gegeven op den Nieuwen Doelen n° 7 Korte Vijverberg, thans Gemeente-Muzeum, waarin bewaard wordt een uitnemend bewerkt eiken kastje, zóo frisch of het de werkplaats pas heeft verlaten. Het lijkt op onze zilverkasten: van boven twee deuren van glas, van onder twee van hout; beide afdeelingen zijn in tweeën gedeeld door een plank. De kroonlijst prijkt van links naar rechts met de wapens en namen van H. TelIighuis, H. Hasselmans en I. de Bye; vier uitstekend afgewerkte groepen chirurgische instrumenten prijken als begin en einde en als afscheiding tusschen de namen. Het schotje tusschen de glazen deuren vertoont van boven naar onderen de wapens en de namen van H. Molenyzer, H. Dorlee, H. Ysselsteyn en A. de Wilde. Onderaan staat 1663. Deze A. de Wilde met zijn zoon hebben Jan de Witt heelkundige hulp verleend na den aanslag van Jacob vander Graaf in den nacht van den 21 Juni 1672. Aanwezig waren Dr. Willem vander Straten, oud-Hoogleeraar in de ontleed- en geneeskunde te Utrecht, lijfarts in 1647 van Prins Frederik Hendrik en later van de Prinsen Willem II en III; Dr. Johann Friedrich Helvety (Helvetius); Chir. Arent (eigenlijk Jan Arent) de Wilde en zijn zoon Chir. Joannes.

„Er waren vier zeer swaare wonden. In den hals gehouwen.

Ter neder gevallen, alsoo een groote contusie met een quetzuur in 't Hoofd. Twee wonden in 't Lichaam: een steek in de regter zijde, tusschen de vijfde en zesde Ribbe, ende de andere een steek van achteren gegeeven omtrent de junctuure van de linker schouder. Geene van alle de voorsz. Wonden voorals nog met pericul is vermengt."

Brief van Jan de Witt aan de Staten van Holland. — Vander Graaf is den 29 Juni onthalsd, en de broeders de Witt den „20 Augusti, omtrent ten half vijven mishandeld en vermoord. . . 's Nagts omtrent ten half twaalf uuren van 't Schavot gehaald, en in de Nieuwe Kerk begraven." — De grafkelder van De Witt is nr 77. [1])

De heelmeester-barbier houdt knechts of loontrekkende bedienden en leerlingen. De eersten doen te huis het werk, als scheeren, aderlaten, verbinden van wonden en zoo meer; zij meesteren bij patienten van wie luttel valt te vaendelen, en de oudste knecht, in de wandeling Frater genoemd, vervangt in alles den Meester. Deze doet de vizites in belangrijke gevallen of bij goede betalers tegen dertig cent het bezoek. De doctor beurt hoogstens een half pond of vijftig cent, (zie blz. 21.) De knecht,

---

[1]) Omtrent Van Vaelen, Verhoef en Mars, befaamde personen bij den moord der De Witten, vond ik in de Archieven: Van Vaelen beloofde den 19 Mei 1666 zijn proef of examen te doen als chirurg. Adriaen is gepasseerd d. i. met goed gevolg geëxamineerd den 21 Augustus 1670. Jan van Vaelen was chirurgijn-militair. — Verhoef en Mars vroegen den 26 September 1672 uit naam der Schutters zekere voorrechten. Door Burgemeesteren voor hen toegegeven. Doch toen er meerdere schutters opkwamen, werd aan deze een weigerend antwoord gegeven. Verhoef werd „kaptein des armes van het blauwe vendel te Oudewater." Deswegen ongenoegen onder de schutters, die door den Kolonel in het gelijk werden gesteld, Verhoef ontsloeg en zekeren Goud in zijn plaats benoemde.

aan examenvrees lijdend, vestigt zich op het platteland en oefent de geneeskunst uit in haar geheelen omvang! Zoo is het tot deze eeuw te Scheveningen. Reeds in 1733 zijn Burgemeesteren in den Haag op dezen onhoudbaren stand van zaken gewezen. Nog den 23 Augustus 1786 wordt Johannes Frederik Bouman aangesteld, die eerst den 1 September zijn examen doet. Bij onze land- en zeemacht werd de knecht als heelmeester aangesteld zonder examen met den rang van onder-officier en betiteld als frater. In Pruisen roerde de veldscheerder of onderheelmeester nog in de vorige eeuw de trom, d. i. was ingedeeld als tamboer of trommelslager, en stond op de rol als soldaat, gelijk de waschbaas onzer dagen. Stierf onder zijn behandeling een grenadier der garde, dan kreeg hij Prügel met de karwats.

De leerlingen worden aangenomen tegen betaling, soms bij notariëele acte, zooals Hendrik, zoon van den Haagschen notaris Willem Arton, bij Dr. Cornelis Solingen. Dit jongske haalde meermalen guitestreken uit, waarover hij dan beknord werd. Eens maakte hij het zóó bont, dat Solingen en zijn knecht hem in de keuken knevelden, en met een touw „vol cnopen bont ende blaeuw" ranselden. Vrouw Solingen voerde als verzachtende omstandigheid aan, dat manlief toen beschonken was, wat den oud-zeeman niet euvel is te duiden. Een hebbelijkheid trouwens, jammer genoeg! bij de toenmalige geneeskundigen menigwerf aangetroffen: vitium proh dolor! in Medicis plus saepius conspicitur, zeide de Leidsche Hoogleeraar Lucas Schacht in 1672. — Het huwelijk van Solingen was niet bijzonder gelukkig; hij

schrijft: „in myn Huys daer zelfs een quaed Instrument hadde dat wyf hiet." Nog wordt hij, zelfs in het buitenland, met onderscheiding genoemd; de doctorale promotie had plaats na de vestiging in den Haag, wat meerdere confrers deden. Zij bleven leden van het Gild tegen voldoening der jaerpenningh. Doctoren, geen heelmeesters zijnde, konden nimmer leden worden. Dr. Cornelis Bontekoe, die hier practizeerde van 1672—79 en als hoogleeraar in de geneeskunde te Frankfort a. O. in 1685 stierf, schrijft: 't is om het Latijn, en om de studie der Medicijnen, dat twee *Chirurgijns* in 'sGravenhage de Heeren Doctoren Bruynestyn en Solingen soo veel uytmunten — konnende beide passeren voor perfecte Chirurgijns, verstaande 't fondament van de Chirurgie, 't welk is de Medicijne, sonder welke — niemand van de Chirurgijns weten kan, 't geen hij weten moet." De overige scheldt Slordegijns, en Dr. Theodorus Schoon, die met Solingen dweept, toornt op hen als „lap-zalvers, pynbeulen, vleysch-vilders, quakzalvers, blaaskaken," even liefdevol als wijlen Bilderdijk. Reeds Paralcelsus † 1541 stempelt hen als Folterhansen.

De winkel is het voorhuis, bevloerd met roode tegels; de muren zijn tettig gewit of belegd met witte of blauwachtige ticheltjes. In het midden staat een langwerpigvierkante tafel, geflankeerd door scheerstoelen van wit hout, of in den deftigen winkel van eikenhout, gezegd wagenschot; aan een der wanden prijkt een scheerrek met glimmend geschuurde koperen bekkens van groot en klein model, waarvan een drietal aan den buitenpost der deur bengelen, als teekenen der waardigheid van den bewoner. Tegen een anderen wand staan: een kast met scheermessen,

vlijmen en anderen heelkundige instrumenten, en nog een kastje met zalfpotten en de onmisbare blikken zalfbus, door meester of knecht op de uittochten medegedragen. Op de kasten prijken doodshoofden en flesschen met sterk-water waarin kindertjes, wanschepseltjes of gezwellen, door de vaardige meesterhand met het mes verwijderd. Aan de moêrbalk hangt een krokodil, een reuzeslang of een soortgelijk gedrocht; in verdroogden staat natuurlijk. In een hoek steunt een geraamte op een staf of dreigt met opgestoken rechter wijsvinger. Een marmeren mortier, een spiegel, kammen en haarborstels ontbreken niet. Met een schilderij gevat in baleinen lijst en voorstellende een perspectief is het voorhuis keurig netjes. Het skelet echter is een weelde-artikel van de vorige eeuw, en werd vroeger met goud betaald. De eerste zorg van Prof. Stalpert was dan ook een geraamte te bereiden, zooals de notulen van 1668 vermelden: „Joffr jukkes [1]) in haar vel t schelet gekookt."

Den 10 November 1772 vereerde Dr. Hasselman aan de Confrerie een slang van achttien voet, een familiestuk van ouder tot ouder. De doctor dacht het ex-ontzagwekkende gedrocht een veilige rustplaats te bezorgen, maar het is met tal van andere voorwerpen „in den Franschen tijd" de wijde wereld ingegaan. Ondertusschen wint Dirk Hasselman het van Joris Krastem minstens dertig jaar, naar aelouden stijl een menschenleven.

Naast de wetenschappelijke of heelmeester-barbiers

[1]) La Haye, par un Habitant (Antonio Lopez de Fonseca) t. I. p. 265, schrijft verkeerdelijk (op gezag van De Riemer) gezien te hebben „la Squelette d'une demoiselle Suykers."

tieren de ongegradueerde of beunhaas-barbiers. Zij zijn de gewone baerdschrappers, die met toestemming van en tegen betaling eener jaarlijksche toelage aan het Gild mogen raseeren en ook bekkens uithangen, en den naam dragen van gepermitteerde beunhasen. Maar de scheerders, der Confrerie onbekend, worden meêdoogenloos door deken en hoofdmannen in persoon vervolgd, ook al hebben zij consent van heeren Burgemeesteren. Meermalen zijn klopjachten gehouden, allerkoddigst om te lezen. Daarom heet de deken te Haarlem en elders Vinder, d. i. opspeurder, investigator.

Dan nog bloeien „paruijk maakers; zij moogen niet scheeren en haar snyde als onder 'sjaarlijks conterbutie."

Een enkel voorbeeld, om die zonderlinge verhouding op te helderen. Den 13 April 1667 verleenen Burgemeesteren acte aan Samuel Blondeel om „haer en bart te snijden sonder knecht gedurende den tyt van vijf Jaeren, sonder dat den selve beckens voor zijn duer sal mogen hangen." In December op het Theatrum ontboden om de boete te betalen, daar hij „hem met lackijen op zijn winckel behelpt voor knegts, heeft (hij) Deecken en Hooftmans qualyck bejegent, metsgaders (Confrer) Jan de quavere, die hij drijgde met een stock te slaen, het welcke den Deecken belettende was." — De onbeschoftheid van Blondeel zal wel haar grond hebben in het accoordje met den Deecken, om de confrers te sussen met een „tonnitie wijn van 12 stop." Alle waren dan ook „in het Theeaterum" komen proeven, waarbij „thussen Henderijck Molen yser ende (Jan) Bruinesteijn eenige woorden (zijn) gevallen" en de eerste vier en de andere

één „silverde dukatons" boete beliepen. — Maar Samuel stoorde zich evenmin aan Burgemeesteren als aan het Gild, en zoo is het gewone liedje.

De cijnsbaarheid aan de Confrerie is gegrond op den oudstbekenden Gildebrief door den Magistraat bekrachtigd, getiteld: „het cosmus ende damiane of Chirurgijns ende barbiers gilde." Immers als zelfstandig vakman staat de heelmeester in dien tijd niet bekend, nergens is een inrichting tot zijn vorming. Oorspronkelijk barbier en haarsnijder, werkt hij, de babbelaar bij uitnemendheid, zich geleidelijk naar boven. Het haarknippen wordt hem te min, als zijnde geen operatie, maar het raseeren blijft hem dierbaar tot in de negentiende eeuw. Hij bevestigt de leer der evolutie, der voortgaande ontwikkeling, waaraan alles en allen zijn onderworpen. In den aanvang doet hij geen belangrijke of gewichtige heelkundige kunstbewerking; want daar zijn de specialiteiten voor, als oogmeesters en oogmeesteressen, breukmeesters en steensnijders, tandmeesters en tandmeesteressen. Hij onderricht, zoo goed en zoo kwaad als het gaat, leerling en knecht, evenwel met behoud zijner geheimen, volgens de aartsvaderlijke spreuke: „hij, die den boom plant, heeft recht op de vruchten." Het handwerk, cheiroergia, wordt langsamerhand wetenschap, de kunst teffens kunde. De tegenwoordige begrippen moet men niet op het verledene toepassen: de tijdperken kennende, zal men niet lachen om versleten vormen, zoo schoon schijnend toen zij flonkerden van nieuwheid; niet doen als het kind en het vreemde met den vinger nawijzen. Immers, de eerste Noord-Nederlandsche Academie draagt de dagteekening

van den 8 Februari 1575, en de heel- en verloskunst, hoewel ouder dan de mensch, waren als wetenschappen nog in wording. De wetenschappelijke verloskunde dateert van 1701, en haar grondlegger is de Hagenaar Dr. Hendrik van Deventer. De doctor medicinae staat hoog in aanzien: jure suo, volgens zijn recht, is hij bevoegd de drie vakken uit te oefenen; hij beveelt, en de heelmeester heeft te gehoorzamen; al wat belangrijk is vereischt des doctors oog. In 1865 is men, na het bemorsen van scheepsladingen papiers, tot de eenheid teruggekeerd, en te recht, want de geneeskunde is éen en ondeelbaar. Volgens die wet deden doctoren en artsen het practische examen voor éen Staats-commissie, en daardoor werden voorkomen eenzijdigheid van vorming en begunstiging van personen. De bewonderenswaardige vlucht van het hooger onderwijs heeft men te danken aan dezen flinken maatregel, als zijnde een prikkel om goed te werken voor den hoogleeraar zoowel als voor den student. Thans is de leermeester de examinator, en gaat men weder den ouden slakkegang; de professor geeft veel conzulten en weinig onderwijs, en over eenige jaren verdrinkt men in den artsenvloed. Gaven het Organiek Besluit van den 2 Augustus 1816 en de wet van 1823 al te vaak stoffe tot procedures over de grenzen van bevoegdheid der twaalf soorten [1]) van geneeskunst-

---

[1]) Als daar zijn: doctoren 1° in de genees-, heel en verloskunde, 2e in de genees- en heelkunde, 3° in de genees- en verloskunde, 4° in de geneeskunde; – de drie laatste categoriën waren bevoegd voor het vak van promotie, terwijl de doctoren in de geneeskunde en in de genees- en verloskunde mochten uitoefenen de z.g. petite chirurgie, d. i. het mes voeren, behalve bij groote operatiën, tenzij gedrongen door nood of spoed, waar-

oefenaren, hetzelfde was toen herhaaldelijk het geval. De sterk afwijkende uitspraken zelfs van onzen Hoogen Raad over die materie, worden evenzoo gevonden in de arresten èn van de Magistratuur èn van de Hoven der verschillende provinciën, hoewel slechts tusschen twee scherp-afgebakende standen viel te beslissen. Maar hier waren twee volle eeuwen in het spel, terwijl de wet van 1823 reeds na veertig jaren op het Binnenhof behoorlijk gebalsemd is bijgezet, beweend door velen, nu nog in den zwaren rouw gehuld.

De chirurgen hebben alzoo een lokaal, maar geen voorlezer of docent. Vermoedelijk gaven de confrers bij rooster hun wijsheid ten beste, tot de Magistraat den 29 Juli 1637 aan de beide stads-doctoren Aernoult de Reeck en Willem Liebergen opdraagt, om tweemalen per week openbare lessen te geven in het Theatrum, tegen een jaarlijksche toelage aan ieder van *f* 50. In 1644 wordt de nieuw aangestelde stads-doctor Cornelis Stalpert vander

---

van rekenschap was verschuldigd aan den Prezident der Provinciale Geneeskundige Commissie; 5° stedelijke heelmeesters, 6° stedelijke heel- en vroedmeesters, 7° plattelands heelmeesters, 8° plattelands heel- en vroedmeesters, 9° stedelijke en plattelands heelmeesters, 10° stedelijke en plattelands heel- en vroedmeesters, 11° scheepsheelmeesters en 12° officieren van gezondheid in drie klassen. Niemand werd tot het examen van vroedmeester, toegelaten tenzij reeds heelmeester zijnde. Enkele commissiën namen hetzelfde examen af voor den heelmeester voor stad en schip. Hierbij kwamen nog doctoren, die zich als heel- of vroedmeesters of beiden lieten examineeren, evenals de eervol ontslagen officieren van gezondheid eerste klasse, die het recht hadden de genees- en heelkunde uit te oefenen, examen deden in de verloskunde. De Augias-stal is gesloten door de wet van 1865, en de schoonmaak geschiedt stuksgewijze bij versterf. Door deze wet is ook de eervol ontslagen officier van gezondheid tweede klasse gerechtigd tot de genees- en heelkundige practijk.

Wiel tevens belast met die lessen, waarvoor nu elk *f* 60 jaarlijks ontvangt. De laatste bekleedt in de geschiedenis der geneeskunde een eervolle plaats, en wordt dikwerf verward met zijn broeder Johan, den professor.

De meesters echter waren die lessen niet tevreden, misschien wijl ze ongeregeld werden gegeven, zooals hun reeds in 1626 was gebleken, toen de drie gegageerde doctoren Heynderick Rosaeus, Aernoult de Reeck en Caspar Nollens heetten te doceeren. Den 20 Januari 1668 wenden zich Deken en Hoofdmannen tot den Magistraat met verzoek, dat Johan Stalpert vander Wiel moge worden verkoren tot het geven van wekelijksche lessen als

„prelector ende vertoonder inde anatomie tot Lof ende voortzettinge van soon Loffelijke Const als daer is de Chirurgia en tot een renome van een soo popeluese plaats als is ons sgravenhage, hetwelk werd gefrequenteert van hoog ende Lage pesonen „.

Het verzoek valt in goede aarde, want reeds den 8 Februari wordt hij „aengenomen tot Doctor Anatomicus op 200 gls jaerlycks uyt het incomen vande Societeyt te voldoen." Zes dagen te voren is hij vierde stads-doctor geworden op *f* 100, de gewone gaegie, en den 1 Januari 1671 wordt hij doctor „vant Tuchthuys deser stede" op *f* 60. In het benarde jaar 1672 trekt hij uit als heelmeester-te-velde. En den 3 Januari 1673, toen het Dolhuis, Slijkeind n° 2, tot Hospitaal is ingericht voor de zieke soldaten, die in den regel ten huize der burgers verpleegd werden, wordt hem de behandeling opgedragen. Hiervoor ontfangt hij den 4 Februari 1674 *f* 400; nog den 9 Augustus 1677 werd hem en den chirurgijn vander Hage ieder *f* 400 uitbetaald. Aan het

Dolhuis is berekend en voldaan vier stuiver daags per man.

De Heeren zijn goed gepruikt in 1668 en schenken „voor 't theatrum anat 100 ducatons oft drye hondert vijftheyn guldens" op den 6 November, den dag dat „is gelesen ende gearresteert d'instructie van den Doctor practicus Anatomaes." Dinsdag den 3 December 1669 heet Johan officiëel Professor, en wordt het honorarium verdubbeld, d. i. *f* 400 [1]).

De eerste keer, dat het woord Professor wordt gevonden, poogde een nijdnagel het uit te krabben. Toch zou het te laat zijn geweest, daar reeds de Instructie van den 6 November luidt: „omme te zijn Professor Anatomico-Chirurgicus alhier inden Hage". (get.) J. Coenen.

Johan is het elfde kind van Maria van Liebert en Pieter Stalpert vander Wiel, ontfanger der Societeit en meermalen Burgemeester van den Haag. Geboren in 1639; sterft hij reeds den 26 Mei 1683, nalatende vijf dochters. Zijne weduwe Agneta Maire ontvangt dit jaar het volle tractement en het volgende een half jaar van gratie. Met twee minderjarige dochters vond ik haar nog vermeld den 10 December 1701; zij stierf in Februari 1704.

De lessen van Johan Stalpert waren zeer gezocht, maar de lijken schaars, daar de kosten komen voor rekening der Confrerie; een verzoek om toelage „geeft nul opt request." Het lijk wordt beneden bewerkt en boven ge-

---

[1]) In het Recenbok, rekeningenboek, schrijft de deken Willem Bourgondië den 29 October 1668: „als wij Doctor Stalpart sondeerde over het doen vande Lesse volgens ordere vande heeren Burgemeesteren soo is bij mijn betaalt voor een hondert oesters 2—2—0" d. i. twee cent de oester en een dubbeltje fooi.

demonstreerd, waar de toehoorders „in eene sirrekel" op houten banken zitten; éen bank is den doctoren vereerd. De bij den moordsaanslag op Jan de Witt vermelde Dr. Helvety brengt den 13 December 1668 twee heeren mede en zet hen op der doctoren bank. Maar na de les

„soo heeft den Deecken staende aen de trap aende die twee ongequalifiseerde gevraegt Zijt ghij Mussurs Doctoren Medicina, waer op wierde geantwoort neen, waer op den deecken antwoorde, dat int toecomende gelieffde respect aan de Heeren Medicijns te geven, waer op den voors Helvetius is vuitgevaren, met veel scheltwoorden ende drijgementen."

Deze heer is in 1631 te Anhalt geboren, den 4 December 1653 te Harderwijk gepromoveerd, hier gekomen in 1660 en den 29 Augustus 1709 overleden. 1)

Eens heeft onze goede Professor van den bekenden Dr. C. Solingen een pak slaag gekregen naar aanleiding van een conzult. De Sint-Jacob slaat juist zeven uur 's namiddags van den 6 September 1677, toen de brieschende Solingen den Professor ontmoet, gekleed in pontificaal, als gaande ter groeve 2), en hem toeroept: „d'Hontsvot, wat hebt gy myn verbant los te maken!" En zijn stok met „silvere cnop" omkeerende en in beide handen vattende, brengt hij den Professor uit volle kracht „drye seer verschrikkelycke slage" toe op het hoofd. Stalpert

---

1) Deze opgave is de juiste. Bijna alle biografen hebben fouten.

2) De deftige ter-aard-bestelling had plaats bij dalende schemering, dus op verschillende uren naar gelang van het jaargetijde Solingen overleed op 45-jarigen leeftijd, en is in den nanoen van den 23 Maart 1687 naar het lieve en toen nog stille kerkje aan den voet van het blonde duin te Scheveningen ter ruste gebracht.

bukt en grijpt Solingen met beide handen in de hairen, werpt hem op den grond en houdt hem onder den voet. De omstanders verzoeken hem los te laten, maar daar hij „het haer seer obstinaet was vasthoudende", gelukt het eindelijk aan Joffer Middelbeecq en een ander persoon Solingen te bevrijden, die opstaat en stillekes afdruipt. Die kloppartij is den armen Solingen duur te staan gekomen: èn Schepenbank èn Hof (sonder appel) veroordeelen hem tot *f* 100 „amende aan den armen der nederduytsche kerck alhier inden Hage", en in de kosten van beide instantien. Hij was totaal geruineerd, want van oudsher zijn procedures kostbare liefhebberijen.

Der chirurgen doel is bereikt: een Professor zal eeuwenlang eer en luister geven aan de Confrerie!

IJdele waan: de aekse, de bijl, is reeds gewet, die haar een eeuw later zal vellen. In den jare 1662 is te Amsterdam bij Joan Blaeu gedrukt het Intrest van Holland door Pieter dela Court; Jan de Witt heeft het „geëxamineert en gesuppleert" met twee hoofdstukken, waarin de Gilden als zwachtelen, die den groei belemmeren, en als monopoliën, die de ontwikkeling benadeelen, worden gebrandmerkt. Den 5 October 1798 zijn bij Publicatie van het Uitvoerend Bewind ontbonden „alle Gilden, Corporatiën of Broederschappen van *Neeringen*, *Ambachten* of *Fabrieken*" en den volke kond gedaan met een beroep op den grooten staatsman.

Onder allerlei protesten van Deken en Hoofdmannen is de Confrerie den 1 Mei 1806 dezer stede overleden. In Amsterdam draalde men met de opheffing der Gilden,

tot Napoleon ze in 1812 den genadeslag toebracht. Het voortdurende aandringen tot herstel der Gilden is gesmoord door Gogel, die ten bate der bodemlooze schatkist (een geboomde is alsnog onbekend) de ellendige patenten invoert, te betalen door alle vakmannen, behalve door heeren rechtsgeleerden, wier allesomvattende wetenschap en grenzenlooze kennis in wetten worden omgezet, en daarom billijkerwijze patentvrij zijn.

Dan, hoe men ook de Gilden beoordeelt, zij passen niet meer in onze dagen, waarin vrije instellingen de waarborgen zijn voor de wijsheid en de duurzaamheid van het Bestuur; immers de fierheid van den Burger wortelt in de zekerheid zijner rechten.

II

1683—1765

Otto van Wonder was den 21 December 1657 begraven, en de familie had aan de confrers twee gouden ducaten vereerd, waarvoor den 28 een vroolijke avond gehouden werd. Het ging er prettig toe, zoodat ieder gaarne zijn cotum, aandeel, bijpaste. Toen schijnt de goede geest ontvloden te zijn; twisten en krakeelen werden door den roossennobel, zoo wat *f* 11, boete van den 15 April 1627, niet meer bedwongen. Tot zelfs een begrafenis-plechtigheid aan koor, *en corps*, zoo broederlijk bijgewoond, was door tweedracht ontsierd. Den 23 November 1669 nl. had de Confrerie ter ontleding gekregen een verdronken man, die den 28 statiglijk werd „ter aarden gebracht met het gansche collegie met knegts en jongens op welke tyt daar

oneenigheid is gevallen tussen Caspar [Scholte] en Jacobus van Rotterdam", en „gecondemneert de voors knegts de eerste in een van twee gulde en de andere in een ryxdaalder" boeten voor de armen. Jacobus, knecht bij C. Solingen, liep den 8 Januari 1670 weg, onwillig te betalen; „Sijn Coffer en een schabel gedetineert en op de Gilde Camer gebragt". In Mei koos Casper eveneens „het hasepad sonder voldoeninge", na een heftige woordenwisseling „op het Theatro in 't besonder dreygemeten selfs tot slaans toe aan den Hooftman Dorle".

Den 26 Mei 1683 stierf Johan Stalpert vander Wiel, en reeds den 3 Juni werd tot zijn opvolger benoemd de stadsdoctor Arent Bos, Hagenaar van geboorte, den 13 December 1669 te Harderwijk gepromoveerd en den 25 Augustus 1692 overleden. Deze opgaaf is niet overbodig, daar de Registers hem reeds negen jaar vroeger dood verklaren. Of de geringe bezoldiging, van *f* 400 tot *f* 280 teruggebracht, dan of de lastige meesterbent hem deed deinzen, genoeg, hij bedankte, waarop den 22 Juli is aangesteld Anthony Nuck, practizeerend geneesheer te Delft. Geboren te Harderwijk, was hij te Leiden den 2 Februari 1677 gepromoveerd met de kap (1), hem met algemeene stemmen

1) De Promotie met de Kap, genaamd *Promotio more majorum sive publice*. In den goeden ouden tijd boogden de Academiën op haar eigen recht en op haar eigenaardige gebruiken; o a. verleenden zij den Doctor het recht van den hoed, *Jus Pilei*. De magister en de licentiatus verwierven dat ook, maar moesten er een wrong (als eén livreihoed) aanhechten. Al die titularissen hadden het *Jus docendi*, het recht om onderwijs te geven en mochten naar een professoraat staan en een beroep als zoodanig aannemen. De student was vrij in zijn bewegingen en geen justicie- of policieman had het recht hem te berispen of in te rekenen,

door de faculteit aangeboden. Den 17 Mei 1686 werd het honorarium weder *f* 400 „mits zich voor eenige jaren verbindende.” Maar reeds het volgende jaar ontfing hij een beroep als buitengewoon Hoogleeraar in de genees- en ontleedkunde te Leiden op een tractement van 200 ducatons, zegge *f* 630, wat door hem werd afgeslagen, evenwel niet om de hooge bezoldiging, want acht dagen later stemde hij toe op de voorwaarde, dat het profes-

---

daarvoor zorgde de Academische Senaat, die hem vonniste. In die dagen van olim werden de grootwaardigheden als vorsten, dichters en mannen met uitstekende geestesgaven in het openbaar gekroond en gelouwerd ten aanschouwe eener gapende volksmenigte. De gekroonde of bekroonde droeg op dien gewichtigen oogenblik als herkenningsmiddel het vorstelijk purper in den vorm van een mantel, Cappa. Dit woord is afgeleid van het basterd-Latijnsche capere, omvatten, omhullen. In de middeneeuwen had die mantel open halve mouwtjes, en in de veertiende eeuw kraag en kap, als een reis- of regenmantel. Priesters en ridders droegen hem ook. De woorden kap, kaper, kaproen, karpoets, *chapeau*, *capparo*, enz zijn kindertjes of verwanten van moeder *Cappa*.

De Faculteiten verleenden den student bij elk examen graden; de eerste graad bij het doctoraal was de vergunning om met de cappa, den mantel te promoveeren; dit gebruik hebben onze Univerziteiten tot in deze eeuw in eere gehouden. Toen heeft de revolutie-mot hem verteerd en doet hij opgelapt alleen dienst bij mommereien, in het Nederlandsch maskeraden genoemd. Bij alle andere examina volgden de graden: grootste of groote lof, lof, om te smoren in de eenvoudige toelating, hebbende de gedaante van een streep of schrap. Deze drie graden werden ook na elke promotie verleend.

Het is het Jaer onses Heeren 1677, het zevende Pruikenjaar. Op den 2 Februari wemelt de Sint-Pieter of Academiekerk te Leiden van de professoren-familiën en van genoodigden, voorzien van kaartjes met het kleine academiezegel. Een goed bezet orkest speelt vroolijke deuntjes; op eens weêrgalmt het Iö Vivat, en als op commando scharen zich de aanwezigen in twee hagen, de dames in het eerste gelid. De stoet treedt binnen, vóorgegaan door beide pedellen met hun staven; Curatoren volgen;

soraat gewoon zou luiden. Den 27 Mei 1691 ontfing hij de benoeming tot Hoogleeraar te Franeker op *f.* 1000 honorarium, vacature Philippus Matthaeus Jr.; maar hij bedankte. Nog in 1812 hadden eenige Leidsche professoren geen volle *f* 800 vaste jaarwedde. De groote geleerde, uitmuntende als ontleedkundige en als redenaar, ontviel der Hoogeschool reeds den 5 Augustus 1692. Anthony Nuck werd 42 jaar oud en was ongehuwd.

---

dan komen de professoren, aangevoerd door den rector en den ab-actis of secretaris: de Senatus Amplissimus, prachtig gepruikt, in pontificaal, de baret in de hand. (In lateren tijd kwam de groote steek in de mode, die thans aan de bidders is overgedaan.) De optocht wordt gesloten door den Promotor, gaande rechts van den doctorandus, reeds gehuld in den doctoralen mantel, en de twee paranymfen, den degen op de slinke heup, het steekje onder den slinken arm. Statig en deftig schrijden de hooggeleerden twee aan twee, naar ouderdom van rang, tusschen de lieve hagen naar het koor, zwenken met den neus naar het preêkgestoelte en houden stand. De dames scharen zich achter de geleerdheid, de studenten achter de schoonheid. De Promotor maakt zich op naar het gestoelte en de doctorandus plaatst zich in het voorlezersbankje, bewaakt door de paranymfen. De muziek verstomt plotseling op des promotors wenk; in de taele Latii wordt een Oratie afgestoken; is deze uit, dan klinkt het getoeter weder. De orator klimt af, de doctorandus op; de opponenten werpen bezwaren op, onwrikbaar als granietblokken en de doctorandus blaast die weg als kaf. Op eens heft de oudste pedel den staf, doet drie passen voorwaarts, op hoogen toon plechtig verkondigende: Hora audita! (Met den klemtoon op *au*). De Promotor toont den Doctor de werken van Hippokrates, zet hem de kap op, steekt hem een ring aan den vinger, hangt hem de gouden medaille (ouder gewoonte door Leidens Burgemeesteren vereerd), om den hals en de Doctor reikt de broederhand aan de aanwezige professoren en doctoren. De muziek schettert een welkomstgroet tot afscheid.

De Publieke Promotie onder onze oude Wet op het Hooger Onderwijs was imperatief voor den doctorandus, nog geen twee jaren candidaat zijnde. Uit liefhebberij, evenwel met toestemming van den Senaat, had zij zelden plaats Het ceremoniëel bestond uit de promotiekoets (een

Van heinde en verre maakten de studenten zich op, om hem te hooren. Thans hebben zijn werken alleen geschiedkundige waarde, maar zijn naam beklijft door den Ductus Nuckiani, de uitlozingsbuis der oogspeekselklier, door hem bij den hond ontdekt.

Deze degelijke mensch, klassiek in merg en been, werd in den Haag den 24 Januari 1688 opgevolgd door een man van geheel anderen stempel. Met een deftige Latijnsche oratie debuteerde den 11 Maart de Amsterdammer Govard Bidloo. In zijn geboorteplaats was hij heelmeester en later

---

glazenkast op riemen), geschommeld door vier of twee paarden de koppen met pluimen, gekleurd naar de faculteit; de koetsier gepruikt en gesteekt; achterop twee staande zwarte rokken, wit gekuit en wit gehalsd. De doctorandus en de beide paranymfen droegen 17de eeuwsch costuum, precies ouderwetsche dominees (behalve mantel en bef), zooals wij die kenden vóor dertig jaar. Alles huurspul, evenals de degens en klakken. De dag vóor de promotie werd door de drie heeren zoek gemaakt met het rondrijden der boekjes ofte beter dissertaties, voor de hooggeleerden en de uitgekipte opponenten in prachtbandje verguld op sneê; voor lieve familiën en vriendinnen nog mooier; voor gewone bekenden in carton en voor de candidaten der eigen faculteit ingenaaid. Het zenden aan de candidaten was facultatief in schijn, maar imperatief volgens de Wet, daar die heeren, na bekomen verlof van de faculteit en op gezag van den Rector Magnificus, mochten opponeeren; doctoren hadden daartoe het recht, evenwel met toestemming van den Rector. De promotie had plaats in het Groot-Auditorium; de doctorandus klom in de kleine bak, gezegd de voorste catheder, hebbende aan weerszijden een paranymf. Tot het jaar 1854 moest het Latijn in costuum worden gebruikt, d. i. meestal geradbraakt; sedert mocht de moedertaal in gekleeden rok worden gebezigd, d. i. in den regel geschoffeerd. Maar de pedel bleef tot de laatste der promotiën Hora áúdita uitgalmen. De jongste Wet op het Hooger Onderwijs heeft de publieke promotie gevaagd, als zijnde verlept en vermolmd; maar lacy! ook de doctorale waardigheid voor den medicus een noodeloozen pronk doen worden. O tempus tempora! O tempores o mora!

medicinae doctor ; hij beunhaasde in verzen en tooneelstukjes, ja, behoorde zelfs een poosje tot het driemanschap der schouwburgpachters. Volbloed staatsgezind met de Amsterdamsche Heeren, begon hij door de Haagsche lucht te verkleuren, vooral toen hij met den Stadhouder in aanraking kwam. Deze dweepte met hem en bezorgde hem de baantjes van „Superintendent Generaal van alle Doctoren, Apothekers en Chirurgijns van Nederlandsche Hospitaalen en ziekhuyzen der Militie" in 1690, en twee jaar later dergelijke betrekking bij het Engelsche leger; bovendien in 1694 het professoraat te Leiden, vacature Anthony Nuck, om hem ten slotte den 22 October 1701 als lijfarts geheel aan zich te verbinden, evenwel met behoud van het hoogleeraarschap. Niettegenstaande zijn vorstelijken beschermer heeft het Hof van Holland hem eens een dag en een nacht door twee dienaren der Justicie ten zijnen huize op het Buitenhof „gedaen bewaeren" en dat wel „vermits sijne indispositie", door vrees of ergernis, want zijn medeschuldige was zonder plichtplegingen uit diens woning gehaald en „in de Casteleleynie" gestopt, dat is het gebouw van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken onzer dagen. Dit geschiedde den 9 April 1692; maar de Haagsche Magistraat vorderde beide op, „als synde geen suppoosten", waarop zij den volgenden dag zijn ontslagen. Deze in onze dagen onbegrijpelijke berechting en beslechting vinden haar oorsprong in de wording van Den Haag. Oorspronkelijk gehucht en, nà den bouw van 's Graven slot, dorp, waartoe behoorden Heke-(Eike)duinen, half Loosduinen en Scheevelinge, hielden baljuw (zooveel als officier van

justicie) en schepenen (wethouders) zitting in het Dorpshuis, later Stadhuis; maar de Graven hadden zich, onder meer, ook de rechtspraak voorbehouden op eigen grond: Binnen- en Buitenhof, Plaats, Tornoyvelt (nu Kneuterdijk) [1]) enz. De schout en zijn rakkers, de policie, hadden daar niets te zeggen; het toezicht dáár behoorde aan het Hof, de justicie, het latere Hof van Holland, waarvan de naam Gerechtshof afkomt. Het richtte ook bepaalde misdrijven en tevens alle edelen, hof-officianten en suppoosten (personen, die op een of andere wijze, direct of indirect met het Hof in betrekking stonden). De Fransche revolutie heeft aan die dwaasheden een einde gemaakt, maar in Februari 1794, één jaar vóor den inval der Franschen had het volgende plaats: „Chir. Willem Leurs en Dr. Theussink [Evert Jan Thomassen à Thuessink, kort daarna Hoogleeraar te Groningen] worden, 16 febr., geroepen bij Mejuffrouw Burman, oud 20 Jaren, woonende ten huize van Monsr Pauwels in het Westeinde. Zij leed aan scrofuleuze klieropzwelling van den hals en werd behandeld door Bijne, koetzier bij den Hoog Edele Geb. Heer Baron van Wassenaar. Aangezien den voornoemden Heer een suppoost van den Hove van Holland is, en door Schout en Schepenen niets kan worden gedaan, wordt besloten zich aan den Hove te adresseeren." Waarop „Fiscaal Vosmaer woensdag 26 febr. verzocht een missive voor het Hof van Justitie".

Het stadsbestuur heette in den mond van het volk

---

[1]) In sommige Fransche werkjes genoemd *Digue du Linot*, (de kneu of vlasvink van het mannelijke geslacht).

de Regeering, aan wie alles aangebracht en van wie alles verwacht werd; herhaaldelijk moesten Burgemeesteren er op drukken, dat zij waren „niet een kamer van Justitie, maar van Politie".

De lezer begrijpt nu, waarop de Magistraat doelde „als synde geen suppoosten", en waarom het Hof zoo spoedig ontslag verleende. Maar op het papier duurde de twist tot en met den 7 October, toen wonderbaarlijk bleek, dat Bidloo secretaris was van den Engelschen ambassadeur. Dit had de abolitie ten gevolge, doch kostte den secretaris-Professor *f* 169 aan rechtskosten. Hij had ze dubbel verdiend door zijn vilein tractaetje, door onze Magistraat „satyrycq doch aerdigh" genoemd, „betrekkelyk t'Reglement op het stuk van het salaris van Advocaten en Procureurs"; zaken, die hem volstrekt niet aangingen. Het pamflet verscheen zonder naam van schrijver en uitgever; maar de justicieneus is fijn, en snuffelde beide spoedig op, zooals de lezer reeds weet. Het leven van Bidloo is in dezen bundel opgenomen.

Den 11 Februari 1694 is hij opgevolgd door Maurits Reverhorst, Hagenaar van geboorte en te Delft gevestigd. Eerst den 15 November 1702 werd hij „supernumerair stads-doctor", en mocht nu alle examina gelijk de andere „stadsdoctoren staan", d. i. bijwonen en vragen doen. Hij was een goed docent, maar „donderdag den 23 ferbuary 1702 op de ordinaris lesse scheldt Confrer Witbols hem uit: hy had de bruy van hem en sch—t op hem, hij moest maar besorgen dat hy syn les weldede." Den volgenden dag werd hij vóor Burgemeesteren gedaagd, waar de Professor, de deken A. de Wilde met de hoofdmannen

bereids verschenen waren. Witbols „moest wegblyven van het Theatrum, ende publique demonstratien tot nader order". Yzak Witbols was doctor en chirurg alhier, en moet stellig met het verkeerde been uit bed zijn gestapt, want zelfs de lastige Haegse Mercur zegt den 5 April 1698, dat hij „veel genoegen heeft geschept in de duydelyke demonstratie, en geluckige expressie van den heer *Reverhorst*". In 1703 stond hij met Boerhaave, toen Praelector te Leiden op *f* 400 en Dr. J. Hemsterhuis op het drietal voor de vacature Philippus Matthaeus Sr. te Franeker. Hemsterhuis werd benoemd, omdat hij ..... een Fries was! Dr. Theodorus Schoon schetst hem als tamelyk ingebeeld en zelfgenoegsaam: „opgeheven kruyn, trotz gewaad, opgeblaze herte", enz. Deze woorden kostten Schoon *f* 25 boete; (blz. 22). Den 16 October 1696 stapte hij naar het stadhuis „demoedigh versoekende, dat de voorn. comdemnatie buyten effecte moght worden gehouden, daar op de Burgem^rs^. Dedel, en Brand hem hebben geandwoord dat, vermids de absentie van de Burgem^r^ vander Wiele, daar, voor als doen, niet ingetreden konde worden". De Heeren hadden gelijk hem te doen bloeden, aangezien, toen het „tractaetje geseght wierd in t'light te sullen komen", zij hem ontboden en er over onderhielden. Het was uitgegeven „en dat nogh tegens de recommandatie, en t'bevel van Burgem^rn^." Vermeldenswaard is, dat, behalve zijn dissertatie, die een herdruk beleefde, Reverhorst niets voor de pers heeft geschreven; immers een brief van zes blz. aan Fr. Ruysch; zie diens Epistola quarta & decima; verdient nauwelijks vermelding. Reverhorst leefde van den 6

December 1666 tot den 11 December 1722 en is den 16 begraven; hij was den 26 November 1702 gehuwd met Emmerantia, dochter van Theodorus Schrevelius, Hoogleeraar in de oude talen te Leiden. Den 11 Maart 1710 vraagde hij vruchteloos „verhoginge zijner gaegie", *f* 400. Zijn weduwe, achtergebleven met elf kinderen, verzocht te vergeefs om pensioen. Sebastiaan Middelbeeck, „Soon van de Vroedschap Middelbeeck", werd den 15 Februari 1723 Stadsdoctor in de plaats van Reverhorst, mits aan diens weduwe jaarlijks uitkeerende *f* 100, volgens een g e h e i m e overeenkomst, toevallig door mij ontdekt. Zij overleed den 4 December 1746. Op de auctie zijner boeken, enz. den 11 October 1723 werden verscheiden skeletten en curiosa aangekocht voor het theatrum anatomicum te Utrecht door Christian Bernhard Albinus, buitengewoon Hoogleeraar aldaar op *f* 200. Deze was de minste zijner beroemde familie. Hij, „der die Lustbarkeite etwas zu hoch schätzte", zegt Haller, bedankte in 1747 en werd Raad in de vroedschap.

Zijn opvolger, Thomas Swencke, Maastrichtenaar van 1693, promoveerde te Leiden den 12 April 1715. Den laatsten Mei 1723 ontfing hij de aanstelling tot Professor, na den 9 April bevorens vijfde, d. i. buitengewoon Stadsdoctor te zijn geworden. De Acta Collegy medicorvm geven hem den laatsten titel reeds den 9 April 1700! In 1726 begon hij ook der vroedvrouwen les te geven, en deed den 15 en 16 October „twee demonstratien over een foetus op het teatrum" voor haar, mits zij jaarlijks zes gulden betaalden; twee harer „seyden onmagtig te syn". Deze lessen werden „maendelijks gedaen naer middaeg".

Bij Resolutie van 20 December 1729 werd hem daarvoor jaarlijks toegelegd *f* 25.

Thomas is de eerste, die zijn taak flink aanpakte en geregeld onderwijs gaf, waar de Societeit het hare toe bijbracht, door „aan Deeken en Hoofdluyden van t'chirurgyns-Gilde tagtig G. voor ieder geanatomizeert subject" uittekeeren. Resolutie van den 29 Juni 1724. Deze toelage is „gealtreet op 60 voor t'gilde en toegestaan 40 voor de Professor", den 14 November. Jaarlijks wordt éen lijk, in 1768 worden twee en in 1774 vier lijken vermeld, totdat in 1789 is bepaald, om jaarlijks hoogstens *f* 200 uittetrekken. Nog werden den 15 Maart 1726 de onkosten vergoed wegens „het afhaalen van een dood lighaam van Delft sonder consequentie". Van het Hof werden slechts enkele malen „ter doot gebragte" ontfangen, o. a. in 1729 en 1740 twee vrouwen; want menig rechter had gewetensbezwaren van wege de opstanding des vleesches. Van de ziekelijke afwijkingen werd nota genomen, waarvan de verslagen soms niet onbelangrijk zijn.

Den 7 Juli 1746 is op aandringen van Schwencke het besluit genomen, dat niemand tot het verloskundig examen zal worden toegelaten, tenzij het bewijs overleggende, dat tien verlossingen zijn gedaan in tegenwoordigheid van een wettige vroedvrouw.

De examina zijn langsamerhand gewijzigd en kosten een aardige duit. In 1668 is vastgesteld deze „Resolutie genomen by Deecken en Hooftmans dat nu voorta[an] geen persoon sal toegelaeten werden om zyn proeve als Chirurgyn t'doen voor ende aleer deselve, beneffens de vijftig gulde voort gilde, eñ veertig voor de lantset

maeltyt, eñ ses gulde voor de Lansetten, sal hebben betaelt, beneffens sestien gulde voor de wyn ende proeff van dien, eñ dat om voor te comen, het burgen tot de wyn vercoper vande candidatus, waer van die versche exempelen zijn". Dertig jaar later kost het examen *f* 75 en is bepaald, dat vrijgesteld zullen zijn van het Lancetmaal, den meesterbrief of het diploma, en de leges „alle de gene welckers ouders oyt aent Gilde als deken of hoofdman hebben gedient, — en naer dat sy meesters syn gepasseert soo hebben se [te] geven een tractement aende stadsdoctoren deken en hooftluyden out dekens by forme van een lancetmael" Volgens een nota van 1732 bedroeg dit maaltje „37 guld: tien stuyv. ende wijn 25 guld". — Maar reeds twee jaar later, den 2 December 1700, is dit besluit ingetrokken „met het oog op blusse", d. i. Huybert Blusse; deze deed „den 6 my 1700 zyn phlebotomie [examen in het aderlaten] en nader Examen daarover ter presentie van de heer burgm. rosa [,] stadsdoctoren, deken en hoofdluyden midsgaders oud dekens", en den 5 Augustus „syn groote en laaste Examen; in welk Examen hij seer slecht wiert bevonden — dog uyt consideratie dat syn Vader saligr [Pieter † 1698] heeft geweest van dit ons gilde is hij voor meester aangenomen", mits „alle donderdag sig sal moeten Laaten vinden op de ordinare Les op een boeten telkens van 12 stuyvers en sal geen groote patjenten mogen Curere als met adsistentie van een oud chirurgijn 1) present"

---

1) Zoo iets is ook te Franeker eenmaal gebeurd, waar een Pommeraan Medicinae doctor werd, „mits binnen de eerste twee jaar geen ernstige ziekte te behandelen, dan met bijstand van een ervaren arts." Boeles I, bl. 364.

[als voren]. Maar Huib wordt insolent tegen stads-doctoren, deken en hoofdmannen, ja impertinent op de les van Reverhorst, en moest vóor Burgemeesteren verschijnen, die hem nopen excuus te vragen en op de eerstvolgende les „een silvere ducaton in [de] armbus op het Theatrum" te steken. In plaats daarvan stookt hij het jonge volkje op tegen de meesters, wie het te doen is om gene „de buers te Luysen en met ettelyke maaltyden veel geldt te doen verspillen." Hij moet nu andermaal excuus vragen. Den 4 October betaalt hij *f* 40 in plaats van den maaltijd en den 14 de ducaton. Den 10 Januari 1741 wordt zijn zoon „Bluzée, een der vele beunase" voor het Gild gedaagd; hij „syde dat syn moeder was een chirurgijns weduwe en voor de selve de winkel waarnam, — waarop hem wierdt gesegt dat sijn dan moest contribueren aan het gilde".

Het examen der vroedvrouwen had plaats door Stads-doctoren met den Professor, die om zitting te kunnen nemen, als „ordinair, extra-ordinair of supernumerair stads-doctor" werd aangesteld, om „alle examina van Chirurgyns, Apothekers en vroedvrouwen, midtsgaders het beschouwen van verongelukte Lichamen gelijk de andere stads-doctoren te mogen staan." Resolutie van den 15 November 1702. Den 8 September 1727 is bij Ordonnantie bepaald, dat voortaan ook de deken van het Chirurgijns-gild bij die examina zal assisteeren, wat den 11 voor de eerste maal plaats had, en waarvoor drie gulden aan leges werd toegestaan. Het stemrecht van den Deken was den Stads-doctoren een steen des aanstoots, waartegen zij te vergeefs protesteerden.

Een duidelijk inzicht verkrijgt men door de Rekening van Inkomsten van den jare 1751:

Wegens een proef [examen] van een chirurgyns zoon	63—10—0
Drie proeven van Burger Zoonen	225— 0—0
Een proef van buyten den Haage	92— 0—0
Jaarpenningen van 30 Meesters	192— 0—0
id 50 Knegts en leerjongens .	100— 0—0
Van een Tandmeester	50— 0—0
Van Kwaksalvers	50— 0—0
Van tien Vroedvrouwen	60— 0—0
te saamen beloopende .	*f* 832—10—0

De afgewezene had het recht om het „inleggelt", examengeld, althans gedeeltelijk, terug te vorderen; zoo deed in 1732 iemand, „die nu geresolveert is om eens een togie naer Indien te doen". Toegestaan, maar afgehouden volgens art. 10 van den Gildebrief „een vierde", dat het Gild competeert en „drie guldens voor het missteken op de hand." Met andere woorden: hij had de aderen op den rug der hand bij het doen der gevorderde lating niet doorboord! — Vroeger was men nog toegeeflijker; zoo deed den 5 October 1699 „een frans refuge" examen, „dog syn groote onbekwaamheid in bedenken genomen synde, wiert hem gepresenteert of hij niet Liever syn geldt wederom wilde hebben en hem behelpe met paroujk maaken gelyk syn meester het geen hij eenige dagen daar na geaccepteert heeft en is hem syn gelt tgeen hem toekwam wedergegeven." Zijn later verzoek aan Burgemeesteren om „allenig vry te mogen scheeren", werd echter afgeslagen.

Gedurende het examen moest de candidaat eerbieds-

halve staan. Vrijdag den 3 Juni 1757 hadden dienaangaande besprekingen plaats, waarop „dingsdags 19 July met eenparigheid van stemmen is geresolveert, dat den tegenwoordigen Candidaat als ook alle andere Candidaten die voortaan zullen worden ge-examineert onder het Examen op een stoel zullen zitten." Leendert Flok heeft het eerst gezeten.

Voor vreemdelingen werd het examen gemakkelijk gemaakt; zoo worden gevonden twee gedrukte „frans en duyse thesesen van 1707 questions chirurgicales Lesquelles seront faites à Pierre Barré, Pour y répondre dans son Grand examen. — chirurgicale vragen welke aen Pieter Barré Zullen worden voorgestelt; om te beantwoorden in zijn Groote Examen". — Aangezien de Notulen van den 23 November 1705 tot den 10 October 1724 heel netjes uit het boek zijn gescheurd, is het alleen mogelijk te zeggen, dat ze oorspronkelijk voor Isacq Bousquet zijn bestemd geweest. Het examen van Barré had plaats in 1728; maar, daar hij ook verlossingen deed en zeer ruw te werk ging, werd hij drie jaar later ontboden en hem aanbevolen om het verloskundig examen afteleggen; „waer op hy met een groote trotsheyt antwoorde, hy was al Chirurgyn eer die ampliatie [zie later] in de werelt quam, en was niet gesint sig op onse ordre daer naer te gedraege, als men wat te segge hat soo konde men hem voor Burg^{me}. Dagvaerde." Den 9 Juli „gingen wy gesamentlyk naar het stathuys, ende vonden den Chirur: Barre al sitten. De gansche wet [het compleete stel Burgemeesteren, Schout, Schepenen en Baljuw] was vergadert. Swenke vertoonde aen haer Ed: Agtbaerhede

de ordonnantie gemaekt in den jare 1727 ende de ampliatie in den jaere 1731, en Barre is int jaer 1728 mr geworden". Een aanklage, en nog niet eens de zwaarste, tegen hem was, dat hij een pasgeboren kind opnam „ende inde caemer ter neer smeet seggende het kint is doot, ende inhet opstaen op het kint syn arm trapte ende het brak waer op het kint sig beweegde, ende sy bevonde het te leven, hy de arm genesen hebbende moest 25 gl: voor het genesen hebben en 25 gl: voor het verlossen vande vrouw". — Barré werd binnen geroepen. „De heer baljuew van̄ Boetselaer antwoorde hy was heer in den haagh en naer die wetten moest hij sich gedraegen waar op hy van [aan het] soeken van Chicanes, en dat het de proffr Swenke syn opstel voortquam — waer naer syn hoogh Edelh. hem vroegh, of hy wel swygen konde anders soude hy het hem leeren, en dat hy maer te seggen hat of hy de ars obstetricia wilde blyve Excercere of niet soo jaa syn Examen te doen, soo neen syn bort aanstonts in te trekken, waer op hy antwoorde het niet te sullen daen, waer op wy gesamentlyk versogt wierde als mede den chirurg: barree een weynig buijten te staen, waer naer wy weder binnen geroepen wierden, soo seyde syn hoog Edelh: den heer vanden Boetselaer sig tot Barré kerende dat haer Ed: agtbaerheden met den anderen over die saek hadden gesproken, en dat sy hem ordonneerde de ars obstetricia niet meer te Excerceeren nog par charitêe (gelyk hy geseydt Hadt) nog om gelt, ende dat hy syn bort soude hebben intetrekken, of dat haar Ed: agtbaerheden, daar anders ordre op stellen soude, het geene wy bevonden hebben dat daegs daer naer ingetrokke was".

De Heeren maakten toen korte metten en lieten zich niet aan de praat houden. „Den 25 Septemb. heeft conf[r] Barree syn Examen over de ars obstetritia gedaen ende is geexamineert van de Heere stats doctore Winthuyse ende proff[r] Swenke, als wesende het meest de franse tael magtig, over de anderhalf uur, maer wiert bevonde inde theorie slegt, maer inde practyk Eenigsints beeter, dog is, naer hy buyten stont, met meerderheyt van stemmen geconcludeert om een attest ten synen behoeve te verleenen, om admissie te versoeke. present de heer Burgem̄: te hove [Ten Hove], alle de heere stadsdoctore, deken en hooftmannen".

Ook zijn vrouw, Marie Françoise Duval, was een lastige tante. Zij had den 3 December 1728 hier examen afgelegd als verloskundige en deed brutaalweg aderlatingen bij zwangeren en barenden, „buyten kennisse zelfs". Daarover door Schwencke in Juni 1731 gekapitteld, nam zij „aen het selve niet te sullen weer doen".

In 1725 waren toegelaten de chirurgen Bousquet en Pointi „beyde vanhet fransche geslagt", en in 1740 „jaques Phlieppe". Bij deze gelegenheid vraagde de deken „of jemant de franse taal magtig was om te Examineren — welk niemant heeft derven op sig nemen. — Doctor Winthuysen en de professor Zwhenken waaren syn examitors. Slecht bevonden, egter met gemeene stemme tot het groot examen toegelaten". Later „heeft de selve syn bandages slordig en slecht geleit", en deed toch den 24 Januari 1741 met goed gevolg „syn groot examen". — Stadsdoctoren trokken aan „Leges 5 ducaten of 8 ducatons" [*f* 25,20] en de chirurgen *f* 50 per examen.

Voor vreemde vroedvrouwen was men nog toeschietelijker. In Juni 1751 werd omtrent joffer „La Tons tot parijs geexameneert, by meerderheid van stemme geoordeelt, men soude de selve maar tendeeren en haar Laate betaalen als andere vroedvrouwen en het welk dan op den 21 dito op het stadthuys geschieden daar bij prasent syn den deken". Uit der chirurgen notulen geraakt men met de namen dikwerf op een dwaalspoor. Genoemde La Tons is „Therese Catherinne Couturier huysvrouw van Pierre La Fond, oud circa 45 jaeren, met meesteresse-vroedvrouwen-acte, gedateert paris den 8 july 1737; ende nog een attestatie int Hotel de Dieu dato 14 junij 1737". Drie maanden was zij daarin werksaam geweest en onze stads-doctoren hebben haar „naeuwkeurig getendeert", met drie dikke schrappen onder het laatste woord. Zij betaalde de ordinaire leges, *f* 24. Juffrouw Barré stortte voor het examen „en voorgaande tentamen" *f* 25; terwijl „de [stads-]Bode van der Kiste en de concierge [van het Stadhuis] van Berten ieder 28 stuyvers" fooi kregen.

Het meesteren was nog zoo'n slecht baantje niet, als men in 1743 leest, dat de weduwe van chirurgijn Welman haar scheerklanten aan haar schoonzoon Andries Koenraet Hagen verkoopt voor *f* 1000. Maar confrer Welman had „de Grooten by de nues", en Hagen kwam later bij den Burgemeester Mr Johan Patijn [1]),

---

[1]) Overgrootvader van den vorigen Haagschen Burgemeester, Mr J. G. Patijn. Mr Johan overleed den 21 December 1787 in den ouderdom van 64 jäar aan „besloten kolyk", en is den 24 in de Groote Kerk of Sint-Jacob begraven.

door wiens invloed hij, na het overlijden van den ouddeken, nu hoofdman Johannes Hartkamp, den 25 November 1765 in diens plaats werd gekozen. Trouwens die oude pruiken konden goed rekenen. In 1734 hadden Schwencke en de hoofdman E. Dringberg een rekening ingeleverd van *f* 300 voor het zetten van een herbroken dijbeen; krom genezen, was het nl. door hen op nieuw gebroken, om andermaal den krommen stand te hernemen. Den klager over de te hooge nota werd door het Gildebestuur geantwoord: „betaal Gratiose, by faute van dien dieselve taxeeren op een somme van 330 gulde".

Mr Martinus Adrianus van Niel rekende Burgemeester Elias van Schoonhoven „weegens het opereeren en geneesen van een fistula ani, als ook een absces aan een Been ter somme van ses hondert guldens." Van Schoonhoven oordeelde die rekening „exorbitant te sijn", en vroeg het oordeel van deken en hoofdmannen. Deze zeggen, dat „deftig en wel voldaan en betaald sal sijn met een somme van drie hondert guldens eens." Voor de aardigheid volgt hier een spiecivieke rekening des jaren 1751:

„226 verbanden, daaronder 114 consultaten etc gedaan van den 18 mey tot den 8 oct dezes jaars 1751 aan wyle den Heer van Bredendorf weegens gangrieneuse versweering aan de beenen alsmeede in vervolg weegens waterkanker inde mondt etc

Elk consultatie . . .	*f* 1—4—	*f* 136—16—
de ordinere verb . . .	1—″—	112—
pap en salve etc		119— 4—
voor een kiestrekke		3—
maakende dus uyt de som . . .		*f* 371—

welke reekening door ons wel en exact is nagesien en opgenomen oordeelen en taxeeren wy dat de selve wel voldaan en betaalt sal syn met drie hondert gulde″.

Zoo oordeelden deken en hoofdmannen, en mr van Niel berustte. Confrer Pieter van der Meulen had 75 c. voor een verband gerekend: „Tauxatie 50 c". — „Idere Trepaanstelling 51 guldens aan deken en hooftmannen toescheen eene zeer matige prijz te zijn." Maart 1794.

Ten stadhuize wordt in de wees- en momboirkamer, onder den boedel Potto de volgende nota aangetroffen:

1786. Monsieur Potto Doit au chirurgien Gervais un annee de Barbe Echu le 1 janvier 1787 . . . . . *f* 16—0—0

Le 15 Fevrier 1786 a Eté, apelle pour pensé Et assisté avec Monsieur le Professor Huyberts a location dun seignement du né depuis le soir jusqua honseur Et demie la nuit Et le landemin encore rendu visite . . . . - 5—5—0

Le 20 Daout seignee Monsieur . . . . . . - 3—0—0

: 24—5—0

vacé tout deux chirurgien Lignac la prediné jusquau soir et avoir Eensevelir Monsieur nous Et du chacun deux Rijdets *f* 56—0—0

Ressu le contenu en Rabatan La somma de Trente cinq florin

de la Heye ce 27 aout 1786 Dr Gervais

NB. année de barbe . . , , *f* 16—:—
la visite . . . . - 4—:—
la saignée . . . . - 1—10—
à chaque chirurgien un demi Rijder - 14—:—

(NB. is door een ander geschreven.)

Daniel Gervais „is donderdag den 31 May 1787 zeer subjet aan Een beroerte" overleden. Hij was een ongehuwde

zeventiger en rust in de Nieuwe Kerk. Het examen is afgelegd in 1743: „7 maert Davit Servee legt sijn eerste gelt in". Zooals uit de bovenstaande rekening blijkt, teekende hij zich Dr d. i. doctor.

Willem Lignac was een leerling van Pieter vander Meulen alhier. Hij deed den 29 Maart 1783 vrouw Dumoulijn in de Koediefstraat zeven „Latinge uit menschlievent-heit." Als onbevoegde ter verantwoording geroepen, verklaarde hij, dat zijn patroon er niets van wist, maar dat hij „vrij mogt raseeren" Dat deed in 1758 „Lignac in 't malistratje" ook, maar hij „mogte volgens 't twintigste articul der Gildebrief in 't geheel geen tekens ten toon stellen" Waarop hem den 6 November door Burgemeester Eedel werd bevolen „om dezelve (d. z. de bekkens) van de Glazen weg te nemen en in kas hij dat niet dede, dat de Burgemeesters de magt hadden om hem planken voor zijn glazen te laaten spijkeren." Toen hing hij ze aan een witte muur tegenover zijn huis, waar ze nog meer in het oog vielen. Op herhaalde aanmaning waren ze den 16 November verdwenen. Hij was „zeer impertinent." — Maar Willem verklaarde heel deemoedig, dat hij zich tot het examen zoude aanmelden, „wanneer hij van middele voorzien was om vrij meester te moogen worden." Hij deed dan ook den 17 November het examen in de aderlating, den 16 December in de verbanden en den 10 Maart 1784 het groote of laatste examen met goed gevolg. — Als officier van gezondheid trok hij met la Grande Armée naar Rusland en verdween in 1812 in Nirwana, „het onbekende land, waaruit tot heden nooit iemand nog terugkwam met bericht."

Thomas Schwencke in „goeden doen" zijnde, liet den 6 October 1738 een huis zetten aan den Zuidcingel, thans Zuidwestbinnensingel; bij Resolutie van den 19 November 1742 mocht hij „een Waterloosinge, off Riool leggen inde Cingel off Vaert". Dergelijke vergunningen hebben het gracht- in rioolwater veranderd; want plenty visch dartelde toen om en in den Haag, en een vissi, vischmaaltje, was geen zeldzaamheid en een jaarlijksche versnapering voor het Gildebestuur; immers de meesters hielden van smullen, en Schwencke deed gaarne meê. Sedert den 5 April 1736 schonk hij de *f* 40 lijkegeld, om met de confrers te verteeren. Maar de harmonie werd te dikwerf verstoord; nu eens verdween op de snijkamer een of ander lichaamsdeel, bijv. een hart of een oor, waarvoor de schuldige bij ontdekking *f* 6 boete betaalde; dan weder „forceert in December 1742 Willem vande Velden kneght van de gilde kaemer het slot van de weijn Kelder". Hij belooft het nooit meer te zullen doen en wordt niet weggejaagd, om „Dat hy dan niet te goet soude syn om te gaen beedelen". Hij had *f* 30 tractement met inbegrip der vroedvrouwen en twaalf stuiver voor het geld-ophalen. Het bedroeg in 1743 *f* 39. Meer en meer twistten de chirurgen onderling, zoodat er in 1752 van malcontenten wordt gesproken en dat op even dertig meesters. In Februari 1741 is op het Theater „een glasie van vriendschap" gedronken met den Professor, die uit zijn humeur was over wisie wasies. Of het kwam, dat hij „door de gigt aan de voeten geincommodeert" was sedert Maart 1746, of dat de meesters het hem lastig maakten, een feit is het, dat in Juli 1759

„Mijnh[r] de Prof. de veertig gulden na sig neemt van het subject, buyten gewoonte, seggende dat hy se voor ditmaal Een andere gebruyk soude maaken, om dies wille dat er die vriendelykheit niet meer in was als voor deezen". Eerst den 2 Augustus 1763 schonk hij ze oudergewoonte.

Behalve het gildemaal, dat om de twee jaren werd gegeven, had er nu dan nog een extratje plaats. De Cosmi-en-Damiani-dag was den 28 September 1730 gevierd, en den 14 September 1731 werd overwogen „terwyl men den anderen in lang niet had gesien, om voor de leges een vriendelyke maaltyd te hebbe het geen van de Heer Burgem: ten Hove voor goet keurde ende daer mede een een drie gulde gaff, maer versogt om de gesamentlyke vroutjes daer by te mogen sien hetwelk wiert geaccoordeert". Burgemeester Ten Hove was na het overlijden van zijn collega Paulus van Assendelft commissaris of opperdeken van het Gild sedert den 10 September 1729. Den 10 December 1731 kwam men 's namiddags half twee bijeen, om eerst te middernacht naar huis te worden gereden; er zal menige schildwacht zijn afgelost geworden, d. i. ettelijke glazen geledigd, wijl allen per as moesten worden vervoerd. Zoo iets was nog nooit vertoond. Aanwezig waren Burgemeester Ten Hove, de stadsdoctoren Johannes Joachim Winthuysen, Johannes Hendrik Cuyper, Sebastiaan Middelbeeck en Abraham de Rouw, benevens de deken en de vier hoofdmannen; allen met de vrouw, behalve de Rouw, die zijn zuster, „mejufferou Westerhoff van Gouda", en Ten Hove die niemand mede bracht. Er werd *f* 84 betaald. — De vroolijkste partij had

plaats op den Nieuwe Doelen, Korte Vijverberg 7, het tegenwoordige Gemeente-muzeum, den 14 September 1741. „Cok Wuns" hield de gasten zeer aangenaam bezig „tot 's nags een uren en waren daar twe walthoorens een trompet en de jonge Dames regaleerde de vrinde met musiek te singen soo dat wy vrolyk en wel te vreden syn gescheiden". Den 10 October werd het dunnetjes over gedaan op het Theater, wederom met de vrouwtjes; als dessert werd door den hoofdman Schoonderhagen „aan ider een schotel banquet vereert." *Pour la bonne bouche* nog een kijkje: den „15 october 1743 syn alle De Confr. Chir. op den niwen Doelle tot De teering het geene alle twee ijaer geschiet door den Deeken En hoofdmanen getracteerd geworden. Hospes Heykoop heeft wel opgedist. N: B: De cock sette savons voort geselschap die nog lust hadt om wat te eeten op een taeffel kouyt vleys, Kaes, boter en broot, En men betaelde driegulde int geheel voor ieder man, voor De Kost, behalve wyn, mol [wit bier], touback en pype". —

In den jare 1746 hadden de Gildebroeders een lastige kwestie: de tijden veranderen en de denkbeelden wijzigen zich. Onverwachte en ongedachte vraagstukken doemen op, die wij met schouder-ophalen lezen, maar die onze vaderen in vuur zetten. Het gold „een jodenjonge genaamt Abraham Campanhano hem gepresenteert hebbende om de konst der Chirurgie te willen leeren". — Alle gildebrieven van alle vakken in alle steden van Holland bevatten geen enkel artikel vóor, noch tegen het aannemen van Joden, uitgezonderd Amsterdam, dat het bepaald verbiedt; toch boogde de Hoofdstad op twee Israëlitische meesters, die

„om Redenen geadmitteert waren". — Den 18 April was deze aanvraag Burgemeesteren medegedeeld om advies en raad; daarop heeft den 18 Mei ten stadhuize „den Deken Schoonderhagen met veel ernst en nadruk vertoont alle onheylen die daar uyt ontstaan souden — — benens [benevens] de andere onheylen omtrent andere gildens al het welk te lang [is] om hier te insereren". — Den 30 Juni ontfingen burgemeesteren een „request der Parnassijns van de Portugeesche Joodsche Natie alhier", geteekend: Abr^{m}. van Moses Lopes Suasso, Ab: Moseh de Jacob de Pinto en Vas Nunes. Met klem en nadruk betoogen zij, dat „Sulks nergens by enige wet of ordonantie was verboden, — — die van de Joodsche Natie hier ter stede in allen opsichten als burgers worden aengenomen en erkent, en ook nevens anderen in alle Burgerlijke Lasten contribueren, — — int selve gilde dagelyks werden aengenomen en toegelaten allerley zoort van menschen, sowel vremdelingen als inboorlingen, sonder onderscheyd van wat relige", e. z. m.

Deken en hoofdluiden werden den 4 Juli ontboden voor heeren burgemeesteren van Slingeland, Dierquens en Dedel, die de inschrijving ordoneeren. De gildemeesters „souden obedieren mits een schriftelyke resolutie verzoekende aen 't Gilde en de nacomelingschap te konnen aantoonen, dat D. en H. niets versuymt hadden voort Gilde te vigeleeren". — Tien dagen later verscheen Abraham bij den Deken om ingeschreven te worden „daar nevens vertonende een Resolutie van Haar Ed: Agtbaarheden, dewelke op een Zegel van 12 stuyvers was geschreven". — Hem werd toegestaan „om op een

Chirurgynswinkel alhier aangenoomen te mogen worden als leerjonge, zonder daer door eerregt te krygen, om als meester Chirurgyn in tyden en wylen alhier aangenoomen te konnen werden, ofte in het Gilde geadmitteert te werden, als meede dat dit Enkelde geval ooit zal konnen strekken in Praejudicie van het Chirurgijns Gilde, ofte in consequentie getrokken werden. — Actum ter Kamere van Burgemeesteren voornt Den 4e Julij 1746 (onderstont en was geteekent) uts [d. i. Ter ordonnantie van deselve Mich. Ten Hove]. — Op dien dag is Abraham ingeschreven als leerling bij mr Gerardus Seekerman, maar heeft nimmer hier getracht naar het vrijmeesterschap. — Hoewel in bovenaangehaald Request van heeren Parnassijns wordt gezegd, dat de Joden „hier ter stede in allen opsichten als burgers worden aengenomen en erkent", krijgen zij eerst dezelfde buurtrechten als iedereen bij Resolutie van den 12 September 1798. „'t 4 Jaar der Bataafsche vryheijd. Gelijkheid, Vryheijd, Broederschap!"

Dezelfde kwestie kwam later voor bij de apothekers. Dr. Levi Heymans wilde zijn zoon als leerling doen inschrijven; maar op Vrijdag den 4 November 1768 besloten Regenten, d. z. deken en hoofdluiden, „unaniem tot de inschrijving niet te kunnen bewilligen, en hem aangeraden te Amsterdam bij een joodschen meester te bestellen". Daar de doctor hiertoe niet kon besluiten, „is hem gezegd, dat indien hy ijmand van de Confraters konde disponeren, Regenten dit met oogluiking zouden beschouwen". Verder wordt er geen woord meer over aangetroffen. De Joodsche doctoren echter mochten hier vrijelijk komen, als het diploma in orde bevonden was, en

zij burgerrecht verkregen hadden Zoo vestigden zich hier in 1681 Moses Charras en in 1702 Simon Lopes Samuda, beide buitenlanders. Den 8 Maart 1732 is hier begraven Dr. Jacob Pareyra Mendes, hoewel niet vermeld in het doctorenboekje. In 1752 kwam uit Amsterdam, waar hij sedert 1734 had gepractizeerd, genoemde L. Heymans, en in 1781 Isaac Heymans, Hagenaar van geboorte; beide zijn te Leiden gepromoveerd. — Den stads-doctoren kwamen soms dwaze dingen voor bij het onderzoek der academische brieven van promotie: den 13 September 1712 „myn heer Verhuys Joden Doctor, desselfs attestatie van promotie vertonende in de spaanse en duytse Taale geschreven. Seggende syne origenele diploma verloren te hebben tot Jamaïca, nevens huys en goed in een aerdbevinge. Vraagt uitstel tot januari e. k." Den armen drommel werd beduid, dat het geloof een grens heeft. Den 13 Juli 1713 kwam hij terug en „versogt het diploma te vertonen. Belooft d'ordinaire leges te sullen geven wanneer hij in bonis is". Of de stakkert ooit de „tien silvere ducatons" heeft gestort, wordt niet vermeld; zeker is, dat zijn naam niet in het doctorenboekje prijkt. Trouwens stads-doctoren, hoe onbillijk en onwettig ook in zake Hendrik van Deventer, waren meêwarig en schikkelijk, wat de leges aangaat, o. a. Paulus Ialon (begraven 26 Juli 1728), Duncamp en Pierre de Vatas „onvermogende france Doctoren" hebben ze evenmin betaald. — Onze Academiën promoveerden iedereen, zonder naar natie of geloof te vragen, reede sedert twee eeuwen; Groningen echter komt uit de nachtschuit: de eerste Israëliet aldaar is de

Amsterdammer Ezechiel Jozeph Goldsmit op den 18 Juni 1783. Bij die promotie waren alle vier de Theologiae Professores toevallig afwezig.

Wij zijn in vollen pruikentijd. Dat Schwenke een reuzenmodel droeg van *f* 72 à la Portland 1) is niet denkelijk, daar de professor een helder hoofd had; toch staat als een hoogst gewichtige gebeurtenis geboekstaafd: dato „8 Febr. 1741 de professor verhaelt van te hebben verstaen van de Heer Burgm̄ [Ten Hove] dat by hem was geweest een persoon met syn eygen haer". — De mededeeling evenwel van den 1 December 1762 is inderdaad de pijne waerd geheel overgenomen te worden. Deken Wynants vertelt van „een man, wiens byde armen afgeschoten synde, aan de regte stomp was aangevoegt een houte arm en hande, waarmede hy den selven man hadde zien Eten met een vork als ook met een Lepel, uit een Glas drinken, verstaanbaar schrift schrijven, met de vingers snuif uit een snuifdoos nemen en hetzelve opsnuiven".

Op den eersten Februari 1765 verzocht „de heer Vroedschap Schwencke ontslag, om de toenemende Swakheid en hooge jaaren en die post 42 jaren had bekleed". Dat zijn verdiensten hoog werden gewaardeerd, bewijst de vereering van honderd ducaten, hem een jaar later, den 6 Februari 1766, door de societeit aangeboden.

In den ouderdom van 75 jaren overleed hij den 14 Augustus 1767 in zijn woning aan den Zuidcingel aan „een benaaudheid opde borst", en is den 19 in de Sint-Jacob ter ruste gelegd.

---

1) Zie de levensschets van Bidloo hier achter.

III

1765—1806

Thomas Schwencke had door toewijding en ijver de Confrerie tot vollen bloei gebracht en de uitoefening der verloskunde op hechte grondslagen gevest. De malcontente meesters wist hij in toom te houden; zij hadden hem ontzien en zich door hem laten sussen. Maar de revolutie zat nu eenmaal in de lucht, tastte bijna alle hoofden aan en zou ook het Gild ten verderve strekken. De confrers en met hen de geheele bevolking waren als met blindheid geslagen; en toen de val niet meer was te stuiten, fleemden zij zoo recht gemoedelijk

Verweile doch, du bist so schön!

De man, die in staat zou zijn geweest Schwencke waardiglijk te vervangen, Dr. Cornelis Hendrik Velse, hoewel den 25 April 1765 tot professor in de ontleed-, heel- en verloskunde benoemd, gaf den 25 Juni „kennes aan het collegie eer [hij] zijn commiscie kreeg en geen eed gedaan had, zoo heeft deselve daar van afgesien." Het eervol ontslag volgde den 1 Augustus wegens zwakke gezondheid; hij stierf dan ook aan verval van krachten den 13 Januari 1808 in den bloeienden leeftijd van 88 jaar en 6 maanden. Hij was „Lijfmedicus extra-ordinair van Z. H. den Heere Prince Erfstadhouder" en vertoefde meermalen op het Loo. Opmerkelijk is, dat aan Velse tot in den dood de titel van professor is gegeven, wat aan Bos, die toch in hetzelfde geval verkeerde, nimmer te beurt viel. In 1754 had Prinses Anna,

de Gouvernante, ook Velse aanbevolen als hoogleeraar te Harderwijk voor een der vacatures De Gorter, vader en zoon, die tot lijfartsen van Keizerin Elisabeth aangesteld en naar Rusland vertrokken waren. „Als vroedschap van 's Hage den 4 Julij 1766 voor de eerste maal ter societyt gecommitteert", legt hij den eed af en neemt sessie. Hij woonde Noordeinde F 118 en rust in de Sint-Jacob.

Dominicus Huybers, Brielenaar van 1720, werd toen door het collegie aanbevolen; den 25 November tot professor in de ontleed-, heel en verloskunde, en twee maanden later tot buitengewoon stadsdoctor benoemd. Ook hij was gewoon het cadavergeld voor een maaltijd te schenken.

De chirurgen, prat op hun privilegiën, haspelden aanhoudend over inbreuken op hun rechten; het is een slepende kwaal of pratziekte. Maar in 1767 zijn zij volkomen in hun recht; zij en de stadsdoctoren trokken samen éen lijn tegen de Regeering, die zichzelve een klap in het aangezicht gaf en het algemeen belang met voeten trad? Zoo had het moeten zijn, want, that is the question, met het oog op de besmettelijkheid der pokken was de variolatie bij resolutie van den 2 April 1765 verboden. [Dit verbod is bij Resolutie van den 12 Februari 1782 beperkt tot „lieden, die van buiten komen"] Als bengels echter vielen zij elkander aan en plukhaarden, dat het een lust is om het te lezen; menige ganzepen is er om versneden geworden. Den 23 December nl. arriveerden in den Haag Alexander Sutherland en Andreas Hewith, agenten der broeders Robert en Daniël Sutton, om de zegeningen der Engelsche manier van inenten in te wisselen tegen Hollandsch goud. De lezer weet, dat de

te recht gevreesde pokziekte, onjuist kinderziekte genoemd, vroeger schrikkelijk woedde, leeftijd, sekse, rang noch klimaat ontziende; en dat reeds in de grijze oudheid de enting is toegepast, door den inhoud der puisten op een of andere wijze onder de huid te brengen. Hierop ontstaat de pokziekte, die in den regel goedaardig is, en gewoonlijk levenslang beschut tegen nieuwe besmetting. In Europa is de enting stellig bekend en toegepast, anno 1673 en wel te Konstantinopel, waar de echtgenoote van den Engelschen Ambassadeur, lady Mary Wortley Montague, in 1716 haar eerstgeborene, een zoon, liet enten. Haar kapelaan had alle gewijde en ongewijde hulptroepen in het vuur gebracht en de meest onheilspellende voorzeggingen doen aanrukken, maar alles stuitte af op haar stalen wil. Voltaire roept dan ook vol bewondering uit, dat zij van de Engelsche vrouwen degene is, *qui a le plus d'esprit et de force dans l'esprit* [1])

Vijf jaar later liet zij haar dochtertje te Londen enten, en dr. Keith, getuige van den gelukkigen uitslag, deed de operatie op zijn eigen kind. Gedreven door de openbare meening, gaf de Koning den 9 Augustus 1721 toestemming, om proeven te nemen op ter dood veroordeelde misdadigers; zes, drie mannen en drie vrouwen, waren er toe bereid en werden den 6 September in blakenden welstand op vrije voeten gesteld. Nu had de enting vasten voet gekregen, en bleef tot in deze eeuw gewaardeerd. Zoover ik heb kunnen naspeuren, geschiedde zij hier ter stede voor de l a a t s t e maal op Saterdag den 26 van

---

[1]) Verg. mijn Academische Proeve, Leiden 1857, blz. 11.

Bloeimaand 1810; de stof is genomen van een patient van dr. Pieter Eikendal. De eerste maal viel voor in 1754, en wel door professor Thomas Schwencke; waaruit volgt, dat genoemde Engelschen op een bekend aanbeeld kwamen kloppen. Maar deze vonden grooten steun bij de hooge aristocraten, die hen ondershands hadden ontboden, om zich zelven de gevaren en bezwaren eener reis naar en van Engeland te besparen. De Sutton's hadden daar een eigen pokkenhospitaal met kapelaan en verdere gemakken, te veel om hier te vermelden. Dit Haagsche voorvalletje is door mij behandeld in het Haagsche Jaarboekje voor 1891, als „a bit of high life story, begun and ended within four months."

Terwijl doctor en meester de pennen lieten krassen, verrichtten onze Engelschen vier inoculatiën, op vereerend verzoek van den heer Bentinck van Rhoon. Het Doctoren-Collegie en de Confrerie deden een beroep op Burgemeesteren-wetverkrachters; maar deze, de Grooten niet voor het hoofd durvende stooten, opperden schijnbezwaren; m. a. w. stuurden hen met een kluitje in het riet. Eerst nu ontboden stadsdoctoren Sutherland, die zijn Schotsch diploma overhandigde, dat onderzocht en echt bevonden werd. Hij betaalde de leges, zes ducaten (de ware term is tien zilveren ducatons of *f* 31.50), en daarmede had hij het recht verkregen van geneeskunstoefenaar. „doch hem is ter deeg beduidt, dat zijn makker Heuits, als geen promotie hebbende, dat werk niet mogt onderneemen." De Engelschen waren hier den 23 en de inschrijving luidt: „die 28 Dec. 1767. Alexander Sutherland, Scoto Brittannus. Remis in antonianis Medicorum scholis.

15 nov. 1740." Lezer, erger u niet over de willekeur der gepruikte Burgemeesteren! De wet van 1865 op de Uitoefening der Geneeskunst is in 1878 om dergelijke reden verminkt. Ook de Confrerie daagde Sutherland in, veroordeelde hem tot *f* 25 boete en „by inoculatie elke reys drie guldens." Maar de gildeknecht beurde geen miete (een zesde duit), en Burgemeesteren vermaanden den klagenden Deken „wat zeemanschap met hem te gebruiken." Eindelijk op een mooien dag in het laatst van Januari smeet Sutherland den lastigen gildeknecht drie ducaten toe, geboekt als *f* 15,15, en de meesters deden er het zwijgen toe. Aan hen de gloria obsequii: de eer der gehoorzaamheid.

Tot den 8 Mei zijn beide Engelschen hier werkzaam geweest tot heil hunner beurs; toen verdwenen zij zonder afscheid te nemen, met de kous .... gevuld met gouden ducaten. Den aanzienlijke (en wie is het niet?) rekenden zij eén à tweehonderd ducaten the inoculation; den kleinen burger tien geeltjes in the name of the Lord. Alles „geld bij de visch".

Daar de snijkamer te klein werd voor het toenemend getal meesters, was eindelijk na lang zoeken het oog geslagen op de Jezuiten-kerk in de Juffrien of Jufv Idastraat 1); Schout, Burgemeesteren en Schepenen stelden den 18 November 1771 er *f* 13,000 voor beschikbaar „soo

---

1) Na de opheffing der Orde waren de sieradiën van die kerk overgebracht naar de Fransche kapel in de Casuariestraat, het tegenwoordige gebouw der Fransche legatie; in de plaats van deze kapel werd later de kerk, gewijd aan den Heiligen Antonius en Lodewijk, gebouwd aan den Boschkant of de Princessegracht.

tot aankoop, als tot de nodige reparatie, milioratie en verdere onkosten hoe ook genaamt, wordende de supplianten wijders het gebruyk van het selve huys tot wederseggens toe overgelaten. (get.) Johan Steenis." Den 30 April 1772 is „besloten in een steen er voor te setten: Collegium Chirurgicum. Et theatrim (um) anatomicum 1772." De koop is gesloten voor *f* 8,700 en de onkosten beliepen *f* 6,102.70; maar de Prezident-Burgemeester Vander Goes, in overleg met zijn collegaas, stond uit de stadskas *f* 2000 toe, en nog „jaarlyks 30 Tonne Turf en 20 pond Kaarsen" zoodat er een saldo was van „151—4—4 penninge"; daarvoor zijn gekocht „Een dosijn servetten met zijn tafellaken, voor 31 gulde 12 stuyvers 8 penninge" en is „Gerrissolveert om in de Oosthoek van de Thuyn te doen maaken een Thuynhuys", dat kant en klaar *f* 67 kostte. Onder dankbetuiging werden in November de sleutels der oude Anatomiekamer aan de Regeering overgereikt.

De deur, *cochère*, der nieuwe gildewoning geeft toegang tot een flink portaal. Gevel, deur en portaal zijn bij de herbouwing in 1854 ongerept gebleven; evenzoo de steen, maar de inscriptie is weggehakt. In een vertrek rechts werden de demonstratiën gegeven op een ronde tafel, die op den voet draaide; de banken stonden in een halven cirkel er om heen. Dan was er een groote zaal voor vergaderingen en examina, en nog een zaaltje voor de bibliotheek en de instrumenten. Huybers gaf er zijn eerste les op den 24 September 1772, „den uytnemenden dag die altoos dient in overdenking genomen te werden van tegenwoordige en toekomende heelkonst

oefenaars." Met 26 Meesters, den Professor en den Burgemeester Dedel werd den 13 October „voor de eerste maal in de groote zaal de twee jaarige broederlijke maaltijdt op een aller vriendelykste wyse gehouden." De kosten beliepen „de somma van hondert agt en tagtig guldens daar wynig van voor de knegt over bleef." Dezelfde zaal is den 21 April 1795 „door den Raad [der Gemeente] voor de fransche adsignaten gebezigd om te wisselen tegen Hollandsche Recepisse." De zware storm, die Nederland den 26 Februari 1774 zoo vreeselijk teisterde, had ook het Theatrum niet gespaard en voor *f* 400 schade veroorzaakt, die de Stad bijpaste, hoewel de kas der Confrerie goed voorzien was: „het Potje van de Boetens, plus *f* 160 door den Prof. vereerd, bevat Eenhondert Ryksdaalders. Besloten men: soude Laate schilderen een stuks schilderye uytmakende de Heeren van het Collegie, benefens de Heer Professor 14 Julij 1774." Niels Rode, die het doek vrij middelmatig beschilderde en den 3 Juli 1777 voltooide, ontfing 66 ducaten of *f* 333 en „een vriendelijke maaltijd"; lijst en linnen kostten samen *f* 76.50. Het werd in de Groote Zaal geplaatst, vult nu de linker vlakte in het voorportaal van het Gemeente-museum en is gemerkt nr 182. [1])

Door het twisten met de doctoren over Sutherland in 1767, hadden de chirurgen gedreigd „dat zij nu wel verder zouden reusseeren, en zouden tragten aan de alhier practizeerende doctoren te bedisputeeren al wat na eenige chirurgicaale operatie geleek", want „in Amsterdam was het den doctoren speciaal verboode chirurgie te oefenen",

---

[1]) Catalogus der Schilderijen, 1888, bl 61.

en het Hof van Holland had den 18 Februari 1757 verstaan en begrepen „confirmatoir aan een vonnis van Burg[n] en Sch[n] der stad Zierikzee van den 10 Sept. 1754 in den zake van Allardus Brouwers, Med. Dr. aldaar, Impenetrant van Mandament van reformatie ten eenre op ende jegens Dekens en Omgangers [hoofdmannen] van't chir[s] gilde te Zierikzee", dat deze „uyt hoofde van zijn qualityt als D[r], tot het oeffenen der chirurgie geensints was bevoegd, maar sig daar in 't vervolg abstineeren moest." De Lezer voelt, dat de kracht van het vonnis ligt in het woordje daar, wijl elke stad haar eigen wetten en besluiten maakte en nam, zoodat onze chirurgen zich onmogelijk op deze uitspraak konden beroepen. Tien volle jaren later, den 14 Januari 1778, wordt verklapt, dat Andreas Adam Siegfried; geboren en gepromoveerd te Erfurt, sedert December 1754 med. doctor alhier; „bij wijlen weduwe Monnier in de Pooten" vijf aderlatingen verricht en twee spaansche vliegen gelegd en verbonden heeft. Chirurgen ontbieden hem, maar hij stuurt zijn poes. Burgemeesteren, er in betrokken, gelasten hem ten stadhuize te verschijnen. Hij verwittigt stadsdoctoren, en twee hunner vergezellen hem; het zijn professor Velse en Johan Bernard Sandifort, broeder van den beroemden Leidschen hoogleeraar Eduard. Voorzitter-burgemeester Dierkens en burgemeester van Neck ontfangen hen den 26 Januari. Siegfried moet buiten de ballustrade staan, beide stads-doctoren worden er binnen stoelen aangeboden. Van de aanklacht voorlezing gedaan zijnde, neemt Velse het woord en betoogt: „1°. er is geen wet die den Doctoren het aderlaaten verbiedt; hij zelf had

adergelaten in pressante gevallen [drie in 18 maanden] en er geen voordeel van genoten. 2°. 's Haags wetten waren niet geschonden. Stout en ongewoon was, dat het chir. gilde een D[r] voor zich bestond te ontbieden. Ten waare één man, namentlijk de chirurgijn H. Damen, tegenwoordig oud deken, zich verstout hadde het Gilde tot die onderneeming aan te porren. 3°. Zeedert meer dan twee volle eeuwen was het aan de doctoren alhier vergunt alle de deelen der Medicijnen te oeffenen, waartoe zij bij hunne promotie recht hadden verkregen, zoowel der Chirurgie [waaronder toen ook de obstetrie behoorde] als de inwendige Practijcq. Zulks was niet alleen evident door allerleij zoort van operatien, welke de doctoren van tijd tot tijd alhier naar haar welgevallen en ongestoord, hetzij in de oogen, hetzij in de vroedkunde, hetzij in daaglijksche gevallen hadden ondernomen, maar dat ook in alle ordonnantiën en resolutiën van de Magistraat, de chirurgijns en vroedvrouwen raakende, dat voorregt aan de gepromoveerde Doctoren uitdrukkelijk geconserveert werd. Jaa, dat eindelijk de oud-Deken Damen van dit voorregt der Doctoren alhier zo overtuigt was, dat hij in voorgaande tijden in 't onzeker is geweest; of hij niet zijn zoon, welke tegenwoordig chirurgijn is, [de straks te vermelden Lector Johannes Christiaan Damen] zoude laten promoveeren tot Doctor, omdat dezelve door die promotie het Examen van 't chir. gilde ontgaan, en echter alle vrijheid zoude hebben om 't werk van chir. te doen. 4°. Het geval met Sutherland, toen Burgemeesteren Stads-doctoren tegenover het Gild in het gelijk stelden, en de Meesters beterschap beloofden. Onbetaamlijkheden, in den tijd van anderhalve

eeuw door het chir. gilde nooit ondernomen!" -- Burgemeesteren wilde schipperen. Velse repliceert. — Den 27 Januari roepen de Stads-doctoren alle Haagsche collegaas op, ten einde pal te staan tegen der chirurgen overmoed. — De uitspraak, den 5 Februari, luidde ongunstig voor het gild. — Andermaal kwamen alle doctoren bijeen, en werd „de welgem^e^ resolutie voorgeleezen. NB. Stads-D^r^ zijn echter gewaar geworden, dat eenige Leden in de Mag. hadden geinclineert, om een favorable resolutie voor de chir. te statueeren, en de exercitie der chir. aan de doct. te verbieden." Die inclinatie was aan Velse, als Vroedschap, maar al te goed bekend. De Resolutie van den 3 Februari is zoo onbepaald mogelijk; blijkbaar was de geheele zaak den Heeren vrij onverschillig. Immers het argument van onze Meesters, dat in Amsterdam niemand zonder vergunning van het Gild de chirurgie mocht uitoefenen, lachte Hages Regeering zeer toe. Amsterdam, het nekje, draaide in Holland, het hoofd, alles naar goeddunken. Amstels doctoren, hoe oproerig ook tegen die wetsverkrachting, moesten zich onderwerpen of de praktijk nederleggen, zooals o. a. Bilderdijk's vader deed. Prof. dr. Theod. Jorissen [1]), die met een enkel woord van dit geneesheeren-opstandje spreekt, vergist zich echter als hij zegt, dat „de medicinae doctores aan de academiën ook als chirurgen werden geëxamineerd." Zij deden examen in de theoretische heel- en verloskunde. De doctorale bul gaf recht tot de uitoefening der heel- en

[1]) *Historische Bladen*, Haarlem 1889, blz. 223.

verloskunst in haar geheelen omvang. Amstels Keur werd terecht wille-Keur gescholden; zij baarde vooral opzien, daar onder de doctoren veel jongere zonen van patriciërs waren, die moeielijk in de Regeeringsbanken een plaatsje konden vinden.

De oud-deken Damen, van wien zoo even sprake is, had grooten invloed, en is driemaal deken geweest d. i. 3 × 2 jaren. Toen hij de eerste maal deken werd in 1754, (na een vierjarig hoofdmanschap), was Martinus Wilhelm Schwencke, broeder van Thomas, vier jaar professor Botanices geweest. Dit was een nieuwigheid, den Meesters een doorn in het vleesch, omdat „alle Apothecars en Chirurgijns knegts" de lessen moesten bijwonen gedurende twee jaren. De eerste grief was, dat de Stamper genoemd is vóor het Lancet; de andere, dat „Geen Chirurgijn alhyr met een hortus medicus had te doen." Nauwelijks deken geworden, diende de Confrerie („uit handen van H. Damen") een rekwest in aan Burgemeesteren, om ontslagen te zijn van de lessen in den Hortus, waarop gunstig is beschikt. Bij het begin van den nieuwen cursus in Mei 1755, gaf de professor beleefdheidshalve den deken daar kennis van. Het antwoord teekent den man beter dan het penseel van Rode; het luidt: „Als er tijd was, zou men komen." De lompheid is te grover, wijl bij Resolutie van „Maendag 2 December 1754 de Leden der Confrerie van Cosmus en Damianus, mitsgaders hunne Knechts en Leerlingen voortaan vrij zullen zijn van de betaling omtrent de Hortus Medicus", en alzoo de lessen gratis door hen konden bijgewoond worden. Voor de vierde keer, in October 1778, zou hij deken worden, maar (let op den uitslag) hij verzocht

van de eer verschoond te worden. Toen „wiert met eenpaarigheyd van stemmen gerissolveert om confrere Johannis Christiaan Damen, zoon van den outdeeken in deszelfs Plaas tot Hooftman op de nominatie te brenge. GeEligeert Maandag 10 nov." door burgemeesteren, die de voordracht echter niet altijd goedkeurden; zoo werd in October 1770 Johannes Brughman tot hoofdman gekozen; maar burgemeesteren weigerden de electie, om „dat er rees twee Luterse hooftmanne waare." Hij is de Schriba op de schilderij van Niels Rode. Het kleine schrale mannetje, rechts van den kloeken welgedanen professor, is Hendrik Damen, door professor dr. G. C. B. Suringar[1]) op gezag van den toenmaligen Catalogus voor den professor gehouden; ik heb [2]) op die dwaling de aandacht gevestigd, en de Catalogus van 1888 vermeldt de juiste namen. De oude Damen stelde in 1779 voor om een tabaks spuyt te doen vervaardigen: aangenomen, wijl aan tabaksrook in die dagen een eigenaardig opwekkende kracht werd toegeschreven bij schijndooden. Eenmaal (in den winter van 1853) zag ik de noodelooze aanwending bij een dooden drenkeling te Leiden; het was een walgelijke manoeuvre. Op het stadhuis herkende ik in 1888 de overblijfselen van wijlen gezegden spuit onder allerlei rommel van vervallen grootheid.

Burgemeesteren waren hoorende doof en ziende blind voor de teekenen des tijds. Als derde en laatste staaltje van willekeur in de toelating zonder examen van

---

[1]) Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van 1870, II. blz. 61.
[2]) Ibidem van 1885, blz. 587.

„Hendrik Schutz, Dentiste van Hunne Doorlugtige en Koninglijke Hoogheeden, en Geadmetteert chirurgijn te Amsterdam." Op zijn Requeste volgde de Resolutie van den 9 October 1788, die aldus eindigt: „aan dezelve permitteerende, om als chirurgijn over de Heer van Rheenen, Secretaris der Stad Schiedam te mogen Practizeeren. (get.) J. P. van der Haer." Het verzet der Gildemeesters was olie in het vuur, want bij Resolutie van Woensdag den 10 December hebben de Heeren „goedgevonden denzelven alhier mede als chirurgijn te admitteeren, zonder dat dezelve alvoorens zal behoeven te worden gesondeert", d. i. geëxamineerd, als hij *f* 25 betaalde. Deken en hoofdmannen zouden Schutz als Gildebroeder aannemen, mits „zoo voor de Confrerie als de Posteriteit door een Resolutie die admissie hun wierdt geordonneerd." En Burgemeesteren hebben het gelast. [1]) Behalve deze chirurgijn-dentiste, waren hier den 14 Februari 1793 „reeds Drie kies- en Tandmeesters,"

---

[1]) Niet onaardig is het, om uit de Notulen nog iets over te nemen. Schutz nl. is hier in 1785 geëxamineerd, maar afgewezen; kwam drie jaar later terug en zette „op den Post van zijn Deur buiten zijn gewoone Titul van Dentist & ook Chirurgijn te Amsterdam." De oud-deken J. C. Damen schreef er over aan het Collegium Chirurgicum aldaar, aan „Mijne Heeren en Veel geachte Confrerens", dat Schutz, Duitscher van geboorte, „als Ruiter gediend hebbende dikwerf als Schildwagt was gezien, naderhand tot Baardscheerder der Compagnie, vervolgens als Frater bij den Chirurgijn Major geweest was, en nu Laastelijk als compagniesChirurgijn bij de Hollandsche Guardes gedient had. — Dus is ons verzoek om auffait te zijn, of het waarheid is, dat de voornoemde Schutz, onder het getal der Amsterdamsche heelmeesteren is aangenomen", enz. — Het antwoord luidde bevestigend: hij „is geadmitteerd en heeft zijne Prove tentamen en Examen gedaan".

en één tandmeesteres: „vrijdag 30 januari 1789. I Raijmond verzoekt toelating voor zijn vrouw Charlotte Raijmond, gebooren te Isenborgh, zedert een reeks van Jaaren in Engeland en elders, als kies- en Tandmeesteresse hebbende gefungeert." Toegestaan.

Nog meerdere twisten kenmerkten het Professoraat van Huybers; misschien zal ik die later behandelen. Den 13 Januari 1789 op verzoek eervol ontslagen, stierf hij half Januari 1795, 74 jaar oud, aan een slijmziekte, en is begraven in de Kloosterkerk. Volgens acte van den notaris Vander Waal vermaakte hij bij testament „aan het Theatrum anatomicum desselfs *anatomisch Cabinet*" Het losse scelet en „de kop van haagse toon", in 1772 overleden en „door Sijn Ed. ontleedt", waren reeds aan het Gild geschonken. Deze op dertigjarigen leeftijd overledene schoone leeft nog in den volksmond, wijl zij „van de liefde niets meer wil weten."

Hoewel eenige medicinae doctoren verzochten in aanmerking te komen voor de vacature Huybers, gingen den 24 Januari „Twee Hoofdluiden na de heer Scholten Praesident van de Societeit, — — om het vacante lectoraat — — in faveur van de mede Hoofd-man J. C. Damen te besolleciteeren." En zoo geschiedde het, dat met algemeene stemmen door Hun Edele Mogende de Heeren van de Societeit tot lector in de drie vakken werd benoemd Johannes Christiaan Damen, heel- en vroedmeester alhier, den 29 Januari 1789. Hij oreerde den 23 April in de Engelsche Kerk, toen staande en gelegen Noordeinde, nu woning nr 10. De demonstratiën vingen den 1 December aan. Den 29 Mei 1770

gaf hij aan het Gild „*f* 25 inleg gelt en *f* 25 volgens oud gebruyk voor een anker wijn, alsmeede 30 St. voor de gildebrieft", om den 11 Juni het eerste examen te doen, na vooraf de drie voorgeschreven aderlatingen te hebben gedaan. Het groote examen is afgelegd den 16 Juli; stads-doctoren weigeren de leges, en vader Hendrik geeft een „heerlijke" maaltijd. Den 2 October 1771 volgde het verloskundig examen, „hebbende Syn Ed den dag te voren proeven van Syn bekwaamheydt gegeve int verlossen van een meydt in het diaconiehuys." Hij gaf op alle examina „sterke preuves van groote en veerdige bekwaamheid, zoo dat hy met veel lof" de brieven ontfing. Reeds den 11 Januari 1788 heeft hij „Publieque Les gegeeven aan de Vroedvrouwen." Hij was een bekwaam en handig operateur, en deed o. a. den 29 October 1783 de Symphysiotomie, een kunstbewerking, waardoor men tot op onzen tijd waande de geboorte bij sommige stoornissen te kunnen bevorderen, hoewel helderdenkende waarnemers er geen heil in zagen. Hendrik van Deventer, nuchter opmerker als hij was, heeft reeds op zijn eigenaardigen, eenvoudigen doch echtwetenschappelijken betoogtrant bewezen, dat het „onnoodig is daar van daan hulpe te soeken." De geniale man, hoewel geen academische autoriteit, had zich er op kunnen verhoovaardigen, dat de onovertroffen Andreas Vesalius in 1543 hetzelfde betoogde; immers wat deze is voor de ontleedkunde, is gene voor de verloskunde. Dan, de kunstbewerking liep goed af, reden waarom Schout en Burgemeesteren hem vereerden een zilveren schenkbord, versierd met het Haagsche wapen, waaronder gegraveerd stond:

Der Burger vaderen zijn verblijd,
Dat Damen met behendigheid
Het schaambeen heeft doorsneeden,
Gered een Moeder en haar Kind
Dat hij daardoor hun Agting wind,
Wordt bij dees gift beleeden.

'S Gravenhage, den 12 April 1784.

„Zijnde teffens bij den Courantier Gosse ordre gestelt, om van deese daad in de *Haagsche Courant* van heede [Woensdag] advertentie te doen." Deze ordre is ponctualyk opgevolgd en te lezen in genoemd krantje van den 12 April.

Deze vrouw, goed gevormd, lang (lees: kort) 55 Rhynlandsche duim of 4 voet 7 duim (143 cm.), was reeds tweemaal van een dood kind bevallen, vóor Damen de operatie deed. Voor de vierde maal zwanger geworden deed Damen den 11 Augustus 1785 de kunstbewerking voor de tweede reis, eveneens met uitstekend gevolg. Uit een acte (geminuteerd op een zegel van twaalf stuivers) van den notaris Cornelis Jacob van Brakel in den Haag, blijkt, dat zij heet Cornelia Spranger, oud 37 jaar, is gehuwd met Caspar Stols, wonende aan den Rijswijkschen straatweg, en vandaar alleen gegaan tot het huis van Damen in het Westeinde (zoowat 20 minuten); dat zij op een been kan staan, enz. De acte is van den 6 Juli 1786; dezelfde dagteekening draagt de „Verklaaringe" van den beroemden Petrus Camper, rustend hoogleeraar in de medicijnen te Amsterdam, en Dr. Arnold van de Laar alhier, schrijver van de *Schets der geheele Verloskunde*. Beide geleerden hebben de vrouw in 1783 en '85 nauw-

keurig onderzocht vóor en nà de bevalling en Damen goeden raad gegeven.

Hoewel hij het mes goed en handig voerde, deed hij hier toch niet alle gewichtige operatiën. De Notulen van Donderdag den 15 Augustus 1793 bewijzen dit: „De Hoofdman Leurs geeft kennis, dat hij op woensdag 14 dezer, geadsisteert heeft bij de operatie van den steen, door de heer J. Kemper, verrigt aan, en ten huize van den heer VAN DE LAER junior [1]) medecinae doctor alhier; en ten dieneinde ingevolge de Wet, voor het Gilde ontfangen had drie gulden." — Deze boete moest betaald worden, omdat Kemper geen aanstelling had als steensnijder; zoo werd den 26 Januari 1725 „aangestelt tot steensnijder Jacobus de Nijs, stats-chirurgijn vroedmeester steensnijder tot Leijden in plaats van † Gomarus van Borzel steensnijder tot Amsterdam." Albrecht Haller zegt van de Nijs: „Neusz, eîn Scherer, der durch prof. Rau [gewezen barbier, van 1713—1719 hoogleeraar te Leiden] Unterricht so weit gekommen, dasz er nun allein in Besiz ist, desselben Steinschneidens weise auszuüben. Er läszt sich vor den Schnit 100 Gld. bezahlen, und hat dadurch 23 Häuser sich nunmehr angeschafft."

Den 1 October 1770 werd bij Resolutie „Gepermitteert den steen te snijden aan Gerard ten Haaf, Stads-chirurgijn te Rotterdam, Steensnijder te Delft, Lid der Hollandsche en Bataafsche Maetschappije der Weetenschappen etc[a]."

---

[1]) Henricus vande Laar, Bald Filius, promoveerde te Leiden in April 1791 en overleed alhier in 1794. De stadsdoctor Arnold vande Laar was zijn oom. Deze werd in de wandeling Vande Laar Senior genoemd

Ook toen bestonden reeds Nederlandsche oogartsen: „Confrer Arnoldus Mensink versoekt alleen oculist van 's Hage te zijn", 4 Juli 1755. — Een der beroemdste oogartsen is de Haagenaar Willem Mensert (1780—1848), opgevoed in de stichting van Renswoude, leerling van de lectoren Damen en Schuuring, en hier in 1803 geëxamineerd. Hij vestigde zich te Amsterdam, waar hij overleed. — In 1768 bevond zich hier „Catharina Schouerman nu Stoop, oculist der Steeden dordrecht rotterdam en haarlem." Zij was zeer handig in „het opereren en ligte der cataracten van de oogen."

Damen was ook 's Lands chirurgijn, d. i. heelmeester der Justicie, daartoe benoemd in de plaats van zijn vader, den 14 Januari 1782, vier dagen na diens dood. Hoewel hij als lector bij de examina tegenwoordig was, mocht hij toch geen vragen doen. Dit verdroot hem, wijl hij zich professor noemde. Bij Resolutie van den 4 Maart 1791 werd hem „toegestaan nevens de Stads-Drn te Examineeren zoowel de chirurgijns als de vroedvrouwen." Velse kantte zich heftig daar tegen, maar de oud-Burgemeester Van der Goes zette hem neer.

In den jare 1787 werden de Patriotten aangetast door Pruisen-vrees en velen pakten hun biezen. De keesjes kwispelden lustig en basten vinnig tegen ieder, die niet met hen mede kefte. Johannes Michiel van der Motten († 2 Februari 1803), zoo goedig gepenseeld door Niels Rode, werd uit het Gildebestuur gezet, om eerst acht jaar daarna in zijn rang als oud-deken hersteld te worden; want toen is uitgemaakt, dat het Patriotisme part noch deel had aan zijn ongenade. In 1796 werd hij Hoofdman.

De bordjes waren omgekeerd en de hekken verhangen: de Patriotten maakten lawaai en de Franschen goede sier: deze moesten gevoed en gekleed worden: „Ramplanplan! daar kommen ze (n) an, z' hebben geen kousen of schoenen meer an!"

Den 18 Januari 1795 vertrok Willem V naar Engeland; den 21 April werd de snijkamer gebruikt om de „Fransche adsignaten" tegen Hollandsche „Recepissen" in te wisselen; den 22 Mei werden twee leden uit „Wethouders" benoemd „om te praesideeren bij de Examinaas van de chirurgie en pharmacie", te weten „den Burger C. van Hoey by de Pharm. en den Burger A. de Roij bij de chir" De Hagenaars hadden gedanst om den vrijheidsboom op het Tornooiveld, en ingewijd het eerste jaar der Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap! Een leventje van Jan Pleizier, dat geld, veel geld kostte: „donderdag 28 meij. Ingevolge de Res. van de Provisioneele Repressentanten van Holland, waarbij gelast is geworden, al het gemaakte goud en zilver (Excep Lepels en Vorken) zoo wel van Collegien Godshuizen als van particulieren in de Publieque Schatkist te brengen. — Zijn de navolgende stukken, aan het Collegium [Chirurgicum] in eigendom behoorende aan de daartoe gequalificeerden over gegeeven als Een Zilver Comfoor, Twee dito Zuikerbossen, Vier dito Kandelaren, Vier dito Zoutvaten, Een dito Schenkbord, Een dito olie en Azyn stel. — Terwijl wijders beslooten wierd voor het collegie te houden Een Zilvere Tabaksdoos, Een Zilvere vergulde Beeker, Een dito peperbus. En voor dit in de plaats gegeeven Twaelf Zilvere Lepels en Twaalf dito Vorken.

Bedraagende het overgegeevene in alles, volgens eene ontfangene quitantie de somme van *f* 533„2„. — Zijnde deeze quitantie vervolgens ingewisseld, tegen eene Hollandsche Recepisse, met bijvoeging van *f* 16„12„ — ter Completeering eener ronde somme van *f* 550 „ — „ voor welke jaarlijks Twee en een halve Percento zal betaald worden."

De Bataafsche Republiek achtte het oirbaar en raadsaam groote schoonmaak te houden, door o. a. alle ambtenaren te renoveeren; zij konden, na onderzoek, herplaatst worden als zij dit vraagden en den eed van trouwe aflegden. „Die niet verzocht hadden, werden niet geplaatst." En zoo geschiedde het op Donderdag den 15 Februari 1798, dat Damen het Collegie kennis geeft, dat hij „eergisteren" van de Municipaliteit van Den Haag demissie als Lector in de Vroedkunde had bekomen, aangezien hij tot het afleggen van de „gerequireerde verklaring" niet was opgekomen. Het waarom blijkt niet, daar de eed gedaan is voor de andere vakken.

Het eerste examen dat Damen afnam, had plaats den 6 April 1791, en de candidaat was Bernardus Johannes Schuuring; deze deed in dat jaar ook de beide andere examina tot „volkoomen genoegen" en in December 1794 het vroedmeesterschap, waarbij hij blijken gaf van „doorwrogte Theorie." De leges waren *f* 37.50, d. i. *f* 36 „en 30 stuyvers voor de Gildebrieft en voor het teekenen der attestatie aan ieder presente Leden twaalf stuyvers." Als het stel compleet was bedroeg het aantal leden tien. Schuuring werd voorgedragen als lector in de verloskunde en benoemd door den Raad der Ge-

meente den 20 Februari 1798. De Regeering vereerde hem „Twee Zilvere Tabaks Comfoore ter waarde van *f* 24 : — : — : tot een erkentenis weegens het verlossen van eene kraamvrouw door de Kunstbewerking der Sectio Cesaria, en op ieder van deselve had doen graveeren deze woorden: *Het Gemeente Bestuur van den Haag, aan den Burger B: J: Schuuring, weegens de verlossing van Ba. de Voogd door de Sectio Cesaria den* 5 *Mei* 1799. Het Commité van Stads Financie stelde ze hem ter hand „in het bijweezen van de vrouw, waaraan de kunstbewerking is geschied", op Dinsdag den 9 Juli. Doch den 11 Maart 1800 gaven Wethouders hem hun ongenoegen te kennen, dat de publieke lessen nog niet waren aangevangen; dit kwam, zeide hij, door de vroege en aanhoudende vorst, waardoor hij „tot heeden geen Cadaver had bekomen." Het Gemeentebestuur benoemde Damen den 13 October 1802 tot Deken en Schuuring tot Hoofdman; een korte vreugd, daar deze den 4 Februari 1803 overleed.

Tien dagen later werd Damen door den Raad der Gemeente andermaal tot lector in de verloskunde benoemd; de eeds-bezwaren waren opgeheven en hij bleef lector in de drie vakken tot zijn dood, den 2 September 1804. „'t Water op de borst" deed hem 's morgens ten half negen ure bezwijken in den ouderdom van 54 jaar.

Aan de laatste bladzijde van het Gild genaderd, is een terugblik geoorloofd op de stervende achttiende eeuw; zelfvoldaan en zelfgenoegsaam werd zij op tachtigjarigen ouderdom een opgewonden woelwater en waande zich

liberaal. Staartpruik en haarzak, om met Potgieter te spreken, smeet zij in den hoek en de roode muts zette zij op. Deze, het toppunt van liberaliteit bij dag en bij avond, werd tevens rustpunt bij dut en slaap. De vrijheidszucht had velen zóo overmeesterd, dat het roode hoofddeksel de bovenste verdieping onafgebroken omkleedde, als ware het éen geheel met de hersenpan: het liberale beginsel schoot daardoor zulke diepe wortelen, dat de roode muts als slaapmuts dienst deed en den rustigen slaap des vrijzinnigen zeer bevorderde. Patriotje, wat wildet ge meer? Vijfënnegentig jaar geworden, scheen het den ernstigen waarnemer, dat er iets haperde. Uiterlijk was zij wèl; maar inwendig? Juist de broeiende wollen muts, door meekrap gekleurd, had haar kindsch gemaakt, en mannen van Logica verklaarden haar zielloos. De negentiende eeuw moest het dus in de eerste jaren zonder ziel zien te klaren, en dit is nog zoo kwaad niet. De Haagsche schoone, die op de Vrijheidskar als de Vrijheidsgodin den vrijen volke werd vertoond; die lustig huppelde om de Vrijheidspaal en om het Vrijheidsvuur, waarin hoopen oranjekleursel blakerden, jubelde zich heesch: „auto-da-fé! om den oven (!), wie danst meê? Keezen branden net als vet! Hoort ze knappen! Wat een pret!”

Den Haegh solt, den Haegh rolt, den Haegh holt, den Haegh dolt.

Die Haagsche schoone huwde later den man, die den 11 November 1813 de oranjewimpel uit Hages Sint-Jacob stak en om die wakkere daad des Leeuwen Broeder werd; weduwe geworden, trok zij tot haar verscheiden (diep in de negentig) het Broederlijke Leeuwendeel. Jammer, dat de echt kinderloos bleef, Dit is éen voorbeeld uit

velen, en verklaart tevens hoe luchtig toen met den eed werd omgesprongen. Voor de oude Constitutie (1787): *Juro!* Voor de Republiek: *Juro!* Voor Rutger Jan: *Juro!* Voor Lodewijk; *Juro!* Voor Napoleon: *Juro!* Voor Willem I: *Juro!* Pleit deze eedenspotternij niet voor zielloosheid, dan toch voor karakterloosheid. Trouwens Jan Salie en Jan Lut, de eeste-vioolspelers dier dagen, waren gewoon met twee maten te meten en onderscheid te maken tusschen Fransch geld en Fransch belang. Want karakter te hebben, dat is: op eene besliste wijs zelfstandig in woord en daad te betoonen, wat men waarlijk is en vermag, zooals Dr. Beijnen het uitdrukt, daaraan deden zij niet. De twee Jantjes hebben dan ook tot in lengte van dagen het vette der aarde genoten.

Den 24 September 1798, „'t 4 Jaar der Bataafsche vryheyd", zijn de genees- en heelkundige collegien gesteld onder directie en opzicht van den agent der „Nationaale opvoeding deezer Republicq Th. van Kooten" [1]). Hij is het volgende jaar vervangen door J. H. van der Palm, professor te Leiden sedert 1796 en opnieuw in 1806. Het agentschap zou men kunnen noemen „Ministerie van openbaar onderwijs"; art. 92 toch spreekt van de geneeskundige staatsregeling, de vorming der Nationale zeden,

---

[1]) Theodorus van Kooten, geboren den 22 October 1749 te Leeuwarden, studeerde en promoveerde te Franeker in de Letteren, waarin hij aldaar Hoogleeraar werd den 8 April 1785. Reeds den 16 Mei 1787 werd hij (met nog drie Hoogleeraren) om patriotische gevoelens ontslagen. In het voorjaar van 1799 volgde hij als gezantschapssecretaris zijn vriend Valckenaer op diens tweede missie naar Spanje. Zie Mr. W. B. S. Boeles *Frieslands Hoogeschool*, *II*, blz. 595.

de bevordering van het Openbaar Onderwijs en van Kunsten en Wetenschappen. Zóo luidt „de ingevoerde Staatsregel"; maar het Gemeentebestuur is van een ander gevoelen. Bij Publicatie van het Uitvoerend Bewind van den 5 October is de ontbinding bevolen „van alle Gilden, Corporatien of Broederschappen van *Neeringen*, *Ambachten* of *Fabrieken*." Het Gemeentebestuur maakt ze bekend den 14 en benoemt „Commissarissen ter overneeming van alle Effecten, Gelden, Boeken, Chartres en Papieren", en rekent onder deze rubriek ook de chirurgicale en pharmaceutische collegiën. Beider deken en hoofdmannen meenen te vallen onder de *Kunsten* en *Wetenschappen*, en beroepen zich op de Staatsregeling van den 23 Maart 1798, Addit. art. 7, waarbij alle openbare inrichtingen ter bevordering van wetenschappen voorloopig op denzelfden voet zouden voortduren. Dit veelbesproken artikel luidt aldus: „Alle openbare Instituten, ter bevordering der wetenschappen, in deze Republiek bij de aanneming dezer Staatsregeling aanwezig, blijven op denzelfden voet voortduren; totdat daaromtrent door het Uitvoerend Bewind, eenig voorstel van verandering van het Vertegenwoordigend Ligchaam gedaan, en door hetzelve zal worden goedgekeurd." Den 15 November ontfangt deken W. Leurs een „Extract uit het Register der Res. van het Uitvoerend Bewind der Bataafsche republicq van Dingsdag den 6 November 1798 het Vierde Jaar der Bataafsche Vrijheid: Gehoord zijnde het gerapporteerde van den Directeur Van Hooff, enz. Is na deliberatie besloten, den Raad der Gemeente van den Hage aan te schrijven, zoo als geschied bij deezen, om hangende de

Deliberatien van dit Bewind, de voorschreeve zaken te houden in State. (get.) C. G. Hultman." De chirurgen oordeelen „met de werkzaamheden op de gewoone wijze tot nader order des wegens, te blijven voortgaan." Zij vragen in September 1805 *f* 300 om instrumenten aan te koopen; de Raad besluit: „Toegestaan *f* 200 eens"; en in Maart 1806: „of UwelEdelens de goedheid gelievd te hebben, om aan hetzelve Eene halve hoed Steenkole en eene waage Turf te late toekoomen (get.) ondaanige Dinaer G. W. Holstein scrib. Col. chirurgicum". Het antwoordt luidt: „18 Mt 1806. De Kaamer van Fabricagie van den Haag staat voor dit maal toe: Een waage Turf en een Halve Hoed Steenkoolen Uithoofde der commissien der Factienatien als schoolbestuur bij hunne vergaderingen van ulieder brand meede hebben gestookt. (get.) S. H. Oosthoek."

Het collegium chirurgicum is ontbonden bij Publicatie van den 20 Maart 1804; deze wordt den 27 Februari 1806 geëmaneerd en den chirurgen bij schrijven van den 2 April kond gedaan door de kamer van policie. De deken M. J. Leyherr doet daarvan den 12 mededeeling aan de confrers, die den 1 Mei voor het laatst vergaderen. Den 28 April zijn benoemd in de opgerichte Departementale Commissie: deken Leyherr en hoofdman Johannes Velt, en in de stedelijke: de hoofdmannen Pieter Brugman en Gerrit Wilhelm Holsteijn. „Wij bevelen Uln. in Godes heilige bescherming. De kamer van politie voorn. J: van Hees. Ter ordonnantie van dezelve P: A: 't Hoen."

IV

PIETER DE RIEMER

de laatste docent in de ontleed- heel- en verloskunde.

1804—1831

De raad der gemeente voorzag in de vacature Damen reeds den 18 September 1804, door de benoemingen van Hermanus Adrianus Bake, als lector in de vroedkunde, en van Pieter de Riemer, als lector in de ontleed- en heelkunde. Bake kwam in den Haag aan het Departement van Binnenlandsche Zaken als commissaris der Geneeskundige Staatsregeling. Eerst stadsdoctor te Woerden, was hij in 1787 benoemd tot lector in de verloskunde en stads-vroedmeester te Leiden, waar hij in 1779 gepromoveerd is. Hij werd geboren te Rotterdam den 2 December 1754 en overleed aan een „beroerte" in den Haag den 1 Juli 1803. John Bake, de beroemde hoogleeraar in de oude talen te Leiden, was zijn zoon. Het vacante lectoraat werd aangeboden en aangenomen door Pieter de Riemer, Hages twaalfde en laatste docent, wiens lotgevallen door mij kortelijk zijn vermeld in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* in 1887, als Rapporteur van de commissie voor de geschiedenis der geneeskunde in Nederland. De aanhef luidt: „Dank den Onbekende, die in den zomer van 1885 alle officiëele stukken van den Professor heeft bezorgd ter Archiefkamere, is deze zijn omtrek de eerste juiste. In hoeverre anderen, zelfs zijn vriend en mede-docent Dr. F. J. van Maanen, zich hebben vergist, blijkt bijv. uit de door twee getuigen gestaafde aangifte van overlijden ten stadhuize

en in de gedrukte maandstaten herhaald, waarin de ouderdom is gesteld op 59 jaar. Deze onjuistheden kostten heel wat tijds om den doopdag op te sporen. In de doopboeken der [Sint-Jacob] Groote Kerk vond ik hem eindelijk, t. w. „[Zondag] 29 October 1769 [gedoopt]: Pieter, zoon van Frans de Riemer en Elisabeth Fisscher [get.] Ds. Munnekemolen."

Genoemde Van Maanen, den 16 October 1806 door den gemeenteraad benoemd tot lector in de schei- en artsenijmengkunde, werd in 1802 beëedigd buitengewoon stadsdoctor en bij Keizerlijk decreet van den 2 April 1812 lid der Geneeskundige Jury der Monden van de Maas. Toen in 1808 professor Casper George Karel Reinwardt Franeker verliet, om op verlangen van Koning Lodewijk als directeur van den Amsterdamschen plantentuin op te treden, stond op de voordracht ook onze Van Maanen, broeder van den hoogleeraar Pieter Jacobus en van den minister Cornelis Felix, volgens betweters de Mefisto van koning Willem I. In 1826 legde de doctor de practijk en in April 1837, tot Wethouder gekozen, het lectoraat neder. Met den titel van Staatsraad in Buitengewonen Dienst gewerd hem in 1848 eervol ontslag als Raad-Advizeur bij Binnenlandsche Zaken. Dr. Florentius Jacobus an Maanen, in den Haag geboren den 26 December 1777, overleed aldaar kinderloos den 14 November 1861. Hij was mede-stichter van wijlen de *Vereeniging ter beoefening der Geschiedenis van 's Gravenhage*, wier *Mededeelingen* in twee deelen van 1861—67 het licht zagen. Het eerste deel bevat van zijn hand een opgave der Hage-Docenten minus éen. Deze onoplettendheid komt

voor rekening van den klerk, wiens werk 's doctors naam draagt.

Van Maanen in zijn *Gedachtenis-Rede* [1]) zegt, dat De Riemer's opleiding zeer is verwaarloosd, wat echter later door ingespannen studie is goedgemaakt. Van zijn eerste levensjaren is mij enkel bekend, dat hij in 1782 als leerling is ingeschreven bij mr Carel Verwoert, sedert den 22 Augustus 1744 chirurgijn alhier. Van den 18 September 1793—95 volgde hij te Harderwijk (niet te Utrecht) o. a. de lessen van Jan Bleuland; immers deze oreerde den 30 November 1795 te Utrecht; onder diens leerlingen neemt hij een eervolle plaats in, vooral in het vervaardigen van ontleedkundige praeparaten. De Riemer's fraaie verzameling is na zijn dood door het Gouvernement aangekocht en aan de hoogeschool te Groningen geschonken. Jan Bleuland is te Utrecht de tweede Hoogleeraar, die de vroedvrouwen les gaf sedert December 1795; sedert 1760 toch gaf Prof. Dr. P. Luchtmans aldaar wekelijks éen les aan „adspirant-vroedvrouwen", veertig jaar later dus dan Thomas Schwencke in Den Haag. Den 22 September 1796 deed De Riemer te Duisburg Candidaats-examen en promoveerde er den 29. Hij vestigde zich in Den Haag en gaf tegen een matig honorarium over de ontleed- en natuurkunde van den mensch een college, waarvan gretig gebruik werd gemaakt. In 1799 huwde hij Helena Roelofs, en in 1814, na haar verscheiden, heur halve zuster Elisabeth Roeloffs. Het verschil in de spelling is voor rekening der trouw-acten [2]).

[1]) 's Gravenhage 1831 8°.

[2]) De kennisgeving van De Riemer's overlijden in het *Dagblad van*

Den 18 September 1804 benoemd tot Lector in de ontleed- en heelkunde op *f* 400, doet hij den 24 den eed van zuivering „tot genoegen van [Professor] C. H. Velse, oudt 86 jaar", staat achter de aanstelling met vaste hand geschreven. Het diploma is ook door Velse voor gezien geteekend. Na den dood van Bake wordt aan De Riemer tevens het verloskundig onderwijs opgedragen, waaraan *f* 200 tractement is verbonden. Vrijdag den 5 April 1805 geeft de Raad de gewone *f* 200 cadavergeld, waarvan de Lector *f* 80 ontfangt en aanneemt. Hij bleef tot in het jaar 1830 doceeren, als er cadavers waren.

Sedert 22 Mei 1795 is de burgemeester, voorzitter van het Gild met den titel van Opperdeken [1]), vervangen

's Gravenhage van Maandag 2 Mei 1831 is onderteekend: E. Roeloees, een drukfout, den 4 verbeterd in Roeloffs. Dit *Dagblad* verscheen Maan-, Woens- en Vrijdag.

[1]) De beste Opper-deken was stellig Mr Jan Hudde Dedel van 1752—1777. Ruim 25 jaren was hij „gecomiteerde uyt de Magistraat." Den 31 Maart 1752 werd hij benoemd in de plaats van den overleden Burgemeester Van Assendelft. Deken en hoofdmannen hebben Dedel dien dag „gefeliceerd. Rookten een pyp en dronken een Glaas wijn." „Dinsdag den 20 mey [1777] den dag gekoomen Zynde dat het Collegium Medicum et chirurgicum op de buyteplaas van de Heer Burgem. Dedel genodigt waare hebbe alle de Heere sig daar laate vinde, en zijn seer minsaam van de Heer Burgem. ontfange en op een deftige maaltijd onthaalt, en de Heer Burgemr. met deese heuglijke dag [het vijfentwintig jarig dekenschap] Gefilisiteert." Reeds „Den 26 November smorgens ten 6 overlijd den Heer Burgemeester Dedel, nadat zijn Edle vier daagen te voore op Reyswijk ongelukkig, door het holle van Zijn Reytuig daar uyt gevalle was waar door een Rib gebroken was en voor het overige een zwaare Contusie over de Geheele zijde was veroorsaakt." Hij had den ouderdom bereikt van 75 jaar, en is den 1 December in de Sint-Jacob ter ruste gelegd. Het portret, geschilderd door Aart Schouman, is op het Gemeente-muzeum nr 193.

door een Wethouder, gelijk boven is gezegd; deze draagt sedert den 4 April 1796 den titel van Inspector. Burger Nicolaas van Nuys is de eerste Inspector chirurgiae, en burger Nicolaas Cornelis Wittert de eerste Inspector pharmaciae. Tot op dezen dag heeten de heeren, die de gemeente-apotheek controleeren, Inspectores. Lodewijk van Toulon, Wethouder-Inspector chirurgiae, een flink en degelijk mensch, stelde den 9 Januari 1805 voor, de vaccine toe te passen in de wees- en godshuizen; de Gemeenteraad nam dit voorstel aan. Den 14 Augustus is Dr. Joannes Theodorus van de Kasteele als oudste stadsdoctor ontboden, om middelen te beramen, ten einde „het heilzaam middel der vaccine onder de Arme Ingezetenen alhier, voegzaam zoude kunnen worden bevorderd." Het Collegium Medicum berichtte daarop, „dat den 13 November aanst. namiddags ten éen uur op de chir. Gildekamer een aanvang zal gemaakt worden met het verrichten der Koepokinenting aan de behoeftigen."

Den 10 April 1806 ontving De Riemer een schrijven van Hendrik van Stralen, Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken der Bataafsche Republiek:

„Ingevolge van het bepaalde bij de Additioneele Artikelen tot de Publicatie van het Staats-Bewind van 20 Maart 1801 gearresteerd bij Publicatie van Hun Hoog Mog. van 7 Maart ll. — moet in het Departement Holland eene Departementale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, residerende te Den Haag worden georganiseerd enz. [Zij is opgericht den 28 April]. Met verzoek vooraf geïnformeerd te wezen, of deze benoeming door U zal worden geaccepteerd."

Zij werd aangenomen, evenals het lidmaatschap der

Stedelijke Commissie van Algemeen Geneeskundig Toevoorzicht, opgericht den 2 April. Den 3 Mei hield zij haar eerste vergadering.

Kort daarna, den 23 Juni 1806, deed Koning Lodewijk zijn intocht in Den Haag, en reeds den 7 Augustus waren wij in het gelukkige bezit eener nieuwe Grondwet.

Genoemde Departementale Commissie benoemde De Riemer den 1 Mei 1810 tot „honoris causa heelmeester voor een stad met den eersten graad van promotie, namelijk die eener buitengewone bekwaamheid." Het examen als vroedmeester deed hij den 11 September „met den derden en hoogsten graad." Beide Diplomen zijn „Enrégistré à la Sous Préfecture de la Haye, ce 5 Septb. 1812: L'Auditeur Sous Préfêt Henry de Gestas. Enrégistré au greffe cet 30 Sept. 1812: Tullingh." Dit is Mr Jan Lodewijk Theodorus Constantijn van Oldebarneveld genaamd Witte Tullingh, van 1811—13 commies-griffier, op de Paeuwegraft, thans Fluweele Burgwal. Sedert den 9 Juli 1810 was Nederland, als slib van Maas en Rijn, éen geheel met Frankrijk geworden, en werden, bij Keizerlijk decreet van den 2 April 1812, de Departementale Commissiën opgeheven en vervangen door de Geneeskundige Jury van het Departement der Maasmonden. De Riemer was daar niet bij.

„Mynheer de Landdrost in d° 17 Maart 1808 kennis gevende van 's Konings [Louis Bonaparte] bevel, om te zorgen dat voortaan geene aanstelling of beroep van eenen Professor of Lector in eenige plaats of stad geschiede, dan door Z. M. zelve of ten gevolge van deswegens door Hoogstdenzelven verleende authorisatie", enz. Dit bevel was met

den goeden Lodewijk verdwenen, want den 7 Januari 1812 ontfing De Riemer een eigenhandig schrijven van Goswin Joseph Augustin de Stassart, auditeur bij den Staatsraad, Rijks-Baron, Ridder van het Legioen van Eer en van de Orde der Burgerlijke verdienste van Beieren. „Mr. le Maire de la Haye, monsieur, à qui je viens d'écrire relativement à la profession de professeur en l'art des accouchemens, s'empressera"; *cet.* Zooals den 13 geschiedde: Mr. Isaac van Schinne [Lange Voorhout I 271 in de Cours Napoléon], Maire de la bonne ville dela Haye, Nomme le Sieur Pieter de Riemer Professor Artis Obstetriciae, [Anat. et Chirurgiae]. [1])

Den 5 Mei 1813 benoemt Maire Van Schinne hem tot „chirurgien Consultant de la ville pour assister de ses conseils dans le cas d'opérations graves; *cet.* Art. 1 Le Sieur De Riemer, Docteur en medecine et Professeur d'anatomie, chirurgie et dans l'art des accouchemens, dans cette ville", *cet.* Nog vond ik hem in een Hollandsch stukje van dat jaar vermeld als „Prof. anatom. chirurg. et artis obstr." De ingevoegde woorden zijn dus echt. „Il prêtera serment". Het visum van De Stassart is van den 14 Januari 1812.

Tempora mutantur: „'S Gravenhage den 26 November 1813 In Naam van Zijne Doorluchtige Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Nassau wordt De Riemer benoemd en aangesteld tot Directeur Generaal der geneeskundige uitoeffening bij het Militaire wezen. L. Gr. v. Limburg Stirum." Maar eerst den eed. Den 5 Januari 1814

[1]) De tusschen [ ] geplaatste woorden zijn door een andere hand bijgeschreven.

werd hij met C. Scheidler en J. C. Starck door den Souvereinen Vorst, ieder op *f* 2000 's jaars, benoemd tot lid van het Geneeskundig Bestuur over de armee. Steeds bleef hij stijgen. De Koning benoemde hem den 10 Februari 1814 tot „H. Ds. Consulent Chirurgijn" en den 13 Januari 1818 tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw. Maar hij bedankte voor de eer van „Eersten Officier van Gezondheid bij het Groote Rijkshospitaal te Leuven met den titel en den rang van Professor in de Medicijnen aan de hoogeschool", à *f* 2200, den 11 April 1817. Toen Dr. J. F. van de Kasteele, Prezident der plaatselijke geneeskundige Commissie, was overleden, werd hij in diens plaats benoemd den 21 April 1819. Door de keuze zijner medeburgers kwam hij in den Gemeenteraad den 6 October van hetzelfde jaar, en bij Koninklijk Besluit den 23 Januari 1824, den dag der invoering van het „Nieuw Reglement." Nog benoemde hem de koning tot kerkvoogd den 17 Mei 1826. Onze twaalfde docent was, bij vereerend aanbod, lid van twaalf geleerde genootschappen.

Een bloedspuwing overviel hem in 1827; zij herhaalde zich meermalen. Aan een „borstkwaal" overleed hij te middernacht van 28/29 April 1831, in den ouderdom van 61 jaar, nalatende vier kinderen. De twee zonen stierven in 1838 en 1848. Moge eenmaal een gedenksteen de woning sieren, waarin hij den doodstrijd streed: Lange Beestemarkt nr 9. De achterkleinzoon van den beroemden Mr Jacob de Riemer, die de *Beschrijving van 's Graven-Hage* uitgaf, is het waard. Zijn portret, door Johannes Hari kort voor den dood geschilderd, bevindt zich op het Gemeente-muzeum, nr 74.

Den 1 Mei 1806 gingen de bezittingen der chirurgen en den 30 Mei die der apothekers over aan het Stedelijk Collegie van Geneeskundig Toevoorzicht, en na haar opheffing aan de „Geneeskundige Jury voor het Departement van de Monden van de Maas." In 1814 kwam alles onder den hamer; de Provinciale Geneeskundige Commissie kocht de simplicie-kast, thans eigendom van het Gemeente-muzeum; de echte Egyptische mummie in haar kist kocht professor S. J. Brugmans te Leiden uit de hand. De boeken nam de Plaatselijke Geneeskundige Commissie over, en voegde ze bij de bibliotheek de Cocq, thans ten Stadhuize; de Notulen berusten in het Oud-Gemeente-Archief.

De chirurgicale en pharmaceutische examina zijn nà 1 Mei 1806 afgenomen door de Departementale Geneeskundige Commissie; van den 28 December 1812 tot den 11 November 1813 (den dag van het uitsteken der oranje-vlag) door de Jury médical des Bouches de la Meuse, en van 1814 tot 1865 door de Provinciale Geneeskundige Commissie. Al de genoemde Commissiën vergaderden in de Juffrien nr 2 tot den jare 1854, toen de Anatomie-kamer is verbouwd tot gemeenteschool en onderwijzerswoning. Daarna vergaderde de Provinciale Commissie in het verkooplocaal (rechter bovenvleugel) van het Venduehuis der Notarissen in de Nobelstraat. Het stervende jaar 1865 aanschouwde het verscheiden aller Provinciale en Stedelijke Geneeskundige Commissiën en de geboorte van het Geneeskundig Staatstoezicht: het oude is voorbijgegaan; zie, het is alles nieuw geworden.

Zoo mocht ik uit de bronnen opdiepen meer dan twee eeuwen, een secunde, uit de bestoven geschiedboeken der Geneeskunde, die langsaam de nevelen van bijgeloof en volkswaan optrekt, maar ze niet heeft kunnen vagen, zwaar en dicht als zij zijn. De chirurgen voelden spoedig, dat voortgaande ontwikkeling de eerste voorwaarde is tot zelfbehoud, en verlangden een voorganger en wegbereider op wetenschappelijk gebied. De Haagsche Heeren hadden, spijt pruik en slaapmuts, goede hersenen, en gaven daarvan een flink bewijs in 1750, door de benoeming van M. W. Schwencke tot professor in de plantkunde. Maar de chirurgen, gedreven door den deken Hendrik Damen, den half-geleerde (een gevaarlijk menschensoort), begrepen hun belang niet: zij hebben niet gewild! Zeventig jaren later zou het blijken, dat Hages Regeering een juiste blik had: den 23 Januari 1823 verscheen het Koninklijk Besluit nr 176, rakende de oprichting van scholen ter aankweeking van heelmeesters en vroedvrouwen. De klinische scholen verrezen. Maar weldra bleek ook die opleiding onvoldoende, en de Wet van 1865 eischte éen stand voor alle geneeskunst-oefenaren, de tandmeesters incluis. Lacy! reeds na dertien jaren werd Thorbecke's meesterstuk geschonden: de tandarts afgekoppeld, de toelatings- en eindexamens losgetornd . . . . . De Wetenschap, de Hemelinge, wettelijk gehuldigd als de koe, die de schare van melk en boter moet voorzien! Maar als het den mensch gezet is de cirkelbaan te loopen, dan rest den arts, dorstende en hongerende als hij weldra zal worden, de oud-vaderlandsche scheerwinkel.

Mijn taak is af, zij het gebrekkig. Hages doctoren, pharmaceuten en chirurgen zijn voor de eerste maal ten papiere verschenen. Mijn opvolger, zoo hij iets vindt dat hem minder juist en duidelijk schijnt, zij omzichtig; want óok in de officieele stukken zijn fouten. Daarom moet elk feit, elk jaar, dag en uur zelfs, elk woord, ja elke letter gewikt en gewogen worden. Dank ten slotte aan Hages Gemeentebestuur, dat mij toeliet in het Oud-Archief, ook toen het voor het publiek was gesloten, naar hartelust vrijelijk te wroeten en te snuffelen, waarbij de ijverige Archivaris meermalen mij een hart onder den riem stak, als ik moede en moedeloos de pen neêrsmakte. Vooral dank aan U, Dr. C. E. Daniëls, Neêrlands eersten medicus historicus, die met raad en daad mij ter zijde stond, als een vriend feilen toonend en nimmer verschoonend.

HENDRIK VAN DEVENTER

DE VADER DER WETENSCHAPPELIJKE VERLOSKUNDE

Manet post funera Verum.
Ik verga, maar de Waarheyt blijſt.

I

De zeventiende eeuw was een woelige en onrustige eeuw. Oorlog op oorlog ontrustten ons Gemeenebest, staatkundige en godgeleerde twisten beroerden minder de harten dan de hoofden der vaderen. Vele predikanten misbruikten den kansel als een vrijplaats, om straffeloos schimp en smaad en hoon op andersdenkenden uit te storten. Het geestelijk leven stond beneden peil.

In den jare 1666 trad te Middelburg op de Waalsche prediker Jean de Labadie, welsprekend en wegslepend, boeiend en roerend. Opgevoed door de Eerwaarde Vaderen in het beroemde Collegie te Bordeaux, was hij reeds door de eenvoudige gelofte gebonden, hoewel deze hem de vrijheid liet de Orde van Jezus weder te verlaten. Op den kansel donderde hij als Boanerges en verteederde als Barnabas; maar zijn geliefkoosde onderwerpen, de Hande-

lingen der Apostelen en de eerste Christengemeenten, brachten hem in botsing met de Vaderen, zoodat hij in 1639 de Orde verliet en zich bij de z. g. Jansenisten aansloot. Deze waren toen nog niet uit de Kerk gebannen. De Bisschop van Bazas, De Maroni, wijdde hem tot priester; maar door de Jezuïten vervolgd, vluchtte hij naar Montauban, de hoofdzetel van het Fransche Protestantismus, dat hij in 1650 omhelsde. Hier was hij predikant en professor aan de Protestantsche Academie; maar steeds vervolgd, besloot hij naar Londen te gaan, waar de Fransche gemeente hem beroepen had. Zijn weg, schijnbaar een omweg, voerde hem naar Genève, waar de Calvinisten hem in 1659 eenparig tot hun herder verkozen. Met toestemming der Londensche gemeente bleef hij daar. De roep, die van hem uitging, was zóo groot, dat de kerken te klein waren om de heilbegeerigen te bevatten; uit alle landen kwam men hem hooren, o. a. Jan Gotschalk van Schurman, die na zijn terugkeer te Utrecht het hart zijner zuster ontvlamde door gloeiende lofredenen. Na haars broeders dood zette Anna Maria diens briefwisseling voort met Labadie, vermeidde zich in zijn werken en verbreidde deze in haar vriendenkring. Toen nu de Waalsche gemeente te Middelburg vacant kwam, waren Anna Maria en de vrienden ijverig in de weer, om Labadie te doen beroepen. En zoo geschiedde het, dat hij den 3 Maart 1666 Genève verliet en door de zestigjarige Anna Maria tien dagen in haar huis te Utrecht werd geherbergd. Labadie bekeerde haar niet alleen geheel tot Christus, maar ook geheel tot zich zelven.

Toen aan Labadie, Jansenist geworden, in Normandië een

belangrijke gemeente toevertrouwd zou worden, verzette het Hoofd, de eerwaarde Barcos, een echte menschenkenner, met kracht zich daartegen, zeggende: „Labadie is wel ietwat onderworpen van hart, maar niet van geest. Hij heeft mij beleden, dat hij zijn eigenaardige inzichten niet uit de Vaderen, maar uit het gebed heeft geput. Door het gebed evenwel kunnen wij de genade verkrijgen, om de waarheden uit Gods Woord met vrucht op ons toe te passen; maar het is gevaarlijk door het gebed uit ons zelven de stoffelijke zaken te willen verstaan; dat wil zeggen: enkel en alleen zijn eigen geest volgen is de bron van alle dwalingen en ketterijen." In Middelburg zouden deze woorden vervuld worden. Labadie weigert de Formulieren van Eenheid der Dortsche vaderen te onderteekenen; de kansel wordt hem verboden en de Synode (in Maart 1669) slingert hem en zijn volgelingen Pierre Yvon, Du Lignon en Menuret den banvloek naar het hoofd. Eerst toen een volksoploop en de sterke arm hem dwingen, wijkt hij voor het geweld en sticht met de drie vrienden de Evangelische Kerk, zeggende, dat hervorming noch in de Katholieke noch in de Protestantsche Kerken mogelijk is. Weldra vertrekken zij naar Amsterdam, waar Anna Maria hen met open armen ontfangt. Zij maakt al haar bezittingen te gelde en stelt de opbrengst in handen van Labadie: de gemeenschap van goederen is een voldongen feit. In October 1670 verlaten de vrienden, ten getale van negenënveertig, het vaderland en vestigen zich te Hervord in Westfalen, waar zij hun Patmos hopen te vinden.

Hier ontmoeten wij hoogstwaarschijnlijk onzen Hendrik voor de eerstemaal. Geboren in Den Haag den 16 Maart 1651, was hij gebrekkig opgevoed, kunnende lezen en schrijven, maar kennende „de rekenkonst zeer weinig". Als goudsmidsgezel had hij zich toegelegd op het graveeren in goud en koper, tot God, schrijft hij, „my de genade gaf, van omtrent op myn zeventiende jaar, of wat daar over, vader, moeder, vaderland en alle maagschap na den vleesche te verlaten, en voor eeuwig te verzaken aan mijn beroep, dat ik tot die tijd toe geleerd hadde, om dat ik oprechtelyk geloofde, dat ik den nederigen Jezus daarin en daardoor niet konde verheerlyken." Deze woorden zijn geheel overeenkomstig de leer der Labadisten. Het Katholicisme heeft kloosters, het Protestantisme sekten; hier was een Protestantsch klooster, waarin het leven het karakter aannam van farizeeuwsche heiligheid: de wereld was dichterbij dan ooit. Het mysticisme ontaardde weldra in excultatie, zooals zij het noemden, en steeg tot huppelen en springen. De toestand werd hachelijk. Toen hield De Labadie een predikatie ten voordeele van het huwelijk, waarna de meesten in het bootje stapten. Wie van de broeders en zusters gehuwd waren, was zelfs niet aan alle leden bekend, want bij de burgerlijke overheid werden hun huwelijken niet aangegeven. Na een verblijf van anderhalf jaar, moest, den 23 Juni 1672, Hervord worden verlaten, op bevelschrift van het „kaiserliche Kammergericht" te Spiers. De zeer vijandige bevolking, opgezet door de Luthersche geestelijkheid, zag hen gaarne vertrekken. Na een kort oponthoud te Sundern vestigen zij zich te Altona, in Hol-

stein (toen Deensch) waar Van Deventer in aanraking komt met den medicinae doctor Walter, een zeer scherpzinnig scheikundige, die als geneesheer de gemeente bijstaat, en hem in de leer neemt. In Mei 1675, na den dood van De Labadie, moest Altona worden verlaten, op geruchten van een oorlog tusschen Zweden en Denemarken. De Broederschap vestigt zich nu bij Wiewerd in Friesland op Thetinga-State, het oude Waltaslot [1]), nog het Labadistenbosch genoemd. Deze State was het eigendom van Cornelis Aerssens van Sommelsdijk, die als Gouverneur van Suriname in 1688 aldaar door oproerige soldaten is vermoord; hij had aan zijn zusters in 1675 deze bezitting overgedragen, en drie harer vertrokken uit Amsterdam met Labadie; deze huwde Lucie de jongste, en Yvon Anna de oudste.

Van Deventer heeft zich al dien tijd op de chirurgie toegelegd en is reeds een zeer bekwaam heelkundige. Hij, „onsen broeder, die de sorge van de sieken heeft”, opereert in 1679 Du Lignon, na den dood van Labadie, met Yvon leider der gemeente. In het genoemde jaar begint hij de verloskunde te beoefenen, wat hem gemakkelijk valt, wijl hij zeer gezien en geacht is, maar vooral, omdat zijn vrouw gewoon is barenden bijstand te verleenen. Mannen sprongen toen alleen in de bres bij moeielijke gevallen, want de vrouwen zouden hen niet geduld hebben. Stellig is het huwelijk gelukkig geweest; hij toch had „altoos door de genade Gods een afkeer

---

[1]) De spelling W a l t h a is onjuist. De stins of state behoorde eertijds aan het geslacht W a l t a. Thans is zij een boerderij, waarachter een hoogte, omringd door greid- of griendland. Het volk noemde daarom de Labadisten B o s c h l u i.

van de zonde der onkuisheyd", en zij was een flinke, opgeruimde vrouw, die haar man tien kinderen schonk. Na den dood van Du Lignon, den 2 Februari 1681, wordt Yvon de leider en Van Deventer sprekende broeder, d. i. hij gaat de gemeente vóor in toespraak en gebed. Hij is een geliefd leeraar en helper en voor de omwoners een toevlucht in den nood. Den 10 Juli 1682 wordt een huizinge aangekocht ten oosten der kerkbuurt van het dorp Wiewerd. „Dit huis was ten gebruike der patiënten, die Mr. Hendrik van Deventer zal komen te meesteren"; wat hij vrijelijk doen mocht, daar eerst in 1723 maatregelen aldaar zijn genomen, om het practizeeren zonder examen te beletten.

Op het „Huys" of Waltaslot leeft hij wel in afzondering van de wereld, maar legt zich met de borst toe op de wetenschappen, leest „de werken van Paracelsus en (Jean-Baptiste) van Helmont, doch vooral die van hun uit-legger George Sterkey"; beoefent ijverig de scheikunde, richt een laboratorium op, vervaardigt geneesmiddelen en sweetpillen, algemeen in ons land gezocht, en die dus der gemeente groot voordeel opleveren. De vergelijking dezer pillen met die van Holloway gaat mank; zijn de laatste bepaald purgeerpillen, de eerste, als zij goed werken, moeten met purgeerpillen gebruikt worden. Maar daarvan make men Van Deventer geen verwijt; immers Boerhaave, en die hem overtreffen, doen desgelijks.

Zijn roem als heelkundige stijgt dagelijks, zoodat men hem zelfs te Rotterdam [2]) ontbiedt; ook wordt hij opgezocht

[2]) „Ik nog wonende tot Wiewert in Vriesland (zoo ik meene in 1688 of 1689) eens tot Rotterdam zijnde," enz. Waarschijnlijk bezocht hij in

door den beroemden Henricus à Moinichen, lijfarts van den Koning van Denemarken. Hij ziet, hoe eenvoudig doch doelmatig Van Deventer rhachitische kinderen (lijdertjes aan z. g. Engelsche ziekte) behandelt met zwachtels, keursen en laarsjes. Een dringende noodiging om Kopenhagen te bezoeken wordt aangenomen.

Dáar aanschouwt hij de heerlijkheid der wereld, dáar gevoelt hij de waarde van zijn practijk; hij berekent reeds meer dan *f* 10,000 ingebrokkeld te hebben; wat hem, vader van tien kinderen, ongeoorloofd schijnt en doet besluiten de gemeenschap op te zeggen: de natuur heeft gezegepraald over de leer. De omstandigheden werkten mede. De freules Van Sommelsdijk wenschten bij haar leven de familiebezittingen te verdeelen. De Broeders en Zusters vermaakten elkander alles bij testament, en „de overigheyt" zeide, dat die onderlinge beschikkingen „niet bondigh waren." Het was „Van Deventer, een der voornaamste, en een sprekend broeder, [die] dezen haas opjoegh en lopende maakte. Hij hadde met sware onkosten van het Huis, sigh lange in de *stofscheydinge* [scheikunde] en de *artzenie* of *heelkonde* [geneeskunde] geoefent. Dit nam met hem een besonderen voortgang, zoodat het Huis meest door hem bestond, of eindelijk zou moeten bestaan." Het cijfer van negen-

een der genoemde jaren ook zijn ouders in Den Haag. Hij was gehuisvest bij zijn Suster, en behandelde een harer buurvrouwen, lijdende aan vijt: „zoo hebbe ik een goet getal levendige aardwormen, om de vinger heen gewonden." Dit was 's avonds; den volgenden morgen was het absces doorgebroken. — Nog altijd zijn levende aardwormen een geliefd volksmiddel in velerlei ongesteldheden.

enveertig leden, in October 1670 uit Amsterdam getogen, was tot honderd tweeënzestig geklommen, die in Mei 1675 te Wiewerd kwamen. De quantiteit echter, niet de qualiteit was toegenomen: de geestdrift was bekoeld. Tegen het einde van 1692 had de ontbinding plaats. De Evangelische Kerk is op drieëntwintigjarigen leeftijd bezweken. Velen vertrekken, Yvon (hij had het beste deel gekozen), achterlatende als Heer van Thetinga-State met enkele hulpbehoevenden. De laatste Labadist, Coenraad Bosman, is in 1732 uit Wiewerd vertrokken; hij was sprekende broeder, en overleed als „loffelijk borger" te Leeuwarden in 1744. Van Deventer zet zich in de Kerkbuurt neder, verlangende naar een ruimer veld voor zijn arbeid. Bloedverwanten, vrienden en misschien ook zijn hart trekken hem naar Den Haag, waar de plaats, door Dr. Cornelis Solingen ledig gelaten, nog altoos onvervuld is. Deze, in Maart 1687 overleden, was de gevierde man, die het algemeene vertrouwen bezat. Prof. Dr. Cornelis Bontekoe bewonderde zijn „dexteriteyt en oordeel", Dr. Theodorus Schoon zag „nooit handiger, opmerkender, vernuftiger en grooter Heelkunst Oefenaar", en C. S. V. W. d. i. Dr. Cornelis Stalpert vander Wiel, riep de „vrouwtjens" toe:

Wilt op *Solingen* vry bouwen,
(Naest *Godt*) en zyt voort gerust,
Want dat ghy 't hem mooght vertrouwen
Daer van ben ik wel bewust.

Maar zal hij oogluikend toegelaten worden? Meer dan waarschijnlijk verkent hij het terrein en acht het geraden een wettigen graad te verkrijgen. Dat hij het Latijn niet

verstaat, kan geen beletsel zijn, daar in hetzelfde jaar 1692 te Utrecht twee promotiën tot doctores medicinae in de Nederlandsche taal plaats vinden [1]). Dit bemoedigt hem, want hij kan nog niet geweten hebben, dat aan die twee doctoren, wegens hun onbekendheid met het Latijn, de practijk te Amsterdam was verboden. Te Utrecht is hij niet bekend, stellig wel te Groningen, waar reeds in Juni 1683 Job Baster „synde chirurgus ende operateur tot Zierichzee, ende de latijnsche spraecke niet magtigh, op duits" is geëxamineerd en gepromoveerd. Het gelukt dan ook aan Van Deventer vrijstelling van het Latijn te erlangen en in de moedertaal tot het examen te worden toegelaten de 27 en 29 October, en op stellingen te promoveeren den 1 November 1694. Het examen cum applausu, met toejuiching; de promotie cum laude, met lof.

Alle examens en promoties hadden natuurlijk in het Latijn plaats. Daarvan is echter soms vrijstelling gegeven in de medische faculteit (hier is sprake van Groningen) en de besluiten daartoe zijn altijd met zeer verstandige motieven omkleed. Toch scheen men het zoo heel streng niet te nemen. De filosofische faculteit nam examen af in de Nederlandsche taal voor militair-ingenieur en landmeter, waarvan twee den 20 December 1617, één den 16 Maart 1808 en zes-en-twintig in de achttiende eeuw. In de geneeskunde tel ik vier promotiën; in 1683 Job Baster, in 1694 Hendrik van Deventer, in 1698 Boenaart en in 1699 vermoedelijk de Haarlemmer Johan Huwe, althans den 13 Maart 1705 is in de *Acta Sena-*

[1]) Daniel Rude den 16 Maart en Marcus Meijer den 15 Juli.

torum vermeld: „op 't versoeck vanden Doctor Medicinae Johan Huwe, Harlemensis (voor desen in 't duyts alhier geëxamineert, ende promoveert) door een brieff aen Prof. Lammers gedaen, dat hij mochte op nieuws in 't Latijn geëxamineert worden, ende vervolgens in deselve taele disputeren; is geresolveert, dat alhoewel hij niet op 't nieuw kon promoveert worden, men hem evens wel in 't Latijn sal examineeren en laten disputeeren, mits gevende een maeltijdt; off in plaets van de maeltijdt 60 Car. gl. geldt, en wat tot het expediëren van een tweede Bulle gerequireert wordt." Of de komoedie vertoond is, weet ik niet. Zelfs had den 31 October 1695 een promotie in het Hoogduitsch plaats. Voor de eerste maal in onzen tijd, den 24 Juni 1842, verleent de Koning dispenzatie van het gebruik der Latijnsche taal aan den procureur J. van Dijk te Zutphen, om zijn juridische stellingen in het Hollandsch te verdedigen. Het eerste schaap is nu over de brug.

Edoch, toen in 1741 op de Groninger Hoogeschool de blaam werd geworpen, dat men een e z e l zou gepromoveerd hebben, verklaarde de Senaat met stalen voorhoofd, dat hier nooit iemand in het Hoogduitsch of Hollandsch gepromoveerd was, en dat de wetten dit ook niet toelieten: quod nemo admittatur in Curiam nostram ad examen lingua Germanica vel Belgica subeundum, verum obstet huic admissioni expressa lex. Als de deftigheid maar bewaard bleef, dan zag men in die dagen niet op een leugentje om bestwil. Handelde de Senaat al vrijgevig, hoog houdt hij de eer; tot tweemalen toe, in 1647 en '49, biedt een kwakzalver, habitans in comi-

tatu Hollandiae, *f* 100 aan de medische faculteit, als zij hem de doctorale bul wil tehuis sturen. Maar de Senaat bewaart een verachtelijk stilzwijgen.

Ook te Franeker hadden, op uitdrukkelijk verlangen van den Stadhouder, in 1694 twee Hollandsche promoties plaats. Evenzoo te Harderwijk in 1761 en 1774, allen in de geneeskunde. Of te Leiden vóor 1854 eenige publieke promotie in de landtaal is geschied, heb ik niet kunnen ontdekken.

Alea jacta, geworpen is de steen. Na een verblijf van bijna twintig jaren, de beste zijns levens, verlaat Van Deventer Wiewerd en de vrienden op het Waltaslot en vertoont den 9 December 1694 zijn diploma aan het Haagsche Collegium Medicum, anders gezegd de stadsdoctoren, daartoe door den Magistraat aangewezen bij Resolutiën van den 5 Februari 1672 en den 26 Juni 1674. Het diploma moet overgelegd worden „omme by haerl. gesien en geëxamineert te werden naer behooren". Maar de Haagsche doctoren zijn niet gesteld op een collega, wiens faam zoo groot en algemeen is: hij moet geweerd worden. Nu waren de twee doctoren, in 1692 te Utrecht in de moedertaal gepromoveerd, uit Amsterdam, waar zij zich vestigen wilden, geweerd op het advies van het Collegium Medicum, wijl zij de Latijnsche taal niet machtig waren. Fluks neemt Dr. Cornelis Stalpert vander Wiel, broeder van Professor Johan, de pen op en schrijft, nomine collegii Medici Hagae Comitum, om inlichtingen „Aan den Hooggeleerden Heere, Mijn Heere Egbertus Veen, vermaart Practisyn in de Medicynen en Deken van het Collegium Medicum

te Amsterdam". Het antwoord wordt den Magistraat voorgehouden; deze zwicht..... en de praetense Doctor Van Deventer moet Den Haag verlaten, want de Heeren zijn oppermachtig in dezen goeden ouden tijd. De geheele briefwisseling, de kladden (minuten) incluis, zelfs een notariëel afschrift van zijn diploma, alles is ten Raadhuize zuinig bewaard gebleven. De geleerde pruiken zegevieren! Zelfs nog in 1723, toen Van Deventer's *Nader Vertoog* in de Latijnsche taal verschijnt, betitelen de Leidsche Hoogleeraren Boerhaave, Oosterdyk Schacht en Albinus (Bernhard Siegfried, de beroemdste van zijn geslacht) hem vir expertissimus (zeer ervaren man), en niet, zoo het behoort, en ook de Groninger faculteit doet, dominus doctissimus (zeer geleerde heer).

Zeer kalm laat Van Deventer den storm in den Hofvijver bedaren en trekt naar Voorburg. De Heeren zijn echter weldra overtuigd, dat de verbanning onwettig is, en Hendrik komt terug, zorgdragende in zware gevallen, „tot voorkoming van blaem en naspraek", zich door bevriende collega's te doen vergezellen. Reeds den negenden Juli 1695 opereert hij „Jannetje Raatzels, Dogter van Jacob Raatzels, Tuynman in 't Spykemakers slop in Sgravenhage". Achttien jaren is zij kreupel geweest en loopt op twee krukken, daar haar linker been door het likteeken van een brandwond als een haak naar achteren is opgetrokken. In tegenwoordigheid van twee meesters chirurgijns verricht hij de huidsnede, enz., rekt door een spalk het been langsaam uit; zij is „na verloop van zes volle maanden, volkomelyk genezen. En heeft zonder behulp van kruk

of stock, haer been gebruykt". De operatie is zóo echt wetenschappelijk, de behandeling zóo juist en doelmatig, dat geen specialiteit onzer dagen beter zou kunnen handelen. Uit alle oorden van ons land, ja zelfs uit het hartje van Duitschland, stroomen hem lijdenden en hulpbehoevenden toe, die hij verpleegt òf in zijn huis op de Amsterdamsche Veerkade nr 20, òf in wat in onzen tijd zou heeten een orthopaidiesch instituut. Als specialiteit behandelt hij hoofdzakelijk rhachitische kinderen, lijdertjes aan de z.g. Engelsche ziekte, zooals reeds is gezegd. In 1701 schrijft hij: „ik danke God, dat Hy my konst en Wetenschap genoeg gegeven heeft om aan myn nooddruft te konnen voorzien, zoo voor my zelve, als voor myne Familie, zonder dat ik my behoef door vrouwen te verlossen te geneeren."

Zijn middelen vergunnen hem in 1705 Sionslust te Voorburg [1]) aan te koopen, na reeds den 19 Mei 1702 de gelukkige bezitter te zijn van het huis op de Amsterdamsche Veerkade nr 20; het huis, dat ik aan de vergetelheid heb mogen ontrukken, en waarin anno 1708 zijn godgeleerd werk *De laatste Monarchie* geschreven en gedrukt is. Want evenals de Labadisten heeft ook hij zijn eigen drukkerij, misschien wel twee, daar in 1710 is „gedrukt tot Voorburg op Zionslust" *De openbaring van Jezus Christus*, twee deelen, mede door hem geschreven.

De laatste levensjaren brengt hij door op Sionslust. Te

---

[1]) Aan het einde der Heerenstraat is rechts de Sionsstraat (het oude Schoolplein), een kort slop of *cul de sac*, uitloopende op een ijzeren hek. Op de stijlen staat SIONS LUST; het huis is gemerkt A 6. Ook op den koepel aan de Leidsche trekvaart staan deze woorden.

Voorburg in de Protestantsche kerk vóor de oude consistorie dekte [1]) een blauwe zerk eenmaal zijn gebeente. Het afgesleten opschrift luidt:

Hier legt begraven
HENDRIK VAN DEVENTER
medicinae doctor
geboren in 's Gravenhage
den 16 maert 1651
gestorven tot Voorburg
den 12 december 1724

II

Het tijdperk, waarin Hendrik van Deventer leeft en werkt, kan met een enkele trek geschetst worden: de menschelijke geest is om zoo te zeggen de voorname, bijna de eenig handelende persoonlijkheid. Het vrije onderzoek is algemeen. Staatkunde, Godsdienst, Wijsbegeerte; de Mensch en de Maatschappij; de Natuur, zoowel de zedelijke als de stoffelijke, alles wordt te gelijk een voorwerp van navorsching, van twijfel; de oude wetenschappen worden het onderste boven gekeerd, om verjongd op te doemen aan de kim. Het is een beweging, die zich in alle richtingen golvend voortplant, ontstaan uit éen middelpunt.

Van Deventer is een der geroepenen; hij voelt zich uitverkoren tot hervormen, hij beschouwt zich als een soort van Schepper, want hij is zich bewust „een byzonder talent van God" ontfangen te hebben. Hoe komt hij aan die stoutheid, hij, eenvoudig als een natuurkind,

[1]) Wegens verzakkingen zijn in het voorjaar van 1868 de kerkgraven geruimd, de beenderen verzameld en achter de kerk ter aarde besteld. De gave zerken, ook die van Van Deventer, zijn ongeveer op de oude plaatsen gelegd.

volkomen vreemdeling in de wijsbegeerte van Aristoteles, in de geneeskunde van Hippokrates, in de dogmatiek van Galenos? Wel heeft het Humanisme de Scholastiek overwonnen, maar nog altijd loopen de geleerden in haar gareel en stoffen op hun letterwijsheid, die hen doet zien als door een gekleurden bril. De letterknecht staat den eenvoudigen waarnemer in den weg, en slechts een enkele werpt den ballast over boord en verbreekt de knellende schoolsche boeien.

Van Deventer, de ongeleerde, heeft wat men noemt gezond verstand en een scherp oordeel; hij vormt zich door lezen, overpeinzen en nadenken en, eenmaal zijn roeping begrijpende, rust hij niet vóor zijn levenstaak is afgesponnen; die taak is de verloskunde. Als een andere Columbus ziet hij haar en haar alleen.

Steure, muthiger Segler! Es mag der Witz dich verhöhnen,
Und der Schiffer am Steu'r senken die lässige Hand.
Immer, immer nach West! Dort muss die Küste sich zeigen,
Liegt sie doch deutlich und liegt schimmrend vor deinem Verstand.
Traue dem leitenden Gott und folge dem Schweigenden Weltmeer!
Wär sie noch nicht, sie stieg' jetzt aus den Fluten empor.
Mit dem Genius steht die Natur in ewigem Bunde:
Was der Eine verspricht, leistet die Andre gewiss.

Zonderling, maar waar is het, dat de verloskunst tot de achttiende eeuw de verschoppelinge is harer beide zusterwetenschappen. Staan de genees- en heelkunde, sinds Harvey het voorhangsel scheurde en het heldere zonnelicht tot haar toegang heeft, op een vrij hoog standpunt, de verloskunde snakt nog naar haar Prometheus, die het hemelsche vuur den armen aardbewoonsters zal schenken.

De oorzaak dier duisternis ligt niet verre: de verloskunst,

hoewel ouder dan de mensch, is sedert den beginne in de handen van ruwe onontwikkelde vrouwen, die zich verhoovaardigen op haar ondervinding, de dekmantel der onwetendheid. In dien goeden ouden tijd heeft het leven van de barende luttel waarde, dat van het ongeboren kind is volstrekt waardeloos. De geneesheer, als hij ontboden wordt, schrijft een oceaan van geneesmiddelen voor, die ons doen zuchten of glimlachen. Dan komt de meester met scherpe werktuigen, verbrokkelt het kind, onverschillig of het levend of dood is, ruw en onbarmhartig als een gevoellooze slachter. Meêdoogenloos wordt het opgeofferd en de moeder, meermalen hevig gekwetst, valt letterlijk als slachtoffer van den onhandigen meester. Want tot de achttiende eeuw is de verloskunst of beter de afhaalkunst het stiefkind der chirurgie, die voor deze gevallen terecht den naam van handkonst verdient, want heelkonst ware een vinnige spot! En, als na uren martelens het werk niet vordert, dan wordt de vrouw aan haar lot overgelaten; langsaam en smartelijk ontvliet haar het leven; amechtig smacht zij naar den dood, den waren verlosser! . . . . .

Lees de schriften van dien tijd, lees hoe zwart Van Deventer schildert de verregaande onwetendheid der vroedvrouwen, de volkomen onbekwaamheid der meesters! Zelfs Solingen, een der meest ontwikkelde zijner voorgangers, schrijft, of het zoo behoort, in 1684: „Sulx naer ordonnantie van een Cordiael myn afscheyt genomen hebbende”. En Van Deventer even ongekunsteld in 1719: „Ik kan my vrywillig beroepen op alle de Vrouwen die ik verlost hebbe t’zedert den tydt van 28. a 30. Jaren, de voorige

tydt stellende onder de tydt van myne onkunde, volgens de gemeene (de toen gevolgde) methode, en ik mag vryelyck zeggen, dat ik niet en weet, in al die tydt, by meer als by 2. of 3. Vrouwen geweest te hebben, daar ik vergeefs aan gearbeid hebbe, de anderen hebbe ik allen gelukkig verlost in zeer weinig tydts."

Uit het kwade is het goede geboren: de losbandigheid van het Fransche hof in de zeventiende eeuw doet het ingeschapen schaamtegevoel der vrouw dalen en de vroedmeesters komen in de mode. Goed onderricht en wetenschappelijk gevormd, zijn zij in staat nauwkeurige waarnemingen te doen en gezonde begrippen te verspreiden. Herhaaldelijk leest en bestudeert Van Deventer de werken van Mauriceau, Portal, Peu en Dionis. Maar — „alle de schryvers tasten gelyk de blinden na den wand, deden bij hazard haar werk en namen het een voor 't ander. — Waarom ik dan, haar Schriften aan een zyde zettende, my beneerstigde alles zelfs door de Ontleedkonst aan doode Menschen, zoo wel als door naauwkeurig en opmerkend gevoel by ieder voorval te onderscheiden, 't welk doende, ik onder Gods Zeegen niet ben blyven hangen in gedurige twyfelingen, maar hebbe my zelve konnen voldoen en volkomentlyk gerust stellen." — In 1696 kondigt hij de *Dageraet* 1) aan en de aanbrekende achttiende eeuw aanschouwt het *Nieuw Ligt!*

Ja, dat is de morgenstond: de nevelen trekken op, de fundamenten der wetenschappelijke verloskunde zijn gelegd, „de konst van Vrouwen te verlossen (is) voortaan een heilzame wiskonst. Godt geve,

1) Zie Bijlage VIII.

dat dit mag zyn de vrugt van mynen arbeid, tot behoud van veele Vrouwen en Kinderen, en tot Heerlykheid van zynen Driemaal Heiligen naam! Amen."

Zijn gebed is verhoord. De goudsmidsgezel, gedreven door een onweêrstaanbre macht, doende wat zijn hand vindt om te doen, gerijpt in den strijd des levens, geoefend in de school des verstands, de ongeletterde maar nauwlettende bespieder der natuur, biedt de vruchten van overpeinzing, nadenken en oordeel uit innige dankbaarheid aan de Mannen met „gezond oordeel en yver tot bescherming van de verdrukte onschuld", die hem „als een natuurlyk Burger en wettig Geneser ontfangen en geadmitteert" hebben, aan „Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Regeerders der Stede 's Graavenhage."

Iö! het daget.

De geheele wereld huldigt Hendrik van Deventer, den Vader der wetenschappelijke verloskunde, want hij is niet enkel de grootste verloskundige der Nederlanden, maar ook zijner eeuw. Zijn *Nieuw Ligt* is het eerste werk, dat aan streng-wetenschappelijke eischen voldoet. Hier zijn geen mededeelingen van waarnemingen, maar haar uitkomsten. Hier „is wisheidt, — geen onfeilbaarheidt."

Dit werk is klassiek, omdat het niet steunt op het gezag van eenig schrijver, maar is opgesteld naar eigen vinding en begrip, eenvoudig, duidelijk en juist.

Voor zulk een man was nog geen gedenkteeken verrezen! Een voorstel in dien geest der Afdeeling Groningen van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst vond in 1884 geen genade bij de Alge-

meene Vergadering. Maar de Afdeeling 's Gravenhage en Omstreken heeft het huis op de Amsterdamsche Veerkade nummer twintig doen versieren met het portret van den grooten Hagenaar, omlijst met de spreuk Manet post funera Verum (de Waarheid blijft na den dood). De Latijnsche lezing kwam der Afdeeling geschikter en gepaster voor dan Van Deventer's uitdrukking: ik verga maar de Waarheyt blyft.

Op Woensdag-namiddag ten drie ure van den 12 December 1888 vergaderde het Bestuur der Haagsche Afdeeling onzer Maatschappij (afwezig de Penningmeester) met een zevental genoodigden ten huize van den schipper TETENBURG. Na een flinke, welsprekende improvizatie van den Voorzitter werd het borstbeeld ontbloot, en den eigenaar van het pand overhandigd deze

OIRKONDE

In de buitengewone vergadering der Afdeeling 's Gravenhage en Omstreken van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, gehouden den 28 Juni 1888, is, op voorstel van Doctor R. KRUL, besloten om ter eere van den beroemden land- en stadgenoot

DOCTOR HENDRIK VAN DEVENTER,

en om hulde te brengen aan diens groote verdiensten voor de wetenschappelijke verloskunde, een gedenksteen te plaatsen in het huis weleer door hem bewoond op de

Amsterdamsche Veerkade nr. 20; zijnde van de noordzijde het zesde huis, gaande van de Korte Kranestraat naar de Wagenstraat.

Ingevolge dit besluit der Afdeeling heeft het Bestuur aan den tegenwoordigen eigenaar en bewoner G. TETENBURG vergunning gevraagd een gedenksteen in den gevel van het huis te doen plaatsen, welk verzoek bereidwillig is toegestaan; waarna aan den beeldhouwer E. A. F. BOURGONJON de vervaardiging van den steen is opgedragen. Op kunstvaardige wijze heeft deze den gedenksteen met het borstbeeld, in zandsteen gehouwen, versierd; terwijl in de omlijsting de spreuk is aangebracht: Manet post funera Verum.

De steen rust op een voetstuk waarop gebeiteld zijn de woorden:

HIER WOONDE

HENDRIK VAN DEVENTER

MEDICINAE DOCTOR

Geb. 16 *Maart* 1651 = *Gest.* 12 *Dec.* 1724

Op heden den 12 December 1888 is dit gedenkteeken op eenvoudige wijze onthuld en de zorg daarvoor opgedragen aan den Heer G. TETENBURG.

Het bestuur der Afdeeling 's Gravenhage en Omstreken van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst,

(is get.) DR. HENDRIK DE JONG, President.
DR. [J. M.] PIEPERS, Vice-President.
DR. J. COERT, Secretaris.
DR. M. J. BOUVIN, Penningmeester.
DR. R. KRUL, als Gecommitteerde.

FAMILIE-AANGELEGENHEDEN

Volgens de „Lyste of Staet van nieuwe getimmerte en melioracien van huysen" laat Hendrick Jansse van Deventer in 1695 bouwen vijf nieuwe huisjes aan de westzijde der Looijerstraat, thans nrs 13—21. Hij betaalde aan „Straetgelt" 1—19—0 of *f* 1.95, en staat ingeschreven als Henrick van Deventer, evenals in het „Impostregister ophet Begraven: „1703 XIX oct. Henrick van Deventer den ouden *f* 15, d. i. tweede klasse.

Omtrent het huis Nieuwe of Amsterdamsche Veerkade, nr 20, heb ik gevonden: 1°. „Straetgeld van Deventer 0—14—8 (voorganger Vergeson)" [lees: Ferguson]. Een voet werd betaald met een halve stuiver of zestien penningen; dus hier achtentwintig en een half voet. 2° „Opdragtbrief by Curateuren en den inboedel van wylen Jacob Ferguson aan Hendrik van Deventer 19 mey 1702 gecoft naar voorgaande publique opveijlinge voor drie duysent gls. — mitsgaders met een Schepenen schultbrief ter gelijcke somme van drie duysent car. gls. — mitsgaders nogh met de somme van drie hondert car. gls. als rantsoen hem neve de incoop bedongen". — Deze schuldbrief of hypotheek [tegen 4 %] [1]) is „al wel betaalt en voldaan 1 mei 1713" — „geroyeert XIII october 1713".

Den 29 Januari 1627 verkocht de Stad het onbebouwde

---

[1]) Hierop betaalt en Iaar interest verschenen den 1 mey 1703 door een hondert ende twintig Geld

H v Deventer

erf, waarop in 1633 genoemd huis is gezet. Blijkens acte van notaris Samuel Favon van $17\frac{1}{8}22$, d. i. 1 Augustus, was deze woning „onverhuyrt” of onbewoont. H. van Deventer geeft volmacht uit Voorburg aan zijn „Swaeger vander Elburg” en aan zijn „schoonsoon Vermaet”.

De eerste was sedert 1706 eigenaar der huisjes in de Looijerstraet, en den laatsten werd het huis op de Amsterdamsche Veerkade den 1 Mei 1730 aanbedeeld.

Uit een en ander volgt, dat genoemde Henrick van Deventer den ouden de vader is van onzen Hendrik. Hiermede vervalt voor goed het praatje, dat zijn vader zou zijn geweest Herman Prouning van Deventer † 1545, en zijn moeder Hillegonda vander Dos (Does?) † 1550!

Uit gemelde Acte blijkt nog: „Jacob Vermaet mede Not. alhier, weduwnaer van Maria Elisabeth, dochter van Hendrik van Deventer, op 12 december 1724 te Voorburg overleden, en Everhard van Campen, Commis ter griffie van Hunne Hoog Mogenden, in huwelijk hebbende Aletta Adriana Berlinkhoff, dochter van Hendrik Berlinkhoff, by hem aan zyn eerste huisvrouw Anna van Deventer verwekt”, — —.

De levensgeschiedenis en de verdiensten van Hendrik van Deventer zijn door mij beschreven in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* van het jaar 1888, deel II, blz. 594. De hoofdbronnen dezer studie, op blz. 605 vermeld, gelieve men aan te vullen:

9. Dr. C. E. Daniëls en Prof. Dr. L. Kleinwächter, Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker. Wien und Leipzig 1885, B. II S. 172.

10. Hendrik van Deventer, nach Dr. R. Krul, Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde [loco citato]. Deutsche Medicinische Wochenschrift, 1890, N° 19. Redacteur: Sanitätsrath Dr. S. Guttmann. Referirt von Dr. Schumacher (Aachen). [1]

In het voorportaal van het Gemeente-Muzeum hangt het fraaie gips-afgietsel van den beroemden Hagenaar, geschenk der Afdeeling 's Gravenhage en Omstreken van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst aan de Gemeente. Ook het Muzeum van het Friesch Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden bezit een afgietsel, alsmede een fotografie van het huis nr. 20 op de Amsterdamsche Veerkade, beide geschonken door den heer chirurg J. J. Kiestra te Ee bij Dokkum, den verdienstelijken man, aan wien mijn Van-Deventer-artikel in het Tijdschrift voor Geneeskunde is opgedragen. Genoemde Afdeeling vereerde hem het gips-afgietsel en schrijver dezes den licht-afdruk.

[1]) Den Referent mijn dank voor de toezending van een „Sonderabdruck." — Zie voorts blz. 9, 77, 126 en 184 van dezen bundel.

GOVARD BIDLOO

De Schrijfjeukte, een der vele ziekteverschijnselen van den Grootheidswaan, woedt sinds menschengeheugenis in ons gezegend vaderlandje, en breidt zich, als aanstekende ziekte, naar alle kanten uit. Het gehalte van het geschrevene wordt dagelijks wateriger, daar volgens de wet van Descartes de som der krachten in de natuur van eeuwigheid dezelfde blijft. Het jammerlijke gevolg van dien zondvloed van geschriften is, dat bijna niemand kan lezen, al zegt de statistiek, dat het letterwijze publiek jaarlijks vermeerdert. Tegen de dommekracht der cijfers echter valt niet te redeneeren; edoch kunnen en kennen zijn twee.

De lijder aan schrijfjeukte moet de pen opnemen, met onweêrstaanbaren drang regel aan regel op het papier krabbelen en rusteloos doorschrijven, tot de vingers, door kramp bevangen, tot werkstaking dwingen. Dan is hij tijdelijk ongenaakbaar voor vrouw en kroost, dan steent en kreunt hij als een diep rampzalige.

Overvalt hem in schijnbaar gezonde dagen een lastige bui, dan, als specifiek geneesmiddel, goochelt vrouwlief hem een pen tusschen de vingeren, en haar loon is een traan, een zucht en — een lach.

Onuitstaanbaar is de ongelukkige, als hij een onderwerp ontbeert. Honderdmaal wordt de pen gedoopt, om honderdmaal te verdrogen. Het vlot niet. „Pak het oogenblik," sist Mefisto. De bekoring is onweêrstaanbaar; hij hapt als het vischje in het aas, en draaft lustig van stal. Al schrijvende werkt de sukkel zich vast, en werpt eindelijk doodmoede de pen neder. Het stuk heet af, heeft al vast een slot en misschien een (eene?) val.... Ai! gedenkt den letterknecht, dat gij dien huldiget, want zijner is de kennisse der geslachten.

Ons land was eenmaal het blauwboekjesland bij uitnemendheid Er kon niets gebeuren, of het regende paskwillen, libellen, spotschriften; spot-, hekel- en schimpdichten, en de stekeligste waren zeer gewild. In onze dagen zijn de stortregens buien geworden, wijl dag-, week- en maandbladen; altemaal nieuwspapieren; hun reuzekolommen als worst (een niet te bepalen mengsel) volstoppen met „Ingezonden stukken en Correspondentie"-artikelen, al of niet onderteekend. Dit nu is niet de schuld van de lijdelijke pers, de betwiste Haarlemmer Koningin der Aarde; maar van het nusselende (knutselende) publiek, van alle eeuwigheid tuk op schandaal.

Zweeft de aangehaalde Wet van Descartes, volgens Men, in de lucht, de Valwetten van Newton rusten op heipalen. Alles daalt van boven naar onderen, is niet enkel waar voor lichamelijke dingen, maar ook voor verstandelijke zaken. Jaren geleden behoorde de pamfletschrijver tot den geleerden, althans tot den ontwikkelden stand, zooals thans enkele dagbladcorrespondenten; maar zoetjesaan is het peil lager geworden, zoodat nu

niemand „een vinger in de asch kan steken," of de pers „zucht onder 't wicht van Wee."

De bovenste waterlagen omvangen feitelijk modder, maar de onderste zijn klinkklaar derrie. Dat vóor twee eeuwen het bezinkingsproces amper was begonnen, bewijst o. a. een „Professorael Tractaetje van het jaer onses Heeren 1692" van Govard Bidloo, waarvan op de Koninklijke Bibliotheek twee exemplaren worden gevonden, gedrukt met verschillende letter, een bewijs van goeden aftrek. Zonder naam van schrijver of uitgever rondgevent, had de justicieneus beide heel gauw opgespeurd. Zij werden ingerekend en „gedaen bewaeren". Deze daad van het Hof van Holland lokte een hevigen pennenoorlog uit met den Haagschen Magistraat; tusschen de Vijverstad en de Ooievaer-dito werd hevig gekampt, „En — beken inkts aan't stroomen." De Stadhouder-Koning is er nog aan te pas gekomen.

Het vileine pennewerk heet: Beurzestrijd, of saemenspraek Tusschen Galenus, en Baldus. Anno 1692. Baldus rezumeert „Het summier [kort begrip] van den inhoud: sij Heeren Advocaten bewijsen, dat sij naar merite, groote Heeren sijn, als groote Heeren leeven, en daer toe groot geld hebben moeten, dat de Clienten dit behooren te fourneren. — en eijndelijk versoeken sij ontslag van dat schadelijke Reglement of een *Temperament*, dat soo goed is als een Annullement van het Reglement; en boven al willen sij Conditioneren, van den eed ontslagen te werden." Waarop Galenus uitvalt: „Praetjens, praetjens! kerm zoo niet over het doen van een Eed, want ge had'er straks andere gedachten over. (Baldus betoogde toen: „men mag

ook bij leevende sweeren"). *amice*, het isje om den Eed niet, maer om dat die Eed jou sou verhinderen in het geld trekken. ook heb ik voor jaer en dag, — wel hooren seggen, dat de Senatus supremus (het Hof van Holland), niet in het sin had, dien Eed te doen observeren." — Dit Reglement, door het Hof den 15 Februari 1692 gerenoveerd, een oud paardje uit den stal van 1659, vervat in 59 artikelen, was een doode letter gebleven. Immers de pleitbezorger had jaarlijks 20 à 25 mille noodig, en dus moesten er heel wat ganzen geplukt worden. Twaalf mille was maar een peuleschilletje.

Wordt zoo even van den eed gesproken, ook de werkstaking is aan de orde. De beste, grootste en oudste advocaten „sweeren na andere steden (te sullen) trekken." — Rechters, advocaten, doctoren [1]), predikanten krijgen ieder hun beurt; de solliciteurs zijn „onweetende Bokken en Voleurs"; het Hof is „den raed van schaepen", e. z. m. Advocaten hadden in hun Consideratiën en Grieven blz. 8 gezegd: „*dat het respect, en aenzien van de hoven van Justitie voor een groot gedeelte, daer in is gelegen, dat sy veele, en fraije Advocaten hebben, dewelke haer eerlijk houden*". Galenus voegt Baldus toe: „Sta op dit point, *welke haer eerlijk houden*, wat stil". Baldus: „— ik seg, *eerlijk houden*, —". Grover kan het niet gezegd worden, en is tevens een staaltje van den aard en het karakter van den schrijver, die aan het slot echt vaderlijk den raad geeft: „wachtje voor baeren [2]) en schelden."

[1]) Zie Bijlagen I, II en III.

[2]) Baren (furo), razen, tieren, woeden, is oud en vergeten, en heeft plaats gemaakt voor in arbeid zijn (pario)

Schrijver, uitgever of drukker van dit „Satijrijcq, doch aerdigh (!) tractaetje" zou in onzen tijd voor ettelijke dagen wegens hoon en laster achter slot en grendel zijn gezet, evenals „sonder forme van proces", ergo wederrechtelijk, het Hof dan ook deed. De twist tusschen den Magistraat en het Hof ontbrandde niet dáarom, evenmin dat èn schrijver èn uitgever werden gestraft, want in dien goeden ouden tijd deden Rechters en Magistraten naar willekeur wat hun gerade scheen; maar wijl de Stad zich in haar recht gekrenkt achtte.

Ter verduidelijking diene een tikkeltje oud-Haagsch. Toen de Graven hier hun zetel hadden gevestigd, hielden zij rechtsdagen ter beslechting van geschillen; maar door de toenemende bevolking werd dit meer en meer bezwaarlijk, reden waarom Willem V,

Hij, Hollands wakk're Graaf en Heer (1354),
Hij, was het, ja, de onzaal'ge Graaf (1357), 1)

bij de aanvaarding der regeering, anno 1354, een Baljuw en een Schout aanstelde, die, zeker om der rechtvaardigheidswille, hun ambt pachtten. Zij deden met Schepenen rechtspraak in het Dorpshuis, sinds 1460 op het Stadhuis. Hun rakkers (dit was de policie) beveiligden Haag-ambacht, waarvan reeds sprake is in 1291, d. i.

---

1) Mr. J. van Lennep, Nederlandsche Legenden: Eduard van Gelre, vierde zang. — Willem V regeerde kort maar flink; reeds in 1348, nauwelijks den kinderschoenen ontwassen, wist hij Jan van Arkel ontzag in te boezemen. In 1349 stelde zijn moeder, Gravin Margaretha van Henegouwen, het bestuur in handen van haar zoon, en deed afstand van de Regeering in 1354. Drie jaren later werd Willem krankzinnig, en naar Kanout (Quesnoy) vervoerd. De onbeduidende Aelbrecht, zijn opvolger, bracht geen zegen over deze landen

den Haag (behalve 's Graven grond), Heke(Eike)duinen, half Loosduinen en Scheevelinge. 's Graven grond besloeg: Binnenhof, Buitenhof, Plaats, Tornoyveld (nu Kneuterdijk), Voorhout, Vijverberg, Plein, oude (lange) Poten, Hofstraat en Singel. De bewoners in dien omkring vielen onder het bereik, den ban, van de Graven of hun Raad, het latere Hof van Holland (dit was de Justicie). Evenzoo richtten zij alle denkbare edelen, suppoosten en hofbeambten, en spraken vonnis over moord, brand, lijkschennis, munt- en briefvervalsching, boschroof en oproer. Anno 1584 zou de Graaflijkheid van Holland door de Steden (tegenstemden Amsterdam en Gouda) opgedragen zijn geworden aan Willem I, wat door zijn verscheiden, 10 Juli 1584, werd verhinderd. Bij gevolg bleef sedert Sinte-Anne 1581 de Souvereiniteit aan de Staten van Holland, en is het Hof Hollands hoogste Vierschaar. Wij hadden dan ook het voorrecht over twee galgevelden te beschikken; dat van den Hove lag aan de Laek, bij de eerste heul (brug) rechts van den Rijswijker weg; dat van Haag-ambacht halfweg Scheevelinge in het duin vlak achter Promenade, thans bebouwd met twee „villatjes". Op die plek werden in 1860 een menigte menschenbeenderen opgegraven, die ik zag en schatte een zestal mannen of vrouwen te hebben geschraagd.

Tot 1582, toen de Hooge Raad is ingesteld, was het Hof het hoogste rechtscollegie.

Toen schrijver en uitgever bekend waren geworden, liet het Hof hen den 9 April in arrest nemen. Bidloo, waarschijnlijk gewaarschuwd, was of hield zich ziek; de Resolutie der stad van den 9 April zegt:

„Dr. Gerrit Bitlo, anatomie professor alhier, en Meyndert Uytwerf 1) boekbinder [den 2 Mei is binder doorgehaald en door verkoper vervangen] mede alhier, in arrest genomen, en de voorñ. Bitlo vermits syne indispositie t'zijner huyse opt buytenhof, en de voorñ. Uitwerf in de Casteleleynie [tegenwoordig Ministerie van Binnenlandsche Zaken] van gemelten hove door twee dienaars vañ Justitie buyten alle acces gedaen bewaeren."

De Magistraat, gerugsteund door den Prins, vorderde beide op, „als sijnde geen suppoosten"; waarop het arrest den volgenden dag is opgeheven. Tusschen Hof en Stad ontbrandde een verwoede „pampiere oorlof", die duurde tot en met den 7 October. Vruchteloos sprong de Stadhouder-Koning voor zijn beschermeling in de bres; doch op gemelden gedenkwaardigen dag deed de Magistraat casueel de singuliere ontdekking, dat Bidloo was „Secretaris van den Engelschen Ambassadeur"; par bricole het tijdstip der aanstelling verzwijgende. Het afgefoolde Hof slikte gretig die exceptie of fictie; maar het ondeugende publiek noemde ze guitig een menistenstreek, daar Bidloo doopsgezind was. De „quaestie Bitlo-Uitwerf" werd van 's Hofs rolle gerooieerd, en de kantteekening der stedelijke Resolutie van den 7 October luidt „nota op dese missive is de abolitie gevolght." — Het Hof liet den Secretaris-Professor voor zijn detentie *f* 169 uittellen.

Govard Bidloo werd den 21 (niet den 12) Maart 1649 te Amsterdam geboren. In 1670 kwam hij bij een chirurg als leerling, en volgde de lessen van Ruysch. Volgens Prof. Dr. G. C. B. Suringar 2) studeerde hij te Leiden.

[1]) Zie Bijlage IV.

[2]) Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde 1864, blz. 575.

Dáar echter is hij niet ingeschreven, wèl zijn zoon Godefredus den 29 Mei 1694, Jurist, de latere Fiskaal. [1]) Onze Govard werd te Franeker ingeschreven als medicinae candidatus den 2 Mei 1682 en promoveerde er reeds na drie dagen, den 5 Mei 1682. Hij was toen geëxamineerd heelmeester en practizeerde te Amsterdam, volgens prof. Dr. A. H. Israëls; ook J. Antonides vander Goes bezingt hem als Meester Govert. Hij bleef aldaar gevestigd en arbeidde sedert 1676 overhaastig aan zijn groot ontleedkundig werk, dat in 1685 met Latijnschen tekst het licht zag. Vander Goes tokkelde de snaren „Op de Anatomische Wonderheden van Govard Bidlo", en opmerking verdient, dat de „Doctor et Chirurgus", gelijk hij zich betitelt, èn op lijken werkte, èn zieken behandelde, èn tooneelstukjes schreef, èn anno 1686 tot het driemanschap der schouwburg-pachters behoorde. Nog schermde hij rusteloos in dicht en ondicht, waarover aan het slot dezer studie met een enkel woord wordt gerept. — Opzettelijk is de opsomming ietwat wijdloopig, daar Suringar, hoewel het gezag van mijn geleerden meester terecht zeer groot is, niet spreekt van Franeker en de stoom-promotie.

De tweede professor bij het Haagsche chirurgijns-gild, Dr. Anthony Nuck, was als hoogleeraar naar Leiden vertrokken; door zijn groote geleerdheid en welsprekendheid, zegt Portal: „il s'acquit une si grande réputation, que les étudians vinrent l'entendre des pays les plus

[1]) Trouwlegger Raadhuis: „De 17 December 1702 Govard Bidloo met Alessandrina Schatter beyde woonende alhier." — De naam Schatter is die van een oud Haagsche familie, daar reeds in een acte van 1392 wordt vermeld Claes Schatter, medicyn van Hertog Aelbrecht.

éloignés: elle étoit fondée sur ses écrits et sur sa grande facilité de parler en public."

In de Haagsche vacature werd voorzien door de benoeming van Bidloo, waarschijnlijk door den naam, dien hij gemaakt had met zijn ontleedkundig werk, in die dagen eenig in zijn soort. Bij Resolutie der Societeit van den 24 Januari 1688 werd hij „tot professor anatomie aengestelt jaerl. op 400."

Den 11 Maart aanvaardde Bidloo dit ambt met een Latijnsche redevoering en werd tevens benoemd tot extra-ordinair stadsdoctor „sonder tractement". Hij werkte met ijver aan de vertaling van zijn ontleedkundig werk, die reeds het volgende jaar het licht zag en den 9 December 1689 aan de Societeit „ter vergadering [is] aengeboden. Hem daervoor toegelegt 750 gulden" den 14. — Behalve Bidloo's portret, gravure van A. Blooteling, bevat het „Honderd en vijf Aftekeningen, Door de Heer Gerard de Lairesse." De gravures, vermoedelijk van de broeders Pieter en Philip van Gunst, zijn meesterlijk, doch voor de wetenschap onbruikbaar, daar de praeparaten slordig en haastig zijn vervaardigd, en de teekenstift uitstapjes heeft gemaakt op het gebied der fantazie. Bidloo toonde ook hier zijn zucht om te schitteren voor het groote publiek; vader Adam treedt het eerste op, gevolgd door moeder Heva in duplo; zij laat zich nl. in onverholen tweevoud vrijelijk bewonderen. — De Koninklijke Bibliotheek bezit een pracht-exemplaar; op het stadhuis is het niet te vinden. — De origineele teekeningen, zegt men, bevinden zich in de boekerij der École de Médicine te Parijs.

Het kostbare werk maakte niet veel opgang, zoodat de uitgevers 2 à 300 platen in 1697 verkochten aan de Londensche boekhandelaren Smith en Walford; de jeugdige ontleed- en heelkundige William Cowper [1]) zou den tekst in het Engelsch vertalen. Maar Cowper schreef de verklaringen, zonder zelfs Bidloo te noemen en de uitgevers beplakten het schild op den titel met de Engelsche namen van het boek en den vertaler. Het beeld van Bidloo maakte plaats voor dat van Cowper, in zwarte kunst, en het geheel werd met negen platen vermeerderd, geteekend door H. Cock en gegraveerd door M. vander Gucht. Dat Govard den Engelschman daagde voor de rechtbank der publieke opinie, behoeft geen betoog. Niettemin maakte deze goede zaken. In 1737 verscheen een nieuwe oplaag, waarvoor William Dundass twee jaar later een Latijnschen tekst vervaardigde. Bidloo was toen reeds een kwart eeuw dood, maar moet zich in het graf hebben omgekeerd, daar deze beide ondernemingen tot stand kwamen door een Leidschen boekverkooper.

Bidloo stond, waarom is mij niet gebleken, hoog aangeschreven bij Willem III, zooals reeds is gezegd; door diens aanbeveling benoemden hem de Algemeene Staten tot „Superintendent Generaal van alle Doctoren, Apothecars èn Chirurgijns van Nederlandsche hospitaalen en ziekhuyzen der Militie" in 1690; terwijl zijn Koninklijke beschermer den 14 Mei 1692 hem ook den geneeskunkundigen dienst opdroeg van het Engelsche leger. Diezelfde

---

[1]) Zie Bijlage V.

hooge protectie bezorgde hem den 1 Februari 1694 de aanstelling tot gewoon Hoogleeraar in de ontleed- en geneeskunde te Leiden, sedert den 5 Augustus 1692 vacant door het overlijden van Anthony Nuck. Deze betrekking aanvaardde hij reeds den 8 Maart, evenals het voorzitterschap van Leidens Chirurgijns-gild. Met de klinische lessen begon hij onmiddellijk, daar deze niet werden gegeven door het onverwacht vertrek van den Schot Archibald Pitcairne, die Leiden voor goed verliet zonder ontslag te hebben gevraagd, en door de ziekte en het overlijden (29 Januari 1695) van Paulus Hermann. De lotgevallen der Leidsche Hoogeschool vermelden Bidloo niet als kliniesch leeraar, zoodat hij alleen als ontleedkundige dient beschouwd te worden. Omstreeks het einde van 1695 ontbood Willem III hem naar Engeland; de aanleiding wordt niet vermeld in de *Acta acad.* van den 26 December, evenmin van zijn overtocht in 1699. Het onderwijs leed er zeer onder, zoodat Curatoren hem reeds berispten in 1696, ook wijl zijn ietwat vrije leefwijze meer tijd in beslag nam dan zijn studiën. Dr. Jelle Banga zegt rondweg, dat zijn zedeloos gedrag velen ergerde, hetgeen trouwens Frederik Ruysch hem opentlijk verwijt, en een tijdgenoot doet zeggen: „hij stuit niet veel." Veel studenten verlieten Leiden. Zijn koninklijke beschermer wenschte hem geheel aan zich te verbinden, en benoemde hem den 22 October 1701 tot lijfarts, met bepaling, dat hij het radicaal als Hoogleeraar aan Leidens Universiteit zou blijven behouden. 's Konings gezondheid liet veel te wenschen over; wel

had Dr. Guy Crescent Fagon [1]), hem wat opgeknapt, maar toch was het sukkelen gebleven, zoodat de Hooge lijder naar een landgenoot verlangde. Bidloo verhuisde naar Engeland en was ook aanwezig bij 's Vorsten sterven op zondagmorgen tegen 8 uur van den 19 Maart 1702, veertien dagen nà den noodlottigen val van het paard (den 4).

De Koning werd zeer benauwd en kon nauwelijks ademhalen. -- „Kan dit nog lang zoo duren?" vraagde hij Bidloo. — Deze schudde het hoofd. „Een uur, of ander half uur," zeide hij, hem de pols voelende. — De Koning greep zijn hand: „Laat mij nog niet sterven, houd mij vast!" mompelde hij. Na wat gedronken te hebben, wenkte hij Arnold Keppel, graaf van Albemarle: „Bentinck moet komen, terstond!" — Het waren zijn laatste woorden . . .

Uren aan uren, had Hans Willem Bentinck vol ongeduld het oogenblik verbeid, dat het hem vergund zoude zijn, om den ouden vriend den afscheidsgroet te brengen. Door Keppel uit 's Vorsten gunst verdrongen, dacht hij aan vroegere dagen, aan April 1675, toen hij den Stadhouder (diens ouders waren en ook zijn vrouw

---

[1]) Lijf-arts-titulair van Louis XIV in 1668, en effectief in 1693; hij leefde van 1638 tot 1717.

[2]) Dat hij Purgon van Molière zoude zijn, is onjuist; deze is een algemeene type uit dien tijd, door ons volk p—pdokter genoemd. Fagon moest wegens engborstigheid zittend slapen: hij „ne se désabille jamais et ne dort qu'à son séant, à cause de son asthme," zegt Guy Patin. De naam Purgon zou men eerder kunnen geven aan Guenaut: Macroton of de Lijmer, behoorende tot de familie Slijmering, als zijnde zwaar van tonge.

is later aan pokken bezweken) zestien dagen en nachten zonder poozen oppaste in diens pokziekte, om zelven onmiddellijk daarop hevig aangetast te worden; — dacht hij aan Zorgvliet, sedert 1674 zijn eigendom, waar de Koning als een broeder met hem omdoolde; — de Koning had hem tot graaf van Portland verheven; hij was de rijkste man van Engeland . . . en moest wachten, wachten . . . Eindelijk! daar wordt zijn naam afgeroepen: hij ijlt naar zijn ouden vriend, vat de klamme hand, die de Koning tegen de borst drukt . . . De veege lippen bewegen zich niet meer; de oogen zijn gebroken: Willem III is gestorven. [1]) — Poor Portland!

Zóo stierf de Koning-Stadhouder; wat vele schrijvers bazelen, dat de Vorst in Bidloo's „armen is gesturven," en wat deze zelf er van vertelt, gedrukt natuurlijk, is roerend, maar bezijden de waarheid.

Na dien werd Bidloo geheel aan de Hoogeschool terug gegeven, en behartigde vooral het ontleedkundig onderwijs. Hij had steeds te kampen met het gebrek aan lijken, „die men liever aen de wurmen dan aen de wetenschap gunde." Toch wist hij zich de noodige voorwerpen te verschaffen en behielp zich nu en dan met dieren. Ook gaf hij lessen in de heelkunde en verzocht den 8 November 1702 met den titel van Chirurgiae Professor vereerd te worden, dat hem werd toegestaan. Tevens blijkt uit zijn geschriften, dat hij gewoon was, als conzulent, practische hulp te verleenen bij moeie-

---

[1]) Verg. Arnold Ising, Haagsche Schetsen, III, blz. 131, 's Gravenhage, 1887.

lijke verlossingen; dit is te opmerkelijker daar de Professoren en Doctoren zich toentertijd in den regel bepaalden tot mondelinge adviezen, en het beneden hun waardigheid achtten zich de handen te bezoedelen. Onze Hendrik van Deventer is de baanbreker der nieuwere denkbeelden op verloskundig gebied. Niet enkel te Leiden en omstreken, ook op grooten afstand werd Bidloo als geneees-, heel- en verloskundige ontboden. Zoo werd in de vergadering van Curatoren den 16 November 1699 gelezen een brief van Willem III, gegeven te Kensington den 3 November:

„Alsoo de vrouwe van de Vorst tot Zutphen de assistentie van den professor Bidloo van noden heeft, hebben wij UE. hiermede wel willen te kennen geven, dat het ons aengenaem sal wesen, dat aen denselven permissie verleent worde om zich naar Zutphen, bij gemelte vrouwe te vervoegen en sich aldaer soo lange als het nodig sal wesen, op te houden: en dese tot geen ander eynde dienende, bevelen wij UE. hiermede

Edele, Erenfeste, Hooghgeleerde, besondere goede vrienden in de bescherming Gods.

Op Kensington den 3den Nov. 1699.

UEd. goede Vriendt

William R. [1])

„De vrouwe van de Vorst [2]) tot Zutphen" is de moeder van den graaf van Albemarle, onze Arnold Joost Keppel, 'sKonings rechterhand. Zij leed aan halfzijdsche verlamming.

Uit het schrijven ziet men, dat de Professoren verlof

---

[1]) Rex, Koning. Zie Bijlage VI.

[2]) Het huis *De Voorst* bij Zutphen werd door Willem III gesticht en aan den Graaf van Albemarle (Keppel) vereerd.

moesten hebben van Curatoren, om uit de stad te mogen gaan en hun tijd niet willekeurig ten eigen bate aantewenden; zeer ten nadeele, in het bijzonder van studie en onderwijs, en in het algemeen van den geneeskundigen stand.

Doorgaans, zoo het noodig en mogelijk was, deed Bidloo zich door eenige studenten vergezellen; ook had hij de loffelijke eigenschap, om later steeds met groote achting te spreken over de geneesheeren, die zijn hulp hadden ingeroepen, zegt Professor Suringar. Ik vermoed dat mijn geachte Promotor opzettelijk het woordje later bezigt, omdat Bidloo, behalve voor de Grooten der Aarde, het werkwoord achten als wederkeerig verboog.

Want hij twistte bijna met iedereen, maar het hevigst en langdurigst met Frederik Ruysch, den Amsterdamschen hoogleeraar, gewezen apotheker in Den Haag. Deze, in belezenheid ten achteren bij Bidloo, was grooter ontleedkundige, grondiger en zelfstandiger onderzoeker. Beide echter leden aan grootheidswaan; overdreven eerzucht en kinderachtige naijver strekten beide partijen tot oneer. Bidloo, onderwijs genoten hebbende van Ruysch, had een lageren toon moeten aanslaan; maar Ruysch was kleingeestig en duldde niet, dat zijn onmiskenbare verdiensten door de rijzende zon van Bidloo werden verduisterd. Daarbij kwamen de strijdige belangen van Amsterdam en Leiden, zoodat de wapenen niet altijd eerlijk waren.

De oude wrok zat er nog in van 1632, toen Leiden het proces verloor tegen Amsterdam, om de oprichting van het Athenaeum aldaar te beletten.

Er is niets nieuws onder de zon. Beneden alle critiek is

het, geneeskundige zaken te brengen voor de recht(!)bank van het groote publiek, wat wij hebben beleefd van Mackenzie en de Duitsche geneesheeren. Dergelijke stuitende lectuur levert de geschiedenis der Geneeskunde bij stapels. Gold het in onze dagen den ongelukkigen Friedrich III, vóor bijna twee eeuwen moest onze Willem III nog lang na zijn verscheiden het ontgelden. De Koning-Stadhouder had een zwakke gezondheid, brak door den noodlottigen val het rechter sleutelbeen, zoodat het ergste te vreezen stond. De Hooge lijder voelde het zelf; „je tire vers ma fin," zeide hij.

Aan zijn ziekbed stonden de lijfartsen Ronjat, Blackmore, Browne, Millington en Bidloo; hun kunst en kunde vermochten niets, de Koning werd waterzuchtig (ascites), kreeg aanvallen van hevige benauwdheid — en stierf. Bidloo gaf zijn verhaal in het licht, de Engelschen vatten vuur, en brandden los op den Dutchman; deze zond er brieven op brieven tegen in; antwoorden volgden tot in het oneindige: een onwelriekende en vuile stroom. — Opmerkelijk zijn de wederzijdsche achting en vriendschap van Hutton, een der lijfartsen van Willem III, en Bidloo. Een oase in de woestijn!

Bidloo had een vlug verstand, een levendige verbeeldingskracht en een zeer voortvarend karakter; hij bekreunde zich weinig om het gevoelen van anderen, en nam steeds de pen op om zijn haan koning te doen kraaien; zijn toon is „voornaam-minachtend", met éen enkele uitzondering: de beroemde Amsterdamsche heelmeester Pieter Adriaansz. Verduyn is voortreffelijker dan ieder ander. Zijn onderzoekingen, door zijn natuurlijken aanleg niet begunstigd,

missen nauwkeurigheid en grondigheid; hij was geen ernstig man.

Hij overleed den 30 April 1713, 64 jaar oud; uit zijn huwelijk met Hendryne Kiskes had hij éen zoon, Gerrit, die, nauwelijks te Leiden in de beide Rechten gepromoveerd, op papa's voorspraak Fiskaal is geworden van den Hoogen Krijgsraad der Vereenigde Nederlanden.

Den 17 Januari 1697 promoveerde publiek in de geneeskunde te Leiden Nicolaas Bidloo met een dissertatie, opgedragen èn aan zijn oom, tevens zijn leermeester en promotor, èn aan zijn vader. Ten onrechte is Nicolaas gehouden voor een zoon van onzen Govard [1]). Nicolaas werd later lijfarts van Czaar Peter den Grooten, archiater en professor in de geneeskunde, opziener van het hospitaal en van de medische Academie te Moscou, die, naar men zegt, op zijn aandrang is gesticht. Hij overleed aldaar den 23 Maart 1735. Zijn vader, Lambert, (geb. 30 Augustus 1633, overl. 11 Juli 1724), was apotheker en botanicus te Amsterdam, en maakte een lief vers; hij was in 1688 Inspector of opziener van het Collegium Medicum aldaar.

De ouders van de broeders Lambert en Govard waren Govert Bidloo en Maria Lammertsd. Felzers, beide Doopsgezind. Om Hoogleeraar te Leiden te kunnen zijn, moet onze Govard te eeniger tijd „door den doop syn ingelyft in de gereformeerde kercke", tenzij de invloed van

---

[1]) Dit doet ook Prof. Dr. L. Stieda te Königsberg in Pr. in het Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker. Wien und Leipzig. B. I. 1884. S. 450. De Redactie verbetert twee fouten in B. VI. 1888. S. 492, maar verandert den zoon niet in den neef.

Willem III deze formaliteit noodeloos heeft gemaakt. [1])

Govard Bidloo schreef o. a. de volgende werken:

1. Tooneelpoezy, bestaande in zin-, bly- en voorspeelen. Leiden 1719. 4°.

2. Mengelpoëzij, Leiden 1719. 4°.

3. Dissertatio: de variis anatomico-medicis positionibus. 1682. (Zie blz. 178.)

4. Anatomia corporis humani, CV (CVII) tabulis, per Gerard. de Lairesse delineatis, domonstrata. Amst. 1685. gr. fol.

5. Ontleding des menschelijken lichaams. Amst. 1690. — Hetzelfde werk als het voorgaande met hollandschen tekst. — Hierin tevens: Inleyding tot de ontledingkunst. (Oratie) gedaan den 11den van Lentemaand 1688 in de Engelsche kerk binnen 's Gravenhage. (Zie blz. 179.)

6. Zeegegroet, Ter gewenschter komste in de Vereenigde Nederlanden van den Grootmagtigen en dapperen Vorst Willem, Koning van Engeland, Schotland, Vrankrijk en Yrland, Erf-Stadhouder van Holland, Zeeland, &c. Op den 5den Februarij 1691 in 't Latijn uitgesproken in de Fransche Kerk [2]) binnen 's Graavenhaage, Door den Professor G. Bidloo. In 's Graavenhaage, 1691. 4°. — Als een staaltje van 's mans pluimstrijkerij volgt de opdracht: „Den grootsten Prince Willem, Koning van Engeland, Schotland, Vrankrijk en Yrland; Erfstadhouder van Holland, Zeeland, &c. bied deeze Zeegegroet aan; zyne doorluchtigste Majesteits Alderonderdaanigsten dienaar G. Bidloo." — „Bericht aan den leezer. In de Vertaaling van deeze *Reede*, is meerendeels den zin van het Latijn gehouden; toch het eynde, gantsch daar van verschillende, met een Vers vermeerderd en gesloten."

7. Komste van Zyne Majesteit Willem III. Koning van Groot

---

[1]) Zie Bijlage VII.

[2]) Deze was de voormalige Hofkapel op het Binnenhof.

Britanje, enz. in Holland, ofte beschryving van alles het welke in 's Graavenhaage en elders ten teeken van vreugde en eere is voorgevallen. Vercierd met kopere plaaten. In 's Graavenhaage, 1691. — Opdracht aan Gecommitteerde Raaden, Mitsgaaders de eedele achtbaare Heeren ..... van 's Graavenhaage, (get.) G. Bidloo, 8. Sept. 1691. — Folio. — Dit prachtwerk, met 10 en 127 blz. onbeteekenenden tekst van Bidloo, bestaat uit vijftien platen van Romein de Hooge, en het portret van Willem III, door Pieter van Gunst, naar Joh. Brandon. Voor de studie van den toenmaligen toestand van Den Haag zijn vele platen van het grootste belang, vooral plaat 4, voorstellende het Binnenhof; plaat 6 doet het schoone geveltje van het Stadhuis allervoordeeligst uitkomen en plaat 15 doet bewonderen het „vuurwerk in den Vijver." — Plaat 3 stelt voor de aankomst en de ontfangst van Willem III op het „Huis Honslerdijk", waarvan een gedeelte zichtbaar is.

8. Ditzelfde werk met franschen tekst (La Haye A. Leers 1692) en dezelfde platen, het portret van Willem III in deze fransche uitgave is een zwarte-kunstgravure van G. Valck, met een latijnsch en hollandsch gedicht van G. Bidloo. — Deze uitgaaf is door A. Leers opgedragen aan de Koningin. (Zie blz. 187)

9. Beurze-stryd, of Saemen-spraek Tusschen Galenus en Baldus. Anno 1692. 4°. (Anoniem, zie blz. 173).

10. Latijnsche Oratie, uitgesproken te Leiden den 8 Maart 1694, waarvan 400 exemplaren op kosten der Hoogeschool zijn gedrukt; is later opgenomen in de Opera omnia. (Zie blz. 181)

11. Oratio: De invictissimo Britanorum rege, Guilielmo III, incolumi, seu miraculose subducto nuperae perditissimorum hominum conjurationi. Uitgesproken met toestemming van Curatoren in het groot auditorium te Leiden den 29 Juni 1696. (Bidloo bekleedde toen voor de eerste maal het Rectoraat). — Uit den titel blijkt, dat de redevoering strekte, om de algemeene dank-

baarheid en vreugde van Leidens Hoogeschool uittedrukken over de afwending van het gevaar, dat onzen Prins bedreigd had bij een verraderlijken aanslag tegen zijn leven in Engeland gesmeed. (Suringar, t. a. p. blz. 576 en M. Siegenbeek, Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool, I, Leiden 1829, blz. 251.)

12. Verhaal der laatste ziekte en het overlijden van Willem de IIIde, hoogst loffelijker gedachtenisse, Koning van Groot-Britanje, enz. Leiden, 1702. 8°. (Zie blz. 183.)

13. Opera omnia anatomico-chirurgica. L. B. 1715. 4°.

Zijn twistgeschriften kunnen onaangeroerd blijven, daar het getal legio is en de lectuur onsmakelijk. Vermelding verdient nog zijn vertaling uit het Engelsch van het werk over de Ziekten der Zeevarenden door William Cockburne. De kleinere wetenschappelijke stukken zijn grootendeels opgenomen in de Opera omnia.

Deze schets ware onvolledig, als niet een enkel woord gezegd werd van 's mans karakter en leefwijze. Elke historische figuur, ieder groot man en iedere mooie vrouw vallen dichtebij zeer tegen; maar voor den onpartijdige mag dit geen beletsel zijn om de waarheid te zeggen.

Reeds in den aanhef dezer studie leert de lezer Bidloo kennen als een vinnig en ruw schrijver, die niets en niemand ontziet. De trekken van zijn portret zijn trouwens niet edel en fijn; die indruk wordt versterkt door „de magere ingevalle kaaken". Zijn godheid is sinds 1688 de Prins van Oranje, die hem meermalen met beschermende vleugelen tegen zijn belagers dekt. L. B. (Laurens Bake van Wulvenhorst te Amsterdam, in de wandeling ons Loutie genoemd), werpt hem dit dan ook voor de voeten „Professor te Leiden wordende":

Toen 't uitgebraakte schuim der Haagse scheerders bende,
Dat noit zijn Ov'righeid, zich zelfs, noch God en kende,
Eens raakte in de poort van 't Land, door Roozeboomen, 1)
Had hij voor 't Hof, Galeen, noch Baldus niet te schroomen.
En nu deez' II -revoogd zich dus verheeven ziet,
Vreest hij maar eens Mans Dood, maar God of Duyvel niet.

De laatste regel bevat een profecy. Frederik Ruysch had Bidloo verweten, in drie jaren tijds te nauwernood één openbare les gegeven te hebben, hetgeen de ander maar flauwtjes tegensprak. En eerst nà den dood van Willem III nam hij het Professoraat ter harte, zooals een tijdgenoot schrijft: „hing op 's Konings overlyden, straks de huyk naar de wind." Hoe echter is Bidloo met den Prins bekend geworden? De gissing is geoorloofd, dat dit geschiedde door 's Prinsen omgeving. Reeds in Amsterdam had Bidloo grooten toeloop als „Pokarts", en L. B., die hem zesmaal onder handen neemt, betitelt hem als „... Smit",

Den grooten Podalier van Venus Outerknaapen.

's Prinsen vijanden spreken anders en duidelijk, want „Deze regelen zyn in den Haag ten tyde als de Prins in Engeland was, gestoken in het Diakonen zakje:

---

1) Roozeboomen zijn de Prinsgezinden; de Roozeboom, de Hovenier, W. Rex is Willem III; Benjamin is Caspar Fagel bijgenaamd Philalethes, enz.

De naam Roozeboomen is o. a. afgeleid van Mr Hubert Roose-boom, Heer van 's Grevelsrecht, Prezident van den Hoogen Raad in 1695, Curator van Leidens Hoogeschool van den 13 Februari 1694 tot zijn dood, den 4 October 1722. — Vergelijk Prof. Dr. G. J Loncq, Historische Schets der Utrechtsche Hoogeschool tot haar verheffing in 1815. Utrecht 1886, blz. 123¹/, waar sprake is van Maria Rooseboom, Huberts zuster, qui magna apud Regem gratia pollebat. Toen schreef men het jaar 1699.

Wat zoekt de Prins in Engeland?
De kleine pokken of de grooten?" enz.

Bidloo, de renegaat, werd door de Staatsgezinden verfoeid; zij sleepten hem in alles, wat van de tegenpartij onedels uitging; zoo leest men in „*Een veers — Ter eere van Simon* [van Beaumont] *maar niet van Sireenen*" bijgenaamd: „Syme de guit":

Laat hem Bidloo ontleden,
Adviseerden de Steden. —

Met een uitstapje naar Amsterdam wordt de trouwe Lezer beloond.

Op Donderdagh den 10 January 1686
Zal men op de Schouwburgh vertoonen
Hoe *Midas Bidloo* eerst voor Roffiaen begon,
Voor schelm, Godts lasteraer en dobbelaer te spelen:
Door wat practyken *Jan* 1) de kost te voren won,
Dit alles zal men zien vertoonen in drie Deelen.
Met de Klucht van de Doodtgraver op het Kathuysers Kerkhof.
Beyde uyt het Konstgenootschap
Latet quoque utilitas.
Nooit voor dezen vertoont.
Met de klok vier uuren op het Tooneel.

In genoemd jaar waren „Pachters van 't Schouwburg: Jan Pluimer, Pieter de la Croeix, Govert Bidlo". — De laatste schreef voor het tooneel „Pasquillen vuyl en snood", en ook een treurspel „Karel Erfprins van Spanje", dat nog al in den smaak viel

1) [Jan Pluimer.] De aangehaalde rijmen zijn meerendeels overgenomen uit de *Nederduitse en Latynse Keurdigten*, Te Rotterdam, By Pieter van der Goes, 1710 8°. Met negen Vervolgen, van 1717 - 34, en een tiende zonder jaartal. (Kon. Bibl. Poet. 1563, in vijf banden. Band 4 bevat tweemaal het achtste vervolg met verschillenden inhoud.)

Bij 't Graauw, 't welk 't minste weet van reden. –

De Raadpensionaris Fagel had den 9 Januari 1684 een boekje uitgegeven onder den naam van Philalethes (zooals hij daarna levenslang genoemd is), tegen de Heeren van Amsterdam. Hij had het zwaar te verantwoorden, en ook onze toen nog Staatsgezinde Govard trok van leer:

— denk dat ook de tijd, mijn moeder,
Uw opgeblazenheid, verwoeder
Dan grampschap die de Vorsten jaagt,
Zal straffen, als mijn luister daagt.

Deze regelen zijn tevens een proefje van 's mans „dichtader", wier stroom u, Caspar Fagel, zal doen

Bekennen dat uw eige loosheid
Mijn naam misbruikt heeft tot uw boosheid.
— — — — — — — — —
Ik kan uw schijndeugt niet verkroppen
— — — — — — — — —
Ik, ik, die onbewimpelt, naakt,
Al 't ligt, t' welk op mijn boezem blaakt, —

Jongens, doet de duiker dicht! Het klettert als het geruisch van vele wateren. Opgeld doet „l'art de ne vous rien dire avec de grand discours", volgens Molière.

De wetenschap is niets aan Govard Bidloo verschuldigd; toch behoort hij tot de onsterfelijken; in gemoede: „où, diable, l'immortalité se niche donc?"

'T WAS EENMAAL KERMIS IN DEN HAAG

Bijdrage tot de Geschiedenis der Kwakzalverij

Op de Haagsche kermis was jaren geleden heel wat te zien en te halen, zoowel voor de joelende menigte, doende in overmaat van gezondheid, als voor het aemechtige hoopje, zoekende naar heul en troost. In kermistijd toch hadden Jan Rap en zijn maat oogluikend vrijheid om in de stad te komen, waarvan in ruime mate gebruik werd gemaakt, vooral door de wonderdokters, die naar het oogenblik snakten om der lijdende menschheid hulpe te bieden. Want in den goeden ouden tijd had ieder, geleerd of ongeleerd, een geheimpje op zijn eigen houtje, een middeltje tegen kwalen en gebreken, met en zonder naam, zelfs tegen den dood. Niet dat zij allen bedriegers waren, want zelfs de grootste en beroemdste mannen meenden in heiligen ernst onfeilbare geheimen te bezitten en het volste recht te hebben om deze ten eigen bate te veilen. Zoo diep zit het geloof aan geheimenissen den mensch in merg en been. Duizend voorbeelden kunnen tot staving aangevoerd worden, edoch éen is afdoende: de uitnemende Boerhaave verdiende een aardige kluit gelds met zeker geheimmiddel, en hoewel niet geloovende aan

de levenverlengende elixers, deed hij toch zijn voordeel, in dubbele beteekenis, met de bekende overlevering van den stokouden Koning David. In onzen tijd echter zijn de geleerden van een tegenovergesteld gevoelen en overhaasten zich om hun ontdekkingen wereldkundig te maken. Dies diem docet is de leus, hetgeen overgezet zijnde beteekent, dat elke dag genoeg heeft aan zijn eigen kwaad. Zij hebben ons gezegend met de alömtegenwoordige bacterie, die, schijndood met het stof der eeuwen vermengd, het leven van den snuffelenden archivaris bedreigt; maar tegen haar is hij door de kracht der gewoonte als verstaald:

„Immuniteit", doceert de man die het vat,
Bespot zich-zelf, daar 't Vrijdom is en gevat. [1])

Maar de geleerde heeren bestrijden uit volle overtuiging alles wat naar kwakzalverij zweemt; toch zal het wel een aantal eeuwen duren vóor de massa bekeerd is, want de marktschreeuwer is een echte menschenkenner en weet de gevoelige snaar te tokkelen van boeren en buitenlui om zijn middel aan te preêken, het geheimmiddel, gezegd arcanum, welks moeder heet arca, de kas of geldkist, als zijnde de groote spil, waar het ondermaansche Al om draait. En gij, Vereeniging tegen de Kwalzalverij! gij hebt ten reuzenstrijde u aangegord,

---

[1]) Immunitas beteekent vrijdom (van lasten, en derg.); in den mond van den geneesheer onvatbaarheid (voor besmetting, voor vergiftige stoffen), wat het volk zoo eigenaardig zegt: het heeft geen vat op 'em. — Verg. mijn opstellen in „De Tijdspiegel" 1885, I, blz. 126, en id. 1886, II, blz. 444.

want het aantal draaiers met en zonder mom der gezegde spil, zie, hun getal is legio!

Het Oud-Gemeente-Archief bevat uit het krieken der zeventiende eeuw, stellig vóor 1612, het bewijs, dat de Oliekoop, Hongaersche, Ongaersche, ook wel zeer eigenaardig Hongersche dokter genoemd, en soortgelijke uitnemende mannen, die den stouten voet in der doctoren schoen steken, onze gemeente met bezoeken vereerden. Het stuk, een copy, is een request zonder jaartal van de doctoren Schenkels, Schrevels en Wittendel en de meesters Gangeloff den Otter en [Burgemeesser] Quartelaer:

„aan den Hove van Hollandt
vertoonen met reverentie de Medicijns ende Churgijns vanden Hage hoe dat sij remonstranten meer en meer bij dagelijkse Experientie bevinden hoe dat eenige uytheemse Landlopers haar onder de ingesetenen vanden haag Uytgeven voor medicyns en Chirurgijns hoovaardiglijk sig vermetende alle siekten en menselyke gebreken te genesen," enz. —

De kermis was in den ouden tijd heel wat anders als thans. Handelaren in goud- en zilverwerk, in laken, in linnen, enz. stalden hun waren ten verkoop uit, en ieder, zoo in- als omwoner, voorzag zich van het noodige, wijl alles lastig, soms bijna onmogelijk te bekomen was. De jaarmarkt werd gehouden de laatste acht dagen vóor en de eerste acht dagen in Mei: maar er bestond nog een andere jaarmarkt in September. De Mei-kermis heette de hofkermis, wijl ze in 1406 is ingesteld „als vrye Jaermarkt van Paerden, Beesten en andere goederen", door Hertog Willem van Beieren, Grave van Holland. De September-kermis is de Haagsche of Bamis-

kermis [1]) en oorspronkelijk de feestdag der inwijding van de Sint-Jacob of Groote Kerk, vallende op Sint-Bavo of 1 October: acht dagen vóor dien gedenkdag begon de jaarmarkt en acht daarna eindigde zij; ook deze had een paardenmarkt. In den jare 1643 is de Bamis-kermis voor goed afgeschaft.

Vóor den opstand tegen Spanje werd elke kermis plechtig door een mis ingewijd, de kercmisse, mettertijd de naam van die markt-zelve geworden, en ook in- en na acht dagen uitgeluid; nog vóor een veertigtal jaren had het inluiden plaats van de overleden kermis, en wel op Vrijdag vóor den eersten Meizondag. De eerste Zondag werd de eerste Maandag en toen de tweede dito. Dit nu geschiedde om het spreekwoord gestand te doen, dat uitstel afstel wordt. Voor de Haagsche straatjeugd was die Vrijdag een vrije dag. Zij trapte dien morgen dauw, dat is „met het krieken van den dag" verzamelde zij zich in groepjes, die gewapend met een stuk wit-krijt de stad afliepen en op alle deuren en vensterluiken luilak krabbelden als protest tegen het lange slapen op dezen gewichtigen dag. [2])

---

[1]) Evenals kercmisse gesleten is tot kermis, zoo is Bavomisse geslonken tot Bamis De Riemer begreep dit woord niet; als kamergeleerde was hij vreemdeling in de volkstaal.

[2]) Te Scheveningen viel de kermis op Pinksteren; zij werd niet ingeluid; wel liepen de jongens den voorafgaanden Saterdag-morgen het dorp af, alles, tot schutten en heiningen incluis, als luilak bekladdende, doel en beteekenis niet kennende. Luibak, luibuis (luiwammes), luilak zijn woorden van bijna gelijke strekking en waarde, en komen overeen met luiaard of niets-doender. Volgens de samenstelling is luilak zooveel als luie valschaard of valsche luiaard; valsch in den zin van ongetrouw, nalatig.

De Scheveningsche kermis is sedert 1882 afgeschaft.

Het vereenigingspunt was de westzijde van het stadhuis en het doel de belegering van wijlen het ontsierende houten torentje (beter overtrek of housse), dat tegen het schoone gebouw was geplakt. Zij maakten „een leven als een oordeel", vochten zonder ophouden om den voorrang, daar slechts aan een twaalftal uitverkorenen werd vergund de planken te betreden. Zoodra de Sint-Jacob half-een speelde ging het poortje open onder een oorverscheurend gejuich, en het gedrang was zóo hevig, dat de boutigste policieman niet bij machte was om den stroom bij nummer dertien te stuiten. Met klokkeslag halfeen trokken de twaalf aan de bel met een kracht en een vuur, dat de stad er van daverde, tot één uur: dat was het teeken voor landloopers, vagebonden en derg. om de Wagenbrug vrijelijk te betreden naar de stads-zijde. Het spreekwoord „hij gaat de Wagenbrug over" heeft echter de omgekeerde beteekenis.

Met het klimmen der jaren kraakte, schudde en waggelde het getimmerde meer en meer, redenen waarom het is afgebroken en op de Gemeentewerf geborgen. Later, met de vermolmde planken, is bij verrassing de kermis tevens opgeruimd.

Met oorlof van den Hove van Holland stonden op het Buitenhof en de Plaats de spullen; en er achter vrouwen en mannen met stalletjes, voorzien van ververschingen, zooals brandewijn met allerlei namen: boerejongens, lavas, anijs [1]). Jongens met potten karnemelk zaten op een stoof

---

[1]) Rozijnen op brandewijn heeten boerejongens; het brandewijn-aftreksel van lavas-zaden, Levisticum officinale L.. heet lavas, en dat van anijs-bevernelzaden, Pimpinella anisum L., anijs.

onophoudelijk te galmen: „een duit een glas!" De venters en ventsters van al dat lekkers moesten voorzien zijn van een b e w è s i e (bewijs) van den Schout, want zonder briefje mocht niemand achter spel of kraam i e t s doen, zooals het zegswoord is tot op dezen dag.

De kern der kermis prijkte op het Binnenhof. In plaats van de oude grachten met ophaalbruggen en poorten, van 's avonds tot 's morgens opgetrokken en gesloten, werden later gezien slootjes met miniatuur-bruggetjes (heulen), afgezet door stevige ijzeren leuningen, en aan de zijde van het Plein had het linker uitval-poortje (het rechter was altoos gesloten) een eigen p l a n k i e r met eigen leuningen voor de veiligheid van den alleenloopenden voetganger, want een geärmd paar kwam er dikwerf zonder kleêrscheuren niet over. In onze onvolprezen dagen, nu de Kunst Regeeringszaak is, ziet het oog alles slecht en effen als de begane grond, terwijl fontein en paardespoor aan het oude schoone Binnenhof een fraai mystiek-modern aanzien geven, zichtbaar bij vollemaan en bij middagzonneschijn.

Op het Binnen- en Buitenhof was de kermis opgeslagen, saamgesteld uit de bekende onooglijke houten getimmerten, van voren bespannen met zeildoek, dat, als een scherm opgelicht, den kijker beschut bij regen en bij zonneschijn. Van alles was er te krijgen, of, zegt Bilderdijk:

Men zag er menig kraam en tent,
Daar alles was te koop.

De doorgang tusschen de kramen had de breedte van wijlen het Hofpoortje of van het Halstraatje op zijn smalst. Een eenzame plaatkoekenkraam stond tusschen poffer- of broederkramen; dan zag men wafelhuisjes met

waargemaakte Friesche schoonen; zuur- en eiertenten met lange tafels, buigende onder den last van stapels aanlokkelijk bestoven broodjes, hardgekookte eieren en tobbetjes agurken en krooten, beide in 't zuur. Als gepakte haring was alles op en in elkander gezet, en geen wonder is het, dat er bij brand in een oogwenk een vuurzee te kijk was. „In een ommezientje", volgens een ooggetuige van 1758, „in een amerytje". [1]) Na dien is de kermis voorzichtigheidshalve uit het Binnenhof verbannen. Het Lange Voorhout werd de meest-gezochte standplaats, waar vooral des Dinsdags een buitengemeene drukte heerschte van wege de paardenmarkt, gehouden in het vierkant, thans ontsierd door het gedenkteeken van den Hertog van Saksen-Weimar en door het paardespoor. Spijt prijs en premie muntte zij, hoewel voorheen wijd en zijd vermaard, in lateren tijd zeer uit in keur van afgefoólde rossen, gezegd knollen en bonken, welker eigenaars sedert jaar en dag door de hope der strate beleefdelijk werd gevraagd: „Mes hebben?"

De Donderdag was de dag der dagen. Op het middaguur slenterde der ingezetenen keurbende, vermengd met honderden vreemdelingen, d. z. niet-Haegenaers, langs kraam en tent, in de hoopvolle verwachting „het Hof" te zien verschijnen met den Prins-Stedehouder aan de spits [2]); een gewoonte, door den goedigen Koning Lodewijk

---

[1]) Brand der Cramen op het Buytenhof in 's Hage den 9 My 1758 's mergens quartier over drien. Oost-Ind.-Inkt-teekening. P. v. Cuyck fecit. Eigendom van het gemeente-Muzeum.

[2]) In den jare 1764, twee jaar vóor hij Stadhouder werd, had Willem V de aardigheid, om op de kermis een heele tent met Neurenberger krame-

weder in eere hersteld, en later door Willem I een poos volgehouden. — Ai ziet! daar wordt de wind afkermissig: „het Hof" blijft ten paleize, de grootelui in afdalende reeks gaan niet uit, doch de booien krijgen een uitgaans-Donderdag en . . . -nacht. De laatste wordt er van genomen. Sic transit of zoo gaat het Al voorbij. Stelselmatig is de Kermis verminkt: [1]) de dood-eerlijke paardentuischers, de brand-schoone beerenleiders en de kraakzindelijke doedelzakjankers worden geweerd, en der waargemaakte Friezinnen het hoofd-ijzer verboden. Het einde is:

De kermis zijn wij kwijt, de fooien zijn gebleven.

Dáar, op het Buitenhof bij den Vijver, staat onze stadgenoot Jacobus Freese „Burger, en Inwoonder alhier in den Hage, met de vier croonen, het Marionette Spel." Hij speelde dagelijks, maar „niet op Sondagh, en des avonds voor de Clocke tien uijren eijndigende," zooals de voorwaarden altijd luiden; dan liet de klapperman zich hooren

---

rijen te koopen. Onder zijn bedienden bevonden zich twee negers, wien hij alles schonk, mits zij uitverkoop hielden tegen vier stuiver het stuk. De Prins was toen zestien jaar oud.

[1]) Het eerst is het Krankzinnigengesticht voor het baldadige kermispubliek gesloten. Van de mensch-vernederende tentoonstelling der ongelukkigen in het Dolhuis (voor éen dubbeltje maar!) heb ik gemeend in den tekst te moeten zwijgen. Die sluiting is het levensteeken op een doodenveld.

Later verviel de boschkermis, gevierd in den nacht van den eersten op den tweeden Pinksterdag. Maandag-morgen ging de halve stad dauwtrappen, ten einde de schilderachtig gegroepeerde diermenschen aan te gapen. Maar dit vervallen is eigenlijk verzetten, daar de laatste kermis-Saterdagnacht de Saternacht werd.

en onze vaderen gingen stillekes naar bed. Vóor de invoering der „stille ronde" in onze dagen kondigde de klep het tiende avonduur nog te Scheveningen aan. Sedert 1729 gaf Freese zijn onovertroffen voorstellingen met vijf minuten pauze slechts, nu en dan noodzakelijk om de koeliesjes te verzetten. Na 1738 heeft zijn weduwe Alida, „Burgeresse en Inwoonster alhier", de winstgevende zaak voortgezet. Zijn geest spookt nog in de Marionette-laan in onze Kazernestraat.

Naast de Vier Croonen springt de vlugge Christiaen Masiton, mr Koordedanser „op het strakke en slappe uitspansel"; maar reeds in 1736 is zijn plaats ingenomen door „Noel Masito," die ook werkt met „den Gogel Tas," en er de klad inbrengt. Bilderdijk heeft anno 1798 de Masitons vereeuwigd in „De Waarheid en Ezopus:"

„Dat 's vast een zoon van Maziton,"
Herneemt een grijze paai.
„Het heugt me, dat die pas begon.
„Dat was uitnemend fraai." —

„Dan danst m' er zeker op de koord;
„Of goochelt uit de tas,
„En brengt een hoen uit bekers voert,
„Met hokus-pokus pas." —

Ginds heh-je „Jan Riner vermaart Postuurmaaker, mag de const van allerhande vermakelijke en wonderlijke Postuuren met zijn Lichaam maaken". En hier staat Bernardus Keetelaar, gereed om op den eersten rang voor twee blank (7½ cent) en op den tweeden voor één groot of vier duiten (2½ cent) „de Oliphant te laten sien".

Dat kiezetrekkers met heerlijk trompet- en liefelijk stemgeluid belanghebbenden lokken, is nòg te genieten;

maar dat kwakzalvers kluchtspelen opvoeren, is in het vorstelijk 's Gravenhage in 1739 voor de eerste maal te zien geweest. Toen stond het theater van den grooten Nicolaes du Tacq gedurende de geheele Meimaand op de Plaats. Als „operateur, occulist, Breuk- en Steensnijder" vertoonde hij „voor ende naar het aanbieden van sijne medicamenten door sijn bij hem hebbende Troup tot vermaak ende divertissement van het publijcq het een of ander Klugtspel off ander divertissement." — Het vorige jaar was hij ook vier weken hier geweest zonder klucht-spel; er was dus vooruitgang. — De Plaets als Graeffe-lijkheidsgrond, sedert 1810 Rijks-travers, stond niet te begeven door Hages vroede mannen, maar ook de Hove van Holland moest toestaan om iets dwars-in-de-weg te zetten, Mal of niet-Mal. En zoo leest men: „Thoff van Hollandt en de Magistraat van s Gravenhage accordeeren uts [ut supra, als boven] mits syne Klugtspel voornt Gedaan in den Hage den 30 april 1739 onderstont en was geteekent Jan Parker en Mich Ten Hove." Jan was Griffier van het Hof en Michiel Secretaris van de Stad. Het voorwaardelijke mits is een ondeugende zet van den Kermisgeest, ten jare 1886, naar de sprake ging, gevaren in den windwijzer van het Raadhuis. Vóor de opheffing van de Rekenkamer der Graeffelijkheid in 1728 werd de toestemming verzocht der „Eedel-mogende Heeren vande Reekeningen vande Domeynen vande Eedel-Groot-mogende Heeren Staaten van Hollant ende West-vrieslant." —

De kwakzalvers deden goede zaken. Daar staat er een, die met de spits van een heuschen degen, scherp als een

vlijm, tanden uitwipt dat het een lust is. Hier, door een ondoordringbare menschenmuur omgeven, biedt in den jare 1725 Nicolaus Jacobus Thomasius „operateur, en occulist van sijne Con^e^ Maj^t^ van Pruyssen en Ceurvorst van Keulen" den matsvotten, onnoozele halzen, zijn onfeilbare middelen aan, en verricht „syn functie" gezeten — nooit alhier vertoond — op een rossinant. Ginds hebje Claes Tilly met zijn onovertroffen Oprechte Haarlemmerolie, die sedert 1698 alles geneest wat kwaps, ziekelijk, is. Lacy! de klad is er in; want Maria Catharina Tilly, zijn laatste loot in de rechte lijn, in Maart 1888 verscheiden, houdt het echte recept, naar ik hoor, in een dicht-gesoldeerd looden buisje, door beide handen omklemd, in bewaring voor den schatgraver der toekomst. Maar kom meê. en luister ereis wat die Turken-doctoor in prachtgewaad te vertellen heeft:

„Salamalec! Pas vôbis! [1]) Freede met oe! Met permissie! Men Adverteert een jeder, dat Sieur Joseph Petit, Gecommitteerde van Sieur Boutillor, Doctor van Hare Koninglyke Majesteit, de Koninginne van Hongarien, is gearriveerd in deeze Stad, om u te vertonen eenen Ring, die wonderlyke uytwerksels of effecten doet: desen Ring is gecomponeert van different zout en metalum ofte minerale, volgt 't goud door zyne schoonheid, besit ook kragten waar van de effecten wonderlyk zyn, hy is kostelyk voor de pyn in 't hoofd, hem houdende op 't voorhoofd den tyd van een quartier uurs, men stut ook door de kragt van deese Ring 't bloeden uyt de neus, dien ook tegen 't voorhoofd houdende, die hem aan den vinger dragen,

[1]) Het Arabische salamalec en het Latijnsche pax vobis beteekenen beide: vrede zij u.

zullen bevryd zyn van de kramp; voor de pyn in de tanden steekt hem in een scheut azyn, hem leggende een half quartier op den tand; voor de wormen legt den Ring in een glas rooden wyn, en drinkt twee uuren daarna deesen; daar is maar alleen den sublimum cortsivum [sublimatus corrosivus] die 't vergift is om desen bovengemelden ring in een silver couleur te doen veranderen, dese Chimische operatie heeft verwonderinge gemaakt van alle verstandige Konstenaars, 't is noodsakelyk onder de familien voorzien te zijn van dese wonderlyke kragt en deugd. Den zelven kost 12 stuyvers. [De lommerd gaf er geen oordje of twee duiten op].

Wy onderschreven eerste Medecyn Meesters van Haare Majesteyt, certificeeren dat de compositie van M. *Boutillor*, is van de alderbeste, die wy oyt gesien hebben in geheel het Keyzer Ryk en Vrankryk." De ring was gewikkeld in een papiertje met Nederlandschen en Franschen text, beide in mijn bezit.

Voor tien stuiver daags, te betalen aan de Cosmi-en-Damiani-Confrerie, mochten dergelijke lui op kermis- of marktdagen hun waren venten en zelfs somwijlen in de stad practizeeren. „Eenen doctor Alli den Turk gaf in 1759 briefjes uit" op marktdagen met toestemming van het Gild „ad tien stuyvers Elken dag." Den 4 Mei 1773 gooide een kwakzalver het op een accoordje, om voor *f* 4 de kermis te mogen opvroolijken. „Toegestaan." Maar bleven zij achterstallig, dan vielen er mulcten, boeten, en bleken zij onwillig deze te betalen, dan werd hun boêltje „bij Executie" ten Stadhuize gebracht en verkocht. Zoo verging het in 1744 een zekere Louk. wiens boete *f* 25 bedroeg en bovendien

aan onkosten *f* 12—10— voor den „Baljeuw van Wassenaer." Johan Baptiste Sarlie weigerde anno 1759 de boete te voldoen van *f* 72—14, hem bij vonnis opgelegd. Brink, de bode van Stadsdoctoren, bracht hem op het Stadhuis in gijzeling, op gezag zijner principalen, Burgemeesteren gehoord. Toen betaalde Sarlie en werd onmiddellijk ontslagen. Maar hij „teegen alle waarschouwingen aan, noch al continueerende te gaan practizeeren en buiten dat toonende dat er een schroef los was, is eindelijk door een decreet van de Ed. achtb. magistraat opgevat en alhier in het Dolhuis bewaart geworden." Zie Resolutien der Stad van den 2 Februari 1761 en de Acta collegy medicorvm Hagae-Batavorvm, d. z. de de Notulen van Stadsdoctoren, die deze zaak allerbreedsprakigst hebben beschreven, zoo als te doen te dier tijde gebruikelijk was.

Het geschiedde den 31 Augustus 1772, dat een kwaksalveres beboet werd voor *f* 25. Zij betaalde niet: „Gevende sy tot antwoordt (,) dat sy niets hadt als een arm kindt (;) als deken en hoofdmannen dat geliefde te hebben (,) dat sy het sou besorgen, en dat sy het practisere niet uyt rede van armoede wilde nalaten."

Ook Burgemeesteren verleenden toestemming zonder doctoren of chirurgen te hooren, waarvan een enkel voorbeeld, gedateerd 5 April 1723:

„Willemina Verwij wed jan Frappe verkrijgt aucthorisatie op haare venetiaanse tandpoeder en salve biljetten uyt te geven met het wapen van den Hage, sijnde een oijevaer te laten drukken."

De tijden veranderen en de menschen schikken en

plooien zich naar de omstandigheden; maar de Mensch blijft tamelijk dezelfde. In het geloof aan het geheimzinnige staat hij op gelijke sport met zijn stamvader, al verzet zich zijn trots om het gulweg te erkennen; en daarom zal de kwakzalver worden aangegaapt en nageloopen, evenals de Groene Ezel van wijlen vader Gellert, tot aan de voleinding der tijden.

Nog een woord van troost en bemoediging, ten slotte, voor U, die in zak en assche zit over de verscheiden geliefde. De Mei-kermis was in het begin der zestiende eeuw verloopen, maar die van September nog in volle glorie. Daar worden afgeschaft alle feesten en kermissen binnen den Lande van Holland „bij placcaate vanden 17 Januarii des jaars 1531", uitgevaardigd door Keizer Karel, die, als een doekje voor het bloeden, welwillend beveelt: „en in alle plaatsen gesteld op Sonnendag in September na Sint-Mattheusdag [den 21] voor den tijd van drie dagen."

En juist vijftig jaren later, anno 1581, toen de Staten op het punt staan Filips, den zone Karels, plechtig af te zweren, wordt den Hagenaren toegestaan de kermis weder te houden acht dagen vóor en acht dagen in Mei „geduurende veertyen dagen."

Pruiler, houd dus goeden moed! wij leven sneller dan onze vaderen.

BIJLAGEN

I. Blz. 174.

Gespecificeerde advocaten-rekening.

geciteerd, gevaceert, gebesoigneert, geconsuleert, gerescribeert, gerequestreert, geappointeerd, geinsteert, gedupliceert, geextraheert, gecopieert, geexhibeert, geimpetreert, geobtineert, en noch honderde diergelijke quaede woorden, en achter ieder een enorme somme gelds, toch op het laetste voegt hey'r by, Daer is door my gejudicieert, en getaxeert, dat my competeert, soo veel als ik heb geposeert, naemelijk, al datje hebt. (Galenus, de bekende Geneesheer Klaudius Galenos).

II. Blz. 174.

Gespecificeerde Doctoren-, Apothequers- en Chirurgijns-rekening.

gevisiteerd, geconsuleert, geordineert, gepurgeert, getisaniseert, geapozemateert, geclisteerd, gephlebotomeert, gecauteriseert, en diergelijke, en dat honderde maelen geitereert, en gereitereert, en dat more solito gepriseert, maekt in de optelling ook al een braeve som. Noch zwijg ik van de leverantie der medicamenten, en byzonder van de secrete medicamenten, die de Doctoren verkoopen. (Baldus, Pietro Baldephi, studeerde eerst in de geneeskunde en later onder den beroemden Bartolus

Severis de Alphanis (Bartolo) in de rechten, waarin hij Hoogleeraar werd. Hij overleed te Pavia den 20 April 1400, door den beet van een woedenden hond, waarmede hij spelen wilde. Om zijn gelukzaligheid te bevorderen, liet hij zich in een Franciscanerpij begraven. Hij was zeer klein van persoon. Vergelijk C. G. Jöcher, Gelehrten-Lexicon, I, Leipzig 1750. Latere schrijvers zijn minder vertrouwbaar.

Daer zet ik de secreete instrumenten, en schriftuuren van de Advocaeten weer tegen: wisten de Clienten, en patienten, hoe weinig datz'er aen hadden, wat zouwen we staen kijken, Confrater. (Galenus.)

III. Blz. 174.

Verklaring van namen, enz. — Kantteekeningen in het ex. met kleine letter der Koninklijke Bibliotheek.

Damea Nummarius, geltsack.

Arminius Lanicutis Albus, Pieter Schaep.

Aemonides barutonos, Emons, [Roomsch].

Adelphus Contractus, Breur.

Pub. Acrimonius Voetianus, Suerendonck, [Calvinist en Voetiaan].

Poluphilus junior, A. Buys te Amsterdam. Elders Abuis, van de Misogamitische secte d. i. huwelijks(vrouwen)-hater.

Sulpitius ogius (elders ogygius) Cura, van Sorgen.

Fabullus gelasinus lunaticus, Snewens, [*non habet fixum*, ontrent het voor- en najaar, d. i. heeft aanvallen van waanzin]. — Deze zijn de acht „commissarien, ofte Plenipotentiarii" der advocaten, die als Scriba hebben

Quintus Simonidus Nugas, Limburgh of Limborg [ezels].

Nestor Upuparius, Hop.

Claudius Bufonius Fisc., de Hertogh of de Hertoch.

Stellicampius, Sterrefelt of Sterrevelt [Ary].

Euglottus Lanicutis, Reynier Schaep.

Ducopatrus. Hertighvelt.

Valentius, Valentins.

Heliantropos, Sonneman.

Caussidicus, een advocaet.

homo tressis, een slechten bloet, [een arme drommel].

Eubulus ovinus niger, swarte Schaep [Calvinist].

Amator sanctus, St. Aman.

Troilus, Troyen junior.

Doerios, Ten holte.

Pentadomus, Vijffhuysen, en

Sijn Halsvriend, Raecx.

Borsten, Borst van Waveren.

warkoppen, Warbol vanden Briel.

Stryers, Strijen.

Politique Militairen, Obdam.

een Minister, die nu *de Peré et fils* syn ampt bekleet, Beaumont [Symon van].

als de Maes, vander Maes van averode.

Chutrorchos, Kerckhoven [advocaat, was reeds overleden].

Marcolphus, Phusignatus, (C)oenen.

Adolesches, (R)uysch, die overal koen, en stout durft spreeken.

[Lex Papia: de civatate Romana, waarbij den vreemdelingen het verblijf te Rome werd bemoeielijkt. Ingevoerd onder Papius, tribuun 65 jaar v. C].

[Lex Julia: de civatate, verzekerde den Latijnen en trouwgebleven bondgenooten het burgerrecht. Ingevoerd door Julius Caesar, consul 90 jaar v. C].

[oxyrrhodini, mel rosatum of rozenhonig. Galenos wendde

bij hersenontsteking omslagen aan van oxyrrhodinum, bereid uit rozenbladen met azijn].

[Alfenus 1) „van een Schoenmaker een *clarissimus Advocatus* geworden"]. — —

Schouten en Baljouwen

Die grijpen als *Wouwen*. — De familie Van Wouw was in de 16e en 17e eeuw bekend om haar liefde voor den mammon — en om haar barning voor de weldadigheid. Bartholomeus stichtte in 1649, evenals zijn zuster Cornelia in 1647, een hofje; dat van den Ridder bestond uit twee huisjes en werd reeds in 1733 aan de Lutheranen verkocht; dat van Cornelia uit zestien woningen, bestemd voor oude vrijsters en dito vrouwen. Beide worden gevonden op de Lange Beestenmarkt. — Op het Gemeente-muzeum zit Cornelia deftig vóor haar hofje te schrijven; zie schilderij nr 71, blz. 26 van den uitnemend bewerkten Catalogus der Schilderijen.

IV. Blz. 177.

Burgemeesteren van den Haag geven den 9 Maart 1708 vergunning aan den boekverkooper Meindert Uytwerf en aan Anthonie Pauw, om gezamentlijk drie maal 's weeks te drukken een „in de nederduydze tale ordinaris courante van alle voorvallende zaken en tijdingen; gelijk voor desen aan Crispijn Hoekwater en nog naderhand aan Johan Ramazin is geconsenteert geweest." (Van den Bergh, 's Gravenhaagsche Bijzonderheden, I, blz. 53).

V. Blz. 180.

De naam van dezen William Cowper (1666—1709) is sedert

---

1) I. D. F. Alphenus alhier, bekend vaersen-fabriekant in het laatst der 17 eeuw, is misschien van dezelfde familie.

1690 gebonden aan de Glandulae Cowperi; ten onrechte evenwel, daar Jean Méry (1645—1722) deze reeds beschreef in 1684. — De titel van het Engelsche plaatwerk is: The anatomy of human bodies with figures drawn after the life by some of the best masters in Europa, in 114 copper-plates. Oxford 1694. Groot-folio. — Het is bewezen, en wel door Bidloo-zelven, dat twee der negen nieuwe platen zijn overgenomen uit het ontleedkundig plaatwerk van Bernardinus Genga, voor schilders en beeldhouwers te Rome in 1691 uitgegeven. De naam van Bidloo wordt door Cowper slechts éenmaal ter loops in de Voorrede genoemd.

VI. Blz. 184.

Op het Gemeente-muzeum bewonderde onlangs een Franschman de portretten van Prins Willem III, nr 104, en van Jan de Witt, nr 108. — „Certainement, monsieur,” wendde hij zich tot mij, „père et fils?” — Ik antwoordde ontkennend. De Franschman zag mij onderzoekend aan, haalde de schouders op, en riep opgewonden: „Mais c'est évident!” — Ik zeide, alleen te weten, dat Jan de Witt zich liet gelden bij de Prinses Henriette Maria Stuart, 's Prinsen moeder; dat Willem III in 1650 geboren en Jan de Witt in 1653 Raadpensionaris is geworden. — „Ah, Marie Stuart, c'est clair!” en lachende ging hij verder. — Waarschijnlijk zag hij evenmin verschil tusschen Maria en Henriette Maria Stuart, als tusschen genoemde portretten, wier gelijkenis trouwens iedereen in het oog valt.

Ik bromde tusschen de tanden:

„La nature parfois produit des ressemblances,
Dont quelques imposteurs ont pris droit d'abuser.”

De Stadhouder-Koning geleek sprekend op zijn moeder: „Het

portret, dat Honthorst van haar maakte, is opmerkelijk. Neem de krullen, die het gelaat omgeven, weg, trek die figuur mannekleederen aan, en gij ziet haar zoon, Willem III, voor u staan." Zie Prof. Dr. Theod. Jorissen, Historische Bladen. Haarlem, 1889 8° blz. 48.

VII. Blz. 188.

Zonderling werd met de godsdiénstige belijdenis omgesprongen. Den 8 Februari 1670 werd Burcher de Volder, een Mennoniet, te Leiden tot Hoogleeraar benoemd. Hij mocht niet oreeren, „als sijnde tot noch toe door den doop niet ingelyft in de gereformeerde kercke." Resolutie van Curatoren van den 15 April. — Om deze te dwarsboomen, werd hij vóor den 30 September Waalsch. Hij oreerde den 18 October. In 1703 gaf hij met Bernard Fullenius Bz., Hoogleeraar te Franeker, de nagelaten werken uit van Christiaan Huygens.

In 1785 mocht de Hagenaar Dr. Christiaan Hendrik Damen niet op de nominatie te Franeker worden geplaatst, wijl hij Luthersch was. En toch was de Lutheraan Dr. Johann Gottlieb Heineccius van 1723–27 aldaar Hoogleeraar geweest. — Dezelfde C. H. Damen werd in hetzelfde jaar 1785 te Leiden Professor in de Hoogere Wiskunde, Krijgs- en Burgerlijke Bouwkunde en Waterweegkunde. Hij overleed aldaar den 3 April 1793.

In 1649 is te Utrecht Hoogleeraar geworden de Remonstrant Dr. IJsbrand van Diemersbroek; hij was beroepen om de doleerende studenten niet langer op tehouden. Zij waren pruilers, omdat Willem vander Straten, hoewel Professor in naam, geen les meer gaf aan het ziekbed. Zie blz. 12.

Il y a avec lui des accommodemens,

zooals blijkt uit deze aanhalingen, op het stuk van den godsdienst wel te verstaan.

VIII. Blz. 164.

De „Dageraet der Vroet-vrouwen. Ofte Voorlooper van het Tractaat genaemt Nieuw Ligt der Vroet-vrouwen". enz., een octavo-boekje van 56 blz., verscheen te Leiden in 1696. De Bibliotheek der Rijks-Univerzieteit te Leiden is de gelukkige bezitster van een exemplaar, een Unicum.

Nieuw Ligt is uitgegeven in 1701 onder den titel: „Manuale operatien I deel zijnde een Nieuw Ligt voor Vroedmeesters en Vroedvrouwen. Haar Getrouwelijk ontdekkende al wat noodig is te doen, om Barende vrouwen te helpen verlossen: (enz.) Door Hendrik van Deventer, Medicinae Doctor. In 's Gravenhage Gedrukt met privilegie bij en voor den Auteur MDCCI." Met portret *en médaillon.* (Autor: fecit.) — Een Duitsche vertaling, in 1704 verschenen, beleefde zes oplagen; een Engelsche zag het licht in 1716.

Het vervolg en slot verscheen in 1719 onder den titel van: „Nader vertoog, (enz.) Door Hendrik van Deventer, M: D: en Vroedmeester, tot Voorburg. Gedrukt voor den Autheur, te Delft, bij Reinier Boitet."

De tweede druk van het geheele werk is van 1734, de derde van 1746; de vierde en laatste van 1765, want die van 1790 is dezelfde met een nieuw titelblad.

In 1701 zag te Leiden een Latijnsche vertaling het licht, getiteld: Novum Lumen, en in 1724, eveneens te Leiden, Pars secunda, de overzetting van Nader Vertoog. Het Latijn, hoewel taalkundig juist, is blijkbaar van geen medicus; dat van Nader Vertoog is beter. — De tweede druk van het geheele werk is van 1733. Deze Latijnsche, evenals de tweede en latere Nederlandsche uitgaven, prijken met Van Deventer's portret op vijftigjarigen leeftijd, gegraveerd door P Boutats naar T. v. d. Wilt. In de hoeken van den rand staat: Manet post funera Verum. Dit afbeeldsel met deze spreuk is, in steen ge-

houwen, boven den ingang zijner woning geplaatst. — Zie de Oirkonde, blz. 166.

Omtrent de Fransche uitgave schrijft de heer Kiestra mij: „Dr. d'Ablincourt verkocht de Koninklijke Privilegie zijner Fransche vertaling van het Novum Lumen, 1701, aan drie boekverkoopers te Parijs. De uitgaven van 1733 en '34 zijn de eerste Fransche vertaling met verschillenden titel, maar van den inhoud kan men zeggen: deze twee zijn één." Zie blz. 170.

De derde Nederlandsche druk is vermeerderd met Aanteekeningen uit de Fransche vertaling van Jean Bruhier d'Ablincourt.

OVERZICHT DER HAGE-DOCENTEN
1668—1837

Blz.	Naam	Titel	van	tot	overleden
79	Stalpert vander Wiel. Johannes	Prof. Anat -Chir	1668	1683	1683
85	Bos, Arent	„	1683	1683	1692
85	Nuck, Anthony	„	1683	1688	1692
88	Bidloo, Govert	„	1688	1694	1713
91	Reverhorst, Maurits	„	1694	1722	1722
93	Schwencke, Thomas	„	1723		
		en Lector Vroedk	1726	1765	1767
112	Velse. Cornelis Hendrik	Prof. A. C. et O.	1765	1765	1808
113	Huybers, Dominicus	„	1765	1789	1795
125	Damen. Johannes Christiaan	Lector Ontleed-,			
		Heel- en Vroedk.	1789	1804	1804
131	Schuuring, Bernardus Johannes	Lector Vroedk.	1798	1803	1803
137	Bake, Hermanus Adrianus	„	1804	1805	1805
137	Riemer, Pieter de	Lector A et C	1804		
		„ Vroedk.	1805		
	—	Prof. A C. et O.	1812	1831	1831
56	Schwencke, Martinus Wilhelm	Prof Botan	1750	1785	1785
138	Maanen, Florentius Jacobus van	Lector Schei-			
		en Artsenijbrk.	1806	1837	1861

Nuck en Bidloo overleden te Leiden; de overige in Den Haag.

NAAMREGISTER

INHOUD